

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

24. évfolyam,
2022. 1

64.

Alapítva: 1993

TARTALOM

VESZPRÉMI KUTATÓK ÉS MŰHELYEK X.

- A város történetének mindenese.
Köszöntjük a nyolcvan éves Bándi Lászlót **3** Sebő József
-

TANULMÁNYOK

- Emigráns festő művészi hagyatéka
a Laczkó Dezső Múzeumban. Ős-Nagy István **7** Tevesz Mária
-

FORRÁSKÖZLÉS

- „Mi lesz, hogy lesz! Ki csinál most legjobban!”
Ágh Zoltán tartalékos főhadnagy hadi naplója. **21** Rainer Pál
-

KÖZLEMÉNYEK

- 20 éves a Pannon Várszínház **51** Poór Ferenc
- Egy élet cserepei
Gácsér Katalin keramikus, iparművész **58** Herth Viktória
- Egy templom a XX. század közepéről – Hárskút **71** Lantos Edit
- Egy (majdnem) ismeretlen veszprémi periodika –
a Batsányista Hírlevél **87** Tölgyesi József
-

AZOK A RÉGI JÓ VESZPRÉMI IDŐK

- Egy régi veszprémi középület **101** Dr. Gutheil Jenő
- Emlékek gyermek- és ifjúkoromból,
Veszprém utcáiról és tereiről **106** Debreczenyi János
György
-

KÖNYVSZEMLE

- 119** Ács Anna
- 122** Tölgyesi József
- 127** Szücs Alexandra
- 129** Pákozdi Éva Szilvia
- 131** Laki Pál
-

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi
Szemle

24. évfolyam, 64. szám 2022. 1. szám

Várostarténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
Dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
Dr. Csiszár Miklós (2011–2018)

Dr. Földesi Ferenc PhD

Technikai szerkesztő:
Dénes Tamás

Szerkesztőbizottság:
Dr. Karlinszky Balázs PhD
Dr. Négyesi Lajos PhD
S. Dr. Perémi Ágota PhD
Dr. Vizi László Tamás PhD

Tanácsadó testület:
Kovács Győző Gyula
Dr. Pálffy Géza DsC
Perlakiné Scharf Claudia
Rainer Pál
Sebő József
Somfai Balázs
Szabóné Vörös Györgyi

Kiadja: a Veszprémi Szemle
Várostarténeti Közhasznú Alapítvány

Levelezési cím:
alapitvany@veszpremiszemle.hu

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
veszleszerk@gmail.com

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

A folyóirat évente 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

DR. ÁCS ANNA muzeológus, Veszprém; DEBRECZENYI JÁNOS GYÖRGY nyugdíjas villanyszerelő mester, Veszprém; DR. GUTHEIL JENŐ; DR. HERTH VIKTÓRIA művészettörténész, Veszprém; LAKI PÁL újságíró, Veszprém; LANTOS EDIT művészettörténész, Budapest; PÁKOZDI ÉVA SZILVIA kutatószolgálati csoportvezető, levéltári könyvtáros, Veszprém; POÓR FERENC helytörténetkutató, Veszprém; RAINER PÁL történész, Veszprém; SEBŐ JÓZSEF irodalmár, középiskolai tanár, Veszprém; SZÜCS ALEXANDRA tájépítésszámológus, Hidegkút; TEVESZ MÁRIA művészettörténész, Veszprém; DR. TÖLGYESI JÓZSEF tanár, Veszprém.

Illusztrációk:

Bándi László; Debreczenyi János György; Földesi Ferenc; Gáspár Gábor; Herth Viktória; Kauker Katalin; Lőrinczi Ferenc; Simon Anna

Veszprémi Szemle Várostarténeti Közhasznú Alapítvány

Takarékbank Zrt.:
73200189-11291268

Támogatóink:

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták Honoráriumról lemondtak:

Lásd a 68. oldalon.

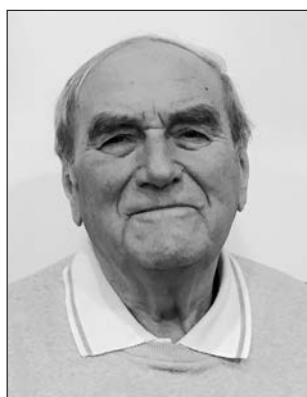
A borító képei:

- Címlapon: *Veszprém a Kálváriáról. Slowikowsky Adam rajza. Laczkó Dezső Múzeum, Ltsz.: 77.89.2*
2. oldalon: *Gácser Kata: Toporci Madonna. Herendi Porcelánmanufaktúra engedélyével.*
3. oldalon: *Ős-Nagy István: Őnarckép (1964). Illusztráció Tevesz Mária publikációjához. Forrás: Laczkó Dezső Múzeum.*
- hátral: Veszprém látképe délről. 1817–2021. Rajz: Berkeny János. Összeállította: Lőrinczi Ferenc*

VESZPRÉMI KUTATÓK ÉS MŰHELYEK X.

A város történetének mindenese. Köszöntjük a nyolcvan éves Bándi Lászlót

SEBŐ JÓZSEF

Bándi László

Napjainkban már kissé visszavonult, de biztosan állíthatjuk, hogy gazdag múltat tudhat maga mögött.

– *Melyek voltak életutad legfontosabb állomásai?*

Hajóson 1942. április 23-án születtem. Apámat Hajósról 1944-ben helyezték át Öregcsertőre főjegyzőnek. A tanácsi választásokkor, 1950-ben – a falu többségi kérésére – ő lett a tanácselnök. Két év múlva a kalocsai járást akarták megtisztítani a klerikális reakciótól, ezért a járásban utolsó főjegyzőből lett tanácselnököt letartóztatták.

Két-három hét múltán anyámmal közölték, hogy három gyermekével ki kell költöznie a főjegyzői házból. Szóltak a faluban egy kuláknak, hogy adja át a háza két szobáját, mert oda másnap lakókat költöztetnek. Nem mondták meg, hogy kiket.

Ahova költöztettek, nekem nagyon tetszett, hogy ott a plafontól a földig az egész szobát kalocsai mintákkal pingálták ki. Ott laktunk körülbelül fél évig. Majd egy kalocsai elhagyott malom udvarában kaptunk egy két szobás lakást.

Hamarosan katonák vették birtokba a volt malmot és annak tartozékait. Néhány nap múlva közölték, hogy onnét is ki kell költöznünk. Reggel elmentem iskolába, s mire hazajöttem, addigra két katonai teherautón voltak a bútoraink. Anya az első teherautóban ült, nekem a testvéreim mellé a másodikba kellett felkapaszkodnom. Az indulás előtt egy katonatiszt anya kezébe adott egy papírt, amiből kiderült, hogy hova visznek bennünket. Majd egy számunkra ismeretlen falu közepén, Bátyán álltak meg a teherautók. Ott szintén aznap reggel szóltak a módos gazdáéknak, hogy a ház első részéből költözzenek ki, mert oda

még aznap lakókat hoznak. Ott a folyosót is használhattuk konyhának. Estére a katonák úgy berendezték az új lakásunkat, hogy már a képek is felkerültek a falakra és a szőnyegek is le voltak terítve. Először furcsa volt, hogy nem értettük a házigazdák beszédét, mivel később tudtuk meg, hogy az ő nyelvük „fele magyar, fele rác, anyanyelvük bunyevác.” Az iskolában is meg kellett kérnem a társaimat, hogy csak magyarul beszéljenek, mert így nem értem mit mondanak.

Mivel édesanyánk Kalocsán dolgozott, így el kellett hívni hozzánk anyánk szüleit. Bátyán még jegyrendszer volt: a személyre szabott kenyér és a többi élelmiszer nagyon kevés volt, mi gyerekek sokszor éhezünk. S hogy segítsek a családnak, lejártam pecázni az 5 kilométerre lévő Dunára. Ha sikerült néhány kisebb halat kifognom, azt a barátaimék Duna menti házaiban megsüthettem, és szaladtam haza a „vacsorával”.

– *Mi történt édesapátokkal?*

Egyszer kaptuk a hírt, hogy édesapánk másfél év után szabadul a börtönből. Amikor Bátyán leszállt a buszról, alig ismertük meg, annyira lefogyott. Néhány nap múlva közölte, hogy Ajkán kapna raktárosi állást. Ajkáról azzal jött vissza apa, hogy anya is dolgozhatna ott óvónőként. Mi gyerekek még egy ideig Bátyán maradtunk, de rövidesen mi is eljöhettünk az Ajka melletti Bódén lévő albérletbe.

Nyáron már az ajkai Dunavölgyi Vállalatnál dolgoztam kifutó fiúként. Munkába menet reggelente láttam a Padrag felé lévő, Csatlós-telepi rabtáborból négyes sorokban vonuló csíkos rabruhás embereket. Ilyenkor mindig apára gondoltam, aki nemrég ugyanilyen ruhát viselt! Napközben ők is dunakavicsot rostáltak a betonozáshoz. Érdekes módon akkor jutott eszembe, hogy ezt lehetne gépesíteni is. Tanulmányoztam a különféle betonozó szerkezeteket, mire le tudtam rajzolni a jobban működő kavicsrostát. Ennek a rajzát beadtam a cég főmérnökének, ahonnan hamarosan választ kaptam: én lettem az ország legifjabb újtója, és kapok 300 forint jutalmat. A megyei újság, a Napló is felfigyelt rám.

A nyár végén ismerősök hívták fel szüleink figyelmét, hogy a közeli Padragon meghirdettek egy vezető óvónői állást. A legnagyobb örömünkre anyánk elnyerte ezt az állást, és mi az óvoda épületébe költözhattünk. Majd 1955-ben Padragon sikerült egy szoba-hálófülkés lakást vásárolnunk, és kiköltözhattünk az óvodából.

A nyolcadik osztály elvégzése után, 1956 szeptemberében a pápai Türr István Gimnáziumban kollégistaként kezdhettem meg középiskolai tanulmányaimat. Az 1956-os forradalom után nálunk is megszűnt az orosz nyelvű tagozat, és bevezették a német tanulását is. Érettségi után Ajkán elektroműszerésznek tanultam, ahol a gyakorlati képzés az Erőműben volt. Ekkor alapítottuk meg

az Erőmű kultúrházában a később híressé vált irodalmi színpadot, és az Ajkai Bányász asztalitenisz szakosztályában pingpongoztam. Majd 1962-ben Keszthelyre vonultam be két évre katonának. Ott hamarosan kulturális szervező lettem. Ott erősödött meg bennem, hogy szívesen foglalkoznék fiatalokkal. Akkor Keszthely és környéke még Veszprém megyéhez tartozott. 1964-ben kerültem Veszprémbe a Megyei KISZ Bizottság sportfelelőseként. Nagy élmény volt számomra, hogy az 1966-os keszthelyi Helikon-ünnepségek megszervezését rám bízta, amelynek díszvendége Kodály Zoltán volt.

1967-ben házasodtunk össze Horváth Évával, majd 1968-ban költöztünk be Veszprémbe a KISZ lakásunkba. (Klára lányunk 1968-ban, László fiunk 1970-ben született.) Akkor Veszprémbe 5 ezer jogos lakásigénylő volt. Ekkor indítottuk a KISZ-lakásépítést, mely eredményeként országosan is az elsők között szerepeltünk a 850 lakással.

1972-ben lettem a Megyei Idegenforgalmi Hivatal helyettes vezetője. Ott nagy élmény volt számomra 1975-ben a 150. balatonfüredi Anna-bál megszervezése. 1976-ban a Veszprémi Tanácsakadémiára kerültem nevelőtanárnak, majd a Veszprémi Járás tanulmányi felügyelőjeként dolgoztam. A megyei tanács elnökhelyettese állásajánlatát elfogadva kilenc és fél évig voltam a GYIVI igazgatója. Szép és nagyon felelősségteljes munka volt! Később a Hungária Biztosító oktatási referenseként dolgoztam, majd innen vonultam nyugdíjba.

– *Hogyan csöppentél a honismereti mozgalomba? Honnét az indíttatás?*

Még a pápai Türr Gimnáziumba jártam, amikor lakóhelyemről, Padragról írtak ki egy helytörténeti pályázatot. Egyik barátommal 20 oldalban foglaltuk össze, amit diákfejjel felleltünk az akkor még önálló faluról. Például azt, hogy valamikor a veszprémi görög apácák birtoka volt.

Veszprémbe pedig a Petőfi-emléktábla koszorúzás során fogalmazódott meg bennem a gondolat, hogy városszerte számos emlékhely, emléktábla található, de ezeket senki sem vette számba. És ugyanez igaz a megyére is. Így született meg a *Történeti emlékhelyek Veszprém megyében* című kötetem 1981-ben. Majd ennek javított és bővített kiadása 1996-ban. Felkérésre a veszprémi nyomdászat történetét is megírtam.

Ekkor már megfogalmazódott bennem, hogy a leghatásosabb helytörténeti tevékenység, ha egy-egy terület feltárásában is aktívan részt veszek. Így került sor a veszprémi Várban az Ifjúsági Park kialakítására, vagy a veszprémi Várkút feltárására. A Várkútra Hungler József veszprémi tanár, helytörténész hívta fel a figyelmemet. A barlangászokkal a kutatás során az is kiderült, hogy a Várkút nem ciszterna, hanem forráskút. 39 méternél értük el a Séd szintjét, akkor szivárgott már mind erősebben a víz, a Várkút 40,7 méter mély. A könnyebb

kitisztítása miatt alulra is rakattam sűrű rácsot. Felülről a mozgásérzékelőt és 10 méterenként behelyezett villany izzókat rendszeresen felül kell vizsgálni, az izzókat pótolni. A borítón lévő latin és magyar nyelvű szövegeket és az emléktáblát szükséges javítani.

A Vár bejárása során vetődött fel bennem, hogy a füredi mintára Veszprém-ben is legyen panteon a Tűztorony alatt. Majd a Komakút és környékének rendbetétele következett. A Szent Miklós-szegi templomrom és környezete rendbetétele nagy feladatot jelentett. Ebben a veszprémi Táncsics Szakmunkásképző diákjai és tanárai segítettek. Így sikerült kiépíteni a feljáró utat és felvezetni a villanyvilágítást. Időközben a város utcanév bizottságában is tevékenykedtem. Például a Vilonyai és a Solyi utcaneveket is én javasoltam, mint iránymutató utcaneveket.

Közben, 2007-ben Veszprémben rendeztük meg az Országos Honismereti Akadémiát.

Tizenhat évig (2002–2018) voltam a Megyei Honismereti Egyesület elnöke. Nagyon fontosnak tartottam, hogy mi, nem szakemberek is foglalkozzunk a város múltjával, hiszen Laczkó Dezső vagy Rhé Gyula múzeumigazgatók is amatőrök voltak a szó nemes értelmében. De említhetem Eötvös Károly sírmelegének megújítását is.

Ma már talán kevésbé vagyok aktív, de tagja vagyok a Sziklay János Asztaltársaságnak. Ars poeticám pedig csak megerősödött az évtizedek során: Minden körülmények között embernek maradni.

A Sziklay János Asztaltársaság munkaülése

TANULMÁNYOK

Emigráns festő művészi hagyatéka a Laczkó Dezső Múzeumban.

Ős-Nagy István

(Pestszentlőrinc, 1913. – Steinach, 2004.)

TEVESZ MÁRIA

Az ismeretlen festő hagyatéka

A Laczkó Dezső Múzeum Képzőművészeti Gyűjteménye az elmúlt évtizedek során több, mennyiségileg és művészileg is jelentős hagyatékot fogadott be állományába, amelyeket azóta is őriz és gondoz. Ezek között található Tóth Istvánnak, az „Évszázad fotóművésze” szép számú fotográfiái, Veszprémi Imre Munkácsy-díjas szobrászművész vázlatai, köztérre szánt szobrai, a József Attila-díjas Géczy János hasított plakátjai, képversei, kollázsai. Ezek közé tartoznak a veszprémi születésű, tragikusan rövid alkotói életutat befutott XX. század eleji szobrász, Csikász Imre grafikái, szobrai, a két világháború között tevékenykedő, a római iskolához kapcsolt Erdei Dezső szobrászati alkotásai vagy Ék Sándor festőművész sokszínű életművét bizonyító több száz munkája. Az átadók általában maguk a művészek, vagy még inkább a művészi örökségről gondoskodó hozzátartozók, a hagyatékot kezelő személyek voltak, de előfordult, hogy a múzeum munkatársainak sikerült megszerezniük értékes kollekciókat.

Ős-Nagy István festőművész egy híján 700 festményből és grafikából álló, a teljes életművet reprezentáló hagyatéka 2017-ben került a művész özvegyének¹ megkeresése után elhelyezésre a múzeumban.² A korábban a magyargencsi

---

¹ Gaál Anna Veronika (szül.: 1927. febr. 16.), 1952-ben kötött házasságot Ős-Nagy István festőművésszel. Második férje után a Veronika Rickenmann nevet viselte, magyar nyelven Berenik Anna felvett néven publikálta őstörténeti kutatásain alapuló írásait. 1984 óta az Árpád Akadémia Tudományos Főosztályának meghívott levelező tagja lett.

² Az előzményekből tudjuk, hogy Rickenmann-Gaál Veronika az előző évben a hagyatékot saját szülőfalujának, Magyargencsnek ajánlotta fel, de a szállítás miatt az átvétel el-

önkormányzatnak történt felajánlás és annak megghiúsulása után fordult 2016-ban Veronika Rickenmann a veszprémi múzeumhoz, szakmai segítségre is számítva. A sikeres egyeztetések után a közel ötven évig Svájcban tevékenykedő művész tetemes hagyatéka onnét, külföldről érkezett, közelebről a Bodeni-tó partján található Steinach³ városkájából. A korábban ennek a településnek aján-dékozott műtárgyegyüttest a községháza óvóhelyén tárolták a pincében kiállít-ásra várva. A hivatalos megállapodás szerint a művész állandó kiállító helyet kapott volna a településen, ami akkor még nem valósult meg. A megállapodást helyben a hagyatékot egyedül kezelő özvegynek sikerült módosítania, az ot-tani önkormányzat az átadásért Steinach megismertetését kérte itthon. Ezután maga szervezte meg a kollekció Steinachtól Veszprémig történő szállítását, to-vábbi sorsának, gondos őrzésének biztosítására Alapítványt hozott létre anyagi támogatással. Az egykori magyar festő, időközben svájci állampolgár, Steinach község díszpolgára ilyen módon művészi hagyatékával visszatért szülőföldjére. Viszont összehasonlítva a Laczkó Dezső Múzeum minden más hagyatékával, az emigráns festő életműve, neve teljesen ismeretlenül cseng a hazai, még a művé-szeti életben tájékozott közönség előtt is.

A rendelkezésre álló források

Nagyon furcsa, időnként torokszorító érzés olyan művész munkáit szemlélni, aki nemcsak hogy nincs már az élők között, de a pusztá életrajza is számtalan fehér foltot, ismeretlen adatot tartalmaz. Ennek ellenére előny is, hogy objek-

---

akadt. Az itteni Széll-kastély iránt érdeklődött az Önkormányzatnál azzal a szándékkal, hogy az első férje után megmaradt festménygyűjteményt feltétlenül Magyarországon helyezze el. Örökös híján szeretett volna gondoskodni a képzőművészeti anyag biztonságos elhelyezéséről megfelelő környezetben, lehetőleg biztosítva a kiállítás lehetőségét. Azzal érvelt, hogy múzeumként funkcionáló Széll-kúriában történő elhelyezés a falu látogatottságát, vonzerejét is emelné. A kiállítás költségeit is magára vállalta volna az elhelyezés érdekében. Az elmélyültebb tájékozódás után felmerült számára a magyar-gencsi Hertelendy-kúria is nyilvános múzeum létesítése szempontjából az Ős-Nagy képeknek. Ugyanakkor a Sárvári Vármúzeummal is szeretete volna felvenni a kapcsolatot, hogy amíg a kastélyfelújítás meg nem történik Magyargencsen, ott tárolják és előkészít-sék a képeket. A magyargencsi önkormányzat a két saját kezelésben lévő patinás épület közül a Széll-kastélyt javasolta a hagyaték elhelyezésére, amely már addig is múzeum-ként működött, és a biztonságtechnika szempontjából is megfelelő volt. Az özvegy ügy-véd által készíttetett hagyatéki szerződése el is készült konkrét szabályzó pontokkal és a megfelelő anyagi támogatással.

³ Ős-Nagy István 1974-ben költözött Sant Gallenből Steinachba, már egyedül. Feleségétől 1978-ban elvált.

tívebben tudjuk megítélni munkásságát, kizárólag a művek alapján vagyunk kénytelenek mérlegre tenni életművét. Ős-Nagy István hagyatékával ugyanis csak egy rövid összegző visszatekintés érkezett, amelyben ő maga idézi fel, hogyan lett festőművész; valamint a Collection Artis Documenta sorozat 32. darabja, a festő *Schwarzer Himmel (Fekete ég)* című ciklusára koncentráló album Annemarie Fleck tollából két nyelven, franciául és németül.⁴ A benne található festmények szinte teljes számban, kevés kivétellel a múzeum gyűjteményébe kerültek. Tudjuk, hogy maradt néhány alkotás személyes tulajdonban magánál az özvegnél, aki a festőnek második házassága idején is ügyintézője és rokon híján egyetlen örököse maradt. Tudjuk azt is, hogy megbecsült és irigyelt portréfestőként az új környezetben híres személyiségek arcképeit festette megélhetését biztosítva. Ezek az alkotások nyilván a külföldi, magas rangú (Liechtenstein hercege, Sankt Gallen püspöke, öt kantonelnök) megrendelőknél maradtak. Felvetődik ugyanis a kérdés, hogy a magas darabszám ellenére mennyire teljes a múzeumba került életmű, hol lehetnek még ahhoz tartozó további alkotások? Kimaradtak-e abból jelentős kulcsművek, amelyek az értékelést módosíthatnák? Mivel egyelőre csak töredékes válaszaink vannak, mérvadónak tartjuk a hagyatékkal érkezett kollektíót.

Tudjuk, hogy ehhez a gyűjteményhez kiegészítésként kell csatolni azokat a korai, a művész hazai pályaszakaszához tartozó műveket, amelyek az 1986-ban a sárvári Nádasy Múzeumban rendezett kiállítás után megőrzésre ott maradtak. Az özvegy beszámol arról is, hogy ajándékképpen kerültek a kecskeméti Kodály Zoltán Zeneiskola termeibe Ős-Nagy István zenei témájú festményei. Ez utóbbiakat sajnos egyelőre nem találtuk meg, a sárvári, rendkívül értékes anyag viszont hozzáférhető, kutatható és lényegi kiegészítését képezi a Laczkó Dezső Múzeumba került műveknek.

Fontos tudni, hogy Ős-Nagy István neve és művei kizárólag a hazai közegben ismeretlenek. Az életmű külföldi visszhangjáról beszédesen tájékoztatnak az elismerések, nemzetközi kortárs kiállítások nagydíjai, aranyérmei Lyon, Marseille, Strasbourg, Avignon, Toulon, Arles, Paris, Monaco, Ragusa, Ferrara helyszínekkal művészeti akadémiák, nemzetközi szalonok, művészeti központok részéről. A svájci festő tehát szűkebb környezetén túl rendszeres résztvevője volt a franciaországi, olaszországi kortárs tárlatoknak. A távolság, a svájci miliő zártsága indokolhatja a festő ismeretlenségét itthon, ráadásul amikor a híre esetleg elérhetett volna egy nyitottabb hazai művészeti színtérre, a művész aktív

⁴ Annemarie Fleck: István Ős-Nagy. *Swarzer Himmel*. Collection Artis Documenta, 32. (Az International Art Bulletin folyóirat kapcsolódó kötete). Grafiche Fassocomo – Genova, Photocomposition Francis Vidal – Monaco, 1984.

pályának már a vége felé közeledett. A sárvári Nádasdy Múzeumban rendezett kiállításról csak a helyi sajtó számolt be röviden. Az emigráció előtt pedig a fiatal művésznak a történelmi viszonyok miatt nem volt lehetősége kibontakoztatni itthon a már fiatalon megmutatkozott tehetségét.

Az életút állomásai

A rendelkezésre álló, Veronika Rickenmann által elküldött életrajz, önvallo-más⁵ alapján, a rövidség ellenére is jól rekonstruálhatók a művész pályájának állomásai, életét és munkásságát meghatározó fordulópontjai. Születésének körülményei Pestszentlőrinc külvárosához kapcsolják, itt látta meg a napvilágot az első világháborút megelőző évben, 1913. április 26-án, Nagy József és Horváth Julianna szülők a harmadik fiúgyerekeként.⁶ Korai éveit, fiatalságát közvetlenül a történelmi események határozták meg. A következő évben, a háború kitérésével édesapját katonai szolgálatra hívják be, így egy évesen testvéreivel a fővárosból „Kossuth-szakállas, szép szál, daliás” nagyapjához került Fejér megyébe. Nemcsak a kert, a szőlő, a nagy ház hagyott benne maradandó emléket, hanem a nagyapa trombitája is, amelynek fújásán a gyerekek nem egyszer összekaptak. Itt érte gyerekkori, fájó csapásként nagyanyja halála.

Éppen iskolás korúvá érett, amikor 1919-ben a háborúból és hadifogságból hallássérülten visszatért édesapja, és szülei visszaköltöztek a fővárosba. Nehéz körülményeik akkor javultak némileg, mikor édesapja raktárosként tudott elhelyezkedni. Lehetővé vált, hogy a fiúk az iskola mellett zenét tanuljanak, igaz, csak egyetlen, közös hangszert használva a gyakorláshoz. A legidősebb Lajos bátyja később fényképészetet, középső József testvére ezüstművességet tanult, ami a legkisebb Istvánnak is megtetszett. Precíz rajzossággal tervezte már ekkor az asztali készleteket és a különböző dísz tárgyakat ezüstből.

Díjak tanúsítják, hogy emellett atlétikában, közelebbről diszkoszvetésben és gerelyhajításban is jó eredményeket ért el a 16 éves fiatal. Másik szenvedélye, a zene iránti vonzalom is megmaradt, megspórolt kis keresetéből Józsi bátyjával együtt tangóharmonikát vásároltak édesanyja nem kis rosszallására. A két világháború közötti gazdasági válság, tömeges munkanélküliség nem kímélte a családot sem, mestervizsgáját az ezüstművesség területén nem tudta megszerezni, legidősebb fényképész bátyja, Lajos maradt az egyetlen kereső közülük.

⁵ Az életrajzi összefoglaló végén a B. A. monogram valószínűleg Berenik Anna nevét rejti.

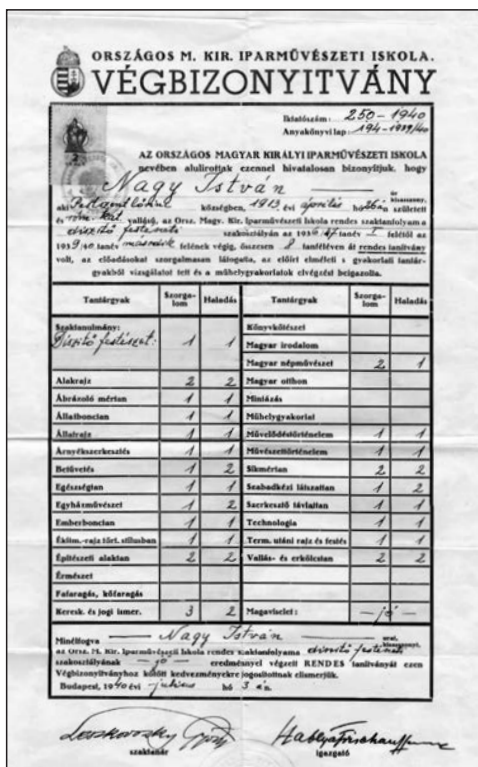
⁶ Az adatok a születési anyakönyvi kivonat által kiegészítettek, köszönettel tartozom a Pestszentlőrinci Önkormányzat segítségéért a kutatásban.

Ő maga három évig alkalmi munkákból tengődött, tánciskolában zenélt a nevezetes tangóharmonikával. Visszaemlékezése szerint a kényszerkeresetek közül a térden csúszva végzett parkettagyalulás volt a legnehezebb. Zenei ismerete, addigra már több hangszer (trombita, hegedű, harmonika) könnyed használatára segítette abban, hogy végül bátyjával együtt egy nyolctagú szalonzenekarban alkalmazták huzamosan és az ő saját megalégedésére.

Mégsem az elindult zenészi pálya lett számára az életre szóló. A sorsfordító változás katonaeveiben következett be. Amikor ugyanis hároméves katonai szolgálatra 22 évesen 1935-ben Piliscsabára került a vegyiharcra kiképző egységhez, nemcsak a háborúban alkalmazott mérgező gázokat, és ezek következtében az asztmát kellett megismernie, de egy szerencsés fordulat eredményeként rajz tehetsége is kiderülhetett: a parancsnokság vállalkozót keresett a kaszárnya falának dekorációjához, amit a fiatal katona bátran elvállalt. Felmentve a kinti gyakorlatok alól, Székely Bertalan nagy csatajelenetét nagyította fel egy levelezőlap nagyságú reprodukcióról fal méretűre az ezüstművességből megismert technika alkalmazásával. Merész vállalkozás volt, mert egy több alakos, mozgalmasságú kompozíciót kellett mindenfajta előtanulmány nélkül megvalósítani annak ellenére, hogy figurális ábrázolással eddig nem próbálkozott, sőt, olajfesték is ekkor volt először a kezében.

A kép sikere teljes fordulatot hozott életében, azonnal lehetőséget kapott, hogy elvégezze a négyéves festő szakot a budapesti Iparművészeti Főiskolán – felmentve a katonai szolgálat alól a nyári hónapok kivételével. Ily módon a korábbi spontán zenei érdeklődés átadta helyét a képzőművészeti tanulmányoknak és a komolyabb elköteleződésnek ezen a területen. Eredendő tehetsége ellenére teljes tájékozatlanságát mutatja, hogy a felvételi vizsgára rajzfüzet és ceruza nélkül érkezett, és majdnem elküldték. A megadott feladatrajzokat végül itt is minden előismeret nélkül készítette olyan eredménnyel, hogy meg is kezdhette tanulmányait.

Az első félévben még gyalog kellett megtennie a 12 kilométerre lévő Főiskolába vezető utat, utána viszont könnyebb lett a helyzete, ösztöndíjasként villamosjegyet és menzát is kapott. Sőt, a nyári hónapokat sem a hadgyakorlaton, hanem tiszti szobában a szakmai feladataival tölthette. A szinte azonnali ösztöndíj, a szakkitüntetések a négy év folyamán mind azt jelzik, hogy a fiatal festőnövendék, Nagy István sikeresen vette az akadályokat, míg 27 évesen, 1940 nyarán díszítő-festő diplomával fejezhette be tanulmányait. Végbizonyítványát a nagybányai szellemiségű Szablya-Frischauf Ferenc festő és iparművész, a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Egyesületének (KÉVE) alapítója írta alá igazgatóként, Leszkovszky György festő, freskókészítő, üvegfestő, Körösfői-Kriesch Aladár tanítványa pedig szaktanárként.

Ős-Nagy István végbizonyítványa.

A sárvári Nádasdy Múzeum tulajdona

ták számára. Rendszeres kiállítója lett a Múcsarnok tárlatainak, sőt 30 évesen, 1943-ban azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy Darabos János szobrászról készült arcképével elnyerte az éves Jelinek-díjat.⁷ Ugyanebben a biztató, szerencsés esztendőben már első önálló kiállítását rendezhette, erdélyi ösztöndíjat kapott, és minisztériumi megrendelések is érkeztek arcképekre.

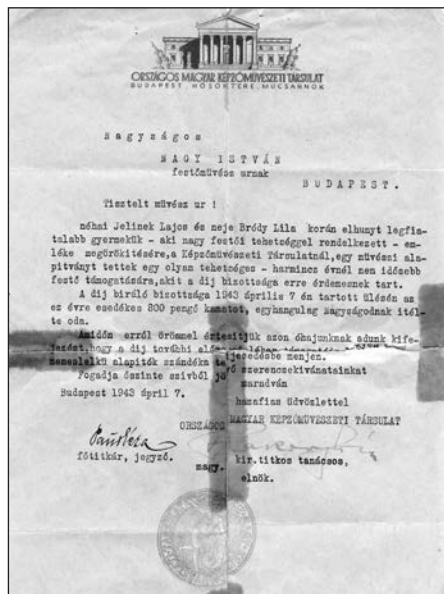
A portré-megrendelések sorában egy jelentős, hivatalos felkérést is kapott az Actio Catolica Országos Elnökségétől: 1943. október 9-re kikérték a Magyar Királyi Vezérkari Főnökségtől Magyarország hercegprímásának, Serédi Jusztinián bíboros portréjának megfestésére várbeli palotájában, az Úri utcában.

⁷ A Jelinek-díjat Jelinek Lajos és felesége, Bródy Lilla alapította fiatalon elhunyt festő gyermekük emlékére azzal a szándékkal, hogy általa évente fiatal, harminc évnél nem idősebb festőművészt támogassanak. A 800 pengő kamatot 1943. április 7-én Nagy István 30 éves festő kapta.

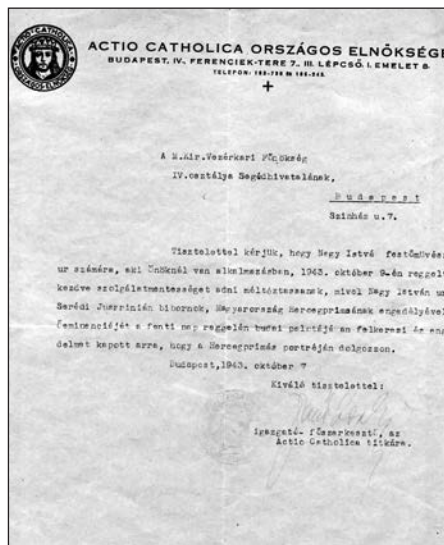
Nem gondolhatta akkor, hogy ez a munkája megpecsételi majd sorsát a háború után, és nyilván, ha a történelem nem szól közbe, a szépen induló művészi karrier folytatódik és kiteljesedik itthon. A háborús körülmények és a nélkülözés ellenére 1948-ra a saját útját kereső festő szorgos munkájának az eredményeként jelentős kiállítási anyagot gyűjtött össze. Csak éppen a politikai viszonyok is megváltoztak, a művészetben pedig kizárólag a szocialista realista törekvések kaptak hangot. Az új alakítású Művészeti Szövetség indoklás nélkül elutasította felvételét, az újra megnyílt Műcsarnok kiállításán háromszor utasították vissza képeinek bemutatását. Nyilvánvaló volt előtte, hogy azt, aki a hercegprímás portréját készítette, politikailag nem tartják megbízhatónak. Ebben az időben művészcsoportokban ismeretlenül rajzolt, hogy grafikáival a szűkös megélhetést biztosítsa magának, majd az 1956-os forradalom bukása után az egyetlen kiutat a menekülésben látta a semleges Svájcba.

A művészi életmű

Ha az életrajz ismertetett elemeit hívjuk segítségül a több száz festmény elhelyezéséhez, a támpontokat természetesen csak a hazai, emigráció előtti időszakra vonatkozóan találjuk meg benne. Az eligazodást nehezíti az is, hogy sok a datálatlan alkotás. Némi fogódzót, relatív kronológiát a szinte elmaradhatatlan szignók nyújtják. A festő ugyanis

*Értesítés a Jelinek díj elnyeréséről.
A sárvári Nádasdy Múzeum tulajdona*

*Kikérő levél a Honvéd Vezérkari
Főnökségtől. A sárvári Nádasdy Múzeum
tulajdona*

1946-ban, 33 évesen felvette az „Ős” művészi előnevet édesanyja szülőhelyére, a Veszprém megyei Ősi községre reflektálva. Praktikus szinten ez szolgált számára megkülönböztetésül az azonos nevű, kortárs erdélyi festőhöz képest, de nyilván egyfajta identitásérzést is jelent az ősei által lakott település nevének használata. Következétesen alkalmazta is ezt a maga gyártotta összetett vezetéknevet képaláírásaiban egészen a haláláig. Az „Ős-Nagy István” jelzetek ezért mindig az 1946 utáni képeken jelennek meg, előtte csak Nagy István szignó szerepel valamelyik sarokban. Támponot ad a datálásban az emigráció éve is, mivel külföldön, alkalmazkodva a keresztnév-vezetéknév sorrendjéhez, kötelezően előrekerül az István keresztnév. Bajban vagyunk viszont, amikor a jelzet csak az „Ős” megnevezésre korlátozódik.

Az 1956 előtti anyagot tekintve, a képeken a realista hagyomány, a nagybányai iskola *plein air* festészetének hatása, a posztimpresszionista jelleg figyelhető meg. Műfajilag dominálnak közöttük a tájképek, zsánerjelenetek, portrék. Általában akvarellek és olajfestmények, stílusukat, technikájukat a könnyed, laza ecsetkezelés jellemzi, az akvarellek finom üdesége mellett az olajfestmények vastag, nagy felületű, de rögtönző jellegű ecsetvonásokból építkeznek. Témájuk döntően a meghitt falusi világ piros tetős, fehér falú házsorokkal, lankák között meghúzódó kis településekkel, tanyákkal, majorokkal. A zsenyei helyszínek nyilván az itteni művésztelepen töltött időszakhoz köthetők. Megtalálhatók ebben a környezetben a mezőgazdasági munkát ábrázoló jelenetek, mezőn, házak

Lány portré

előtt tevékenykedő emberekkel. Emellett tematikailag a Laczkó Dezső Múzeum anyagában is van néhány jellemző fővárosi, szentendrei látkép, de a budapesti veduták szép akvarell-sorozata a sárvári Nadasdy Ferenc Múzeumba került. Itt találhatóak Ős-Nagy Istvánnak az 1943-as erdélyi ösztöndíjához köthető, erdélyi helyszíneket, tájakat megörökítő munkái is. A munkásokat, építkezőket megjelenítő néhány alkotás inkább azokra a próbálkozásokra utal, ahol a festő megkísérelte a korban megkívánt szocialista realista igényt követni. Tudjuk, hogy az 1948 és 1956 közötti időszakban névtelenül karikatúrák, dekorációk, moziplakátok készítéséből élt, kevés alkotómunkája a tájképekre korlátozódott.

Ez az egységes tematikájú és stílusú festői világ változik aztán radikálisan a svájci, nyitottabb nyugat-európai művészeti közegben tapasztalható hatások nyomán. A fordulat, a cezúra rendkívül éles. Ha megmaradnak is a tájképek az első időben, másfajta tájról számolnak be: magas, sziklás hegyek közé szorított tó-parti települések festőiségéről, és egyre inkább nem a hagyományos, realista eszközökkel, hanem a tömbökre bontó, geometrikus kontúrokat hangsúlyozó kubista szemléletű megközelítéssel. A technika is gyökeresen megváltozik, az olajfestményeket most a vastag, pasztózus, szálas ecsetkezelés jellemzi, a poszt-impresszionizmushoz jól illő akvarelltechnika könnyedsége pedig teljesen eltűnik az emigrációs időszakban.

A portréábrázolás a svájci évek alatt is folyamatos marad, ez biztosíthatta a festőnek nemcsak a megélhetést, hanem a beilleszkedést, a művészi elismerés kivívásának az útját. A hozzánk eljutott arcképek között főként női alakok találhatók, a képek valószínűleg élő modell után készülhettek. Különösen kedvesek, találók a gyerekarcok, pedig ezeket nem lehetett könnyű megmintázni. Érdekes lenne megismerni azokat a jelentős személyiségeket ábrázoló portrékat, amelyek magánmegrendelésre készültek, és Svájcban, ill. Liechtensteinben maradtak. A portrék között folyamatosan készültek önarcképek is, híven követve a festői formanyelv változását: a hazai években keletkezett önarckép még a posztimpresszionizmus könnyed, elmosódó kontúrú technikájával készült, az emigrációhoz köthetők pedig egyre erősebben geometrikus elvekkel.

Az emigrációs időszak termését összességében vizsgálva azonnal szembevetünk, hogy a modernizmus sokféle tendenciája valósággal betör a festő művészi világába, és utat nyit a technikai, műfaji-stiliztikai kísérletezés tág terének. Egyre sokrétűbb anyagokkal és irányzatokkal kezd foglalkozni, mintha a felfedezés szabadsága vezetné, de a kifejezési lehetőségeket mindig a saját egyéni, szuverén formanyelvébe illeszti, kialakítva egy markánsan rá jellemző stílust. Természetes, hogy tájékozódik az új környezetben az ottani művészeti áramlatok között, alkalmazkodó képessége és a gyökeres megújulás készsége mégis meglepő és csodálatra méltó. Segíthette benne eredendő tehetsége, amely életének korábbi állomásain a váratlan, ismeretlen helyzetekben is kimentette.

Ezek között az új tendenciák között az említett kubisztikus elvű szerkesztés mellett

Női portré

megjelennek a nonfiguratív törekvések, a geometrikus, absztrakt elemek. Paul Klee előtt tisztelgő 1962-es képe sejteti, hogy ismerte a híres svájci mester műveit és az általa képviselt művészi áramlatokat. Ő maga is színes formákból, vagy csupán foltokból építi nonfiguratív képtereit, amelyek a színek és formák egymásra hatásának szemléletes tanulmányai. Különlegességük a felületek változatos megmunkálása, szó szerint megdolgozása és a sokféle és sokszor bőséges festékanyag alkalmazása az akriltól a linófestékig.

A másik fontos vonulat az emigrációs évek idején, a svájci festészet korábbi művészeti kontextusától sem idegen, vizionárius-szürrealista látásmód az 1970-es években bontakozik ki nála. Ez a törekvés is igazolja az idegenbe került művész tájékozódását a svájci festészet pregnáns hagyományai között, amelyben szürreális-víziószerű szemlélet a preromantika-romantika, ill. a szimbolizmus irányzataiban is erőteljes volt (J. H. Füssli, Arnold Böcklin, Ferdinand Hodler). Ós-Nagy István ebben is rá jellemző, sajátos eljárást dolgoz ki: absztrakt kompozíciók színfoltjain sejlenek át a felismerhető, reális részletek, az álomszerű univerzum szürreális, absztrakt víziókat sugall.

Az említett általános tendenciák közé illeszkednek az életmű legjelentősebb, jól körvonalazható önálló ciklusokba rendezett darabjai: ilyen a kizárólag három színt használó ezüst-arany-fekete kompozíciók szériája 1962–1965 között, és az 1967 és 1980 között többször is felbukkanó „Fekete ég” ill. „Fehér ég” sorozat. Az 1967 és 1976 között készült, ezekhez a sorozatokhoz tartozó művek többsége az embert állítja a középpontba, az emberi sors egzisztenciális kérdéseivel néz szembe mintegy külső szemlélőként és nem ritkán a keserű pesszimizmus hangján. Apró pálcikafigurák tömegét látjuk kiemelkedő szigetként a víztengerből, máshol küszködőket a taréjos hullámokon kapaszkodva az újabb alámerülésig vagy csapatosan menekülőket a sötét, fenyegető ég alatt. A szemlélődő művész kívülről láttat ezeken a képeken, távolságot teremtve az emberi létre jellemző küzdelemmel, veszélyeztetettséggel, ettől azonban még szorongatóbb az eltávolodó nézőpontjának hatása.

A komor színezet, a pesszimista hangnem mellett az irónia, önirónia, a groteszk látásmód is jelen van az emigráció alatt keletkezett alkotásokban. A „Kunst” felirattal meztelenül vonuló megkoronázott alak, a festőt helyettesítő majomfigura keserűen reflektál a művész és a művész helyzetére. Számos ábrázolása van a bohóc alakjának, talán nem túlzás ehhez a vonulathoz kapcsolni.

A rendszeresen visszatérő motívumok között a madár, galamb képe következetesen átszövi az emigráns művész alkotásait. A fehér galamb vagy a különböző madár figurák sokszor kivillannak az absztrakt kompozíciók színfoltjai közül, az antropomorf természetű, teljes képmezőt betöltő, emberre emlékeztető, nagy csőrű marabuk, ember-madár lények viszont jelképes jelentést kapnak,

különösen, amikor szárnyuk le van láncolva. A témák között többször megjelenik a táncolók, a hangszeren játszó csoportja, talán a művész ifjúsága óta őrzött zenei vonzalmát kifejezve.

Fel kell figyelni az életmű emigrációhoz köthető szakaszában a bibliai, mitológiai alakok, jelenetek gyakoriságára. Az Apokalipszis lovasai, a tálat tartó Salome, a labdázó lányok előtt leláncolt Prometheus, a lyukas korsókat tartó Danaidák néhány példa ezek közül, de sorozatot szentel a művész Don Quijote szimbolikus alakjának. Jellegzetesek metafizikus terekre nyíló kompozíciói, absztrakt kulisszák között megjelenő figurái, többnyire elvont fogalmakhoz kötve -, megfogalmazásuk kozmikus időtlenséget sejtet. Az Idő alakja vagy Gaia, a földanya mozdulatlan, hieratikus tartással ülnek gigantikus trónusukon egy lecsupaszított, metafizikus térben, a nyúlánk három óriás magasan a horizontvonal fölé nő. Az absztrakt, metafizikus terekhez a művész szándékosan rendel konkrét, reális részleteket, ezáltal teremtve feszültséget a képi világban.

A művészi pálya 1978–1988 közé eső, lezáró szakaszát oldottabb hangulatú alkotások jellemzik: a korábbi filozofikus súlyú témák feloldódnak a virágnyelv dekorativitásában, lemondanak az emberi alak ábrázolásáról. Élénk színű, geometrikus formákra lebontó szemlélettel jelenítenek meg a virágok mellett másfajta játékos absztrakt formákat. Zenei jellegű kompozíciók keletkeznek, zeneművek, operák (R. Strauss, Saint-Saens, Kodály) vizuális parafrázisaiként epikus mesélőkedvvel.⁸

Az utolsó időszakhoz tartozik „Paraguay-i impresszió” című sorozata 1982-ből, amely mögött egy dél-amerikai utazás élménye húzódik meg.⁹ Ós-Nagy István korábbi utazásai, kiállításai alkalmával is rajzolta a látott helyszíneket, a Laczkó Dezső Múzeum őrzi olaszországi, provence-i városokhoz, spanyolországi szigetetekhez, ill. svájci helyekhez kapcsolódó grafikáit, látképeit.¹⁰ Ezúttal egy egzotikus vidék különleges természeti tájait (Iguazú-vízesés), lakóit rajzolta kicsiktől a nagyokig reális hűséggel, a portré igényével. Ezek közül egy jellegzetes női portréja jelent meg a Collection Artis Documenta sorozat 29., *Dessins de peintres et sculpteurs contemporains* című albumában Kandinszkij, Matisse, Picasso, Miro, Modigliani rajzai mellett.¹¹

⁸ Ez utóbbiak lappanganak Kecskeméten, Annemarie Fleck közöl közülük néhányat.

⁹ Sógora, Gaál Jenő verbita szerzetes ugyanis itt folytatott missziós tevékenységet 1956-tól 1989-ig.

¹⁰ A hagyatékban található grafikai anyag is jelentős. A különféle külföldi helyszínek vedutái mellett számtalan portré és vázlat található közöttük. Különösek értékesek a festmények vázlatai, mert tájékoztatnak az adott témához kapcsolódó munkafolyamatról.

¹¹ *Dessins de peintres et sculpteurs contemporains*, Collection Artis Documenta, 29. (Az International Art Bulletin kísérő kiadványa), Grafiche Fassicomo Italia, Monte-Carlo, 1983.

Jóllehet az emigráns művész termékeny életútja még kutatásra vár, egyértelműen körvonalazódik benne a hazai pályaszakasz jellemzőitől való gyökeres elrugaszkodása a külföldön megismert kitágult horizont következtében. Ha a művészi formanyelv stilisztikai erővonalait keressük, abban az említett, meghatározó kubista, szürrealista tendenciák érvényesülnek, ezek mellett az expresz-szív és naturalista színezet is megjelenik helyenként. A lehatárolt formák iránti vonzalom, a geometrikus alakzatokat, arányokat kutató plasztikus építkezés az egyik legátfogóbban jellemző vonása, de művészete annyira sokszínű, hogy mindenfajta kategóriákba rendező kapaszkodó alól azonnal kibújik. Széles kifejezésbeli skálán mozgó, sokszínű művészete biztos kézzel, magas színvonalon alkalmazza ezt a gazdag arzenált, és rá jellemző, markánsan egyéni művészetet teremt.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani a Magyarországi Önkormányzatnak és a sárvári Nádasy Múzeumnak a kutatáshoz nyújtott segítségért.

Önarckép

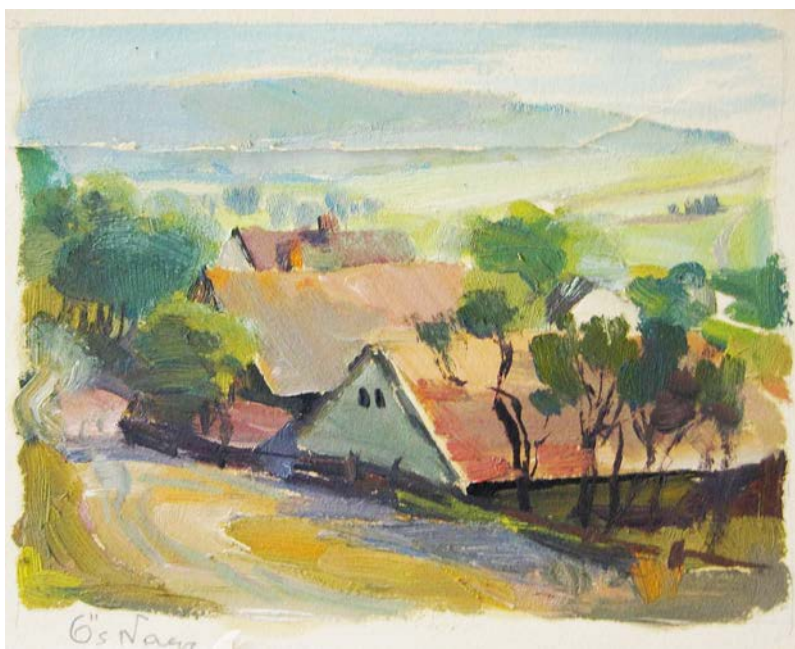
Kubla kán

Majorság

Paul Klee emlékére

Tájkép házakkal

FORRÁSKÖZLÉS

„Mi lesz, hogy lesz! Ki csinál most legjobban!”

**Ágh Zoltán tartalékos főhadnagy
hadi naplója,**

1944. december 21. – 1945. március 21.

RAINER PÁL

A napló írója

Ágh Zoltán 1910. május 18-án született a szepességi Késmárkon. Szülei id. Ágh István (Vajaszvata, Pozsony vm. 1875 – Farkasgyepű, 1970) gazdatiszt, uradalmi intéző és Szabó Gizella (Késmárk, 1883 – Budapest, 1943) voltak, akik Késmárkon 1905-ben kötöttek egymással házasságot. Zoltán az elemi iskolát Vas megyében, a gimnáziumot a bencéseknél Sopronban és Győrben végezte. Az 1921-es soproni népszavazás alkalmával ő is lelkesen osztogatta a Magyarország melletti kiállításra felszólító röplapokat. A győri érettségét követően 1928. október 1-én vonult be katonai szolgálatra a m. kir. 3. honvéd gyalogezredhez Székesfehérvárra, amit 1929-től 1932-ig Debrecenben, a m. kir. 11. (1930-tól Bocskai István nevét viselő) hajdú ezred egyetemi századánál folytatott. 1929-ben karpaszományos őrmesterré lépett elő. Közben párhuzamosan elvégezte a Debreceni Gazdasági Akadémiát, ahol okleveles gazdai képesítést kapott.

*Ágh Zoltán karpaszományos
őrmester. Szipál Ábrahám udvari
fényképész felvétele,
Debrecen 1929–1932 között.
(Ágh Magdolna tulajdona,
Farkasgyepű)*

Átmenetileg többféle állás és munkanélküliség között hanyódva, végül a pannonhalmi Szent Benedek-rend Járiföld-pusztai gazdaságában lett segédtiszt. A bencés-rend számos birtokán megfordult, három év múlva már intéző volt. Végül Szántód-pusztáról (Somogy vm.) 1939 nyarán Pannonhalmára került. Farkasgyepűn ismerte meg későbbi feleségét, Dobó Magdolnát (Somogyszob, 1911. okt. 23 – Farkasgyepű, 2002. ápr. 25.), akinek édesapja, Dobó Jenő a veszprémi püspöki erdészet vezetője volt.¹ Farkasgyepűn 1940. jan. 22-án kötöttek házasságot. Házasságukból három gyermek született: Péter (Szombathely, 1941. jan. 22.), Pál (Szombathely, 1942. okt. 2.) és Magdolna (Debrecen, 1943. szept. 27.).

*Ágh Zoltán tartalékos hadnagy
1937–1940 között.
(Ágh Magdolna tulajdona,
Farkasgyepű)*

Közben több ízben teljesített tartalékos katonai szolgálatot. 1936. szeptember 1-jétől élelmező tiszti tanfolyamot végzett Székesfehérvárott, majd zászlóssá lépett elő. 1937. szeptember 1-jétől élelmező tisztként hadgyakorlaton vett részt a 16. honvéd gyalogezrednél Győrött, s hadnaggyá lépett elő. 1938 szeptemberétől decemberig (a felvidéki bevonulással kapcsolatban), majd 1939 márciusától áprilisáig (Nagysurányban, Nyitra m.) élelmező tisztként szolgált. 1940-ben lépett elő főhadnaggyá.

A Magyar Néphadsereg Pápa járási kiegészítő parancsnoksága által 1958. március 26-án kiállított katonakönyve szerint² 1944-ben szeptember 15-étől teljesített szolgálatot. Fennmaradt 1944-es naplója alapján viszont csak december 21-től követte nyomon az eseményeket. Ezen végül is szerencsésnek mondható – hiszen közvetlen harci eseményekben nem

kellett részt vennie – szolgálata a m. kir. Honvédség végső dunántúli harcainak időszakára esett. Ha csak rövid időre is, de a 20. honvéd gyaloghadosztály parancsnokának segédtiszti beosztásában a neves író, br. Wass Albert tartalékos zászlósnak váltotta fel néhány napra.³ 1945. március 20-án leszerelt.

Az 1945-ös földosztáskor 15 hold földet és egy tehenet kapott. Intézői lakását viszont 1945 júliusában 24 óra alatt el kellett hagynia – abba ugyanis a járási

¹ Dobó Jenő és a Dobó család életéről: ÁGH 2014., DOBÓ 2018.

² Ágh Magdolna tulajdonában.

³ Wass Albert hozzá írt levelét (Jacksonville, Florida, USA, 1982. nov. 23.) leánya, Ágh Magdolna ma is őrzi.

rendőrkapitányság költözött –, s ő feleségével és három kisgyermekével szűk-séglakásban (az apátság egyik félig kész ingatlanában) nyert elhelyezést. Az új rezsim – tiltott könyv birtoklásáért – rövidesen fél évre rendőri felügyelet alá helyezte. 1946 novemberétől költöztek át Pannonhalmáról apósához Farkasgyepűre (Petőfi Sándor utca 14.). Ő azonban tekintettel mezőgazdasági munkakörére, továbbra is sokfelé, családjától rendszeresen távol dolgozott. 1955. szeptember 20-ától a Városlódi Állami Gazdaságnál helyezkedett el főagronómusként. Közben 1955-ben – mondvacsinált vádak alapján – 11 napot ült a győri börtönben. 1958. február 13-án – megfosztva tartalékos főhadnagyi rendfokozatától – lefokozták. Tevékeny, változatos – a kor- és sorstársaihoz hasonlóan nem egyszerű hányatotott – pályafutás után 1971-ben ment nyugdíjba. Idős korában is érdekelték közösségének közügyei, lakóhelyének múltja, története. 97 éves korában vasdiplomás agrármérnökként 2007. június 3-án hunyt el Farkasgyepűn.⁴

Itt közreadott 1944/1945-ös hadi naplóját Veress D. Csaba a veszprémi Bakyonyi (ma Laczkó Dezső) Múzeum történésze⁵ 1985/1986-ban már felhasználta „*Harcok a Balatoni védelmi vonalban (1944. december – 1945. március)*” című tanulmányának megírásakor,⁶ de a napló teljes szövege most kerül első ízben bemutatásra.

A naplót egy 16x23 cm-es méretű füzet, négyzethálós papírlapjaira kék színű tintával írta. Jelenleg összesen 21 lapot tartalmaz, amelyeket a jobb felső sarkukon piros színű tintával írt számokkal 1-től 42-ig terjedően beszámozott. A lapokat utóbb kitépték a füzetből. A füzet borítója nincs meg. A naplórészt egy további 12 lapból álló, azonos méretű, de sima (nem négyzethálós), grafitceruzával írt feljegyzéseket tartalmazó rész egészíti ki. Ez részben a m. kir. 20. honvéd gyaloghadosztály parancsnokságának egyes osztályait, illetve az azokat vezető és oda beosztott tisztek nevét tartalmazza, másrészt feltehetően egy-egy utalás szerűen felírt szóval az elintézendő ügyeket. Az utóbbi rész feljegyzéseit később – nyilván amikor az ügyeket már elintézték, vagy egyéb módon aktualitásukat veszítették – gyakran áthúzta. (Ezen legutóbbi rész közlésétől eltekinttem.)

A naplót jelenlegi tulajdonosa, Ágh Zoltán leánya, Ágh Magdolna írta be számítógépbe Farkasgyepűn, 2021 januárjában.⁷ A szöveget az eredetivel egybevetve magam javítottam. Az eredeti írásmódot mindenütt változatlanul hagytam.

⁴ ÁGH 1997., S. BONNYAI 1990.

⁵ Életéről, munkásságáról: RAINER 2014, RAINER 2019.

⁶ VERESS D. 1986.

⁷ A napló leközlésének engedélyezését, egyes adatok pontosítását Ágh Magdolnának hálaán köszönöm.

A napló

1944. december 21. – Este ½ 8-kor Muki⁸ lakásán kapom a parancsot, hogy a megalakult 16/4. lövész menetszázad⁹ 22-én berak Győrszabadhegyen, s vasúti szállítással Tapolcára lesz irányítva. 120-an vagyunk 6 lóval. Az emberek 98 %-ban frontot jártak, kiknek pótkeretük már menekült, s úgy lettek Győrbe a 16/5. törzspót szd.-nál összegyűjtve, s menetszázadba beosztva. Véletlen: magam a pk. okl. gazda; Sulyok Balázs hdgy. okl. gazda; Nikházy Dániel szak. pk. hadapród őrm. szintén gazda. Ez lett a paraszt szd. Nikházy egyébként Gorove uradalomban van, Apát ismeri.¹⁰

XII. 22. – Készülődés, felszerelés pótlás. D. u. 4-kor kivonulás az állomásra a 16/5. szd.-al együtt. Este Laci¹¹ kijött elbúcsúzni. Sajnos három waggonunk hiányzik, így nem indulhatunk. Az éjszakát „40 embernek vagy 6 lónak” jelű szálloda egyik nem fűtött példányában¹² „aludtuk” 40-en. Kezdődik! A hiányzó waggon reggelre sem jön meg; így állunk, várunk, fázunk.

XII. 23. – D. u. végre megjön a várt 3 waggon, köztük egy német oldalbejárós személykocsi. Nagy az öröm; lesz padunk, még WC. is. E kocsiból egy két szakaszos fülkét lefoglalok a „parancsnokság” részére. Este 8-kor jövő Pápa i személlyel megy együtt szerelvényünk. Lefekszünk s készülünk az indulásra. Örömmre üröm! A várt személy megérkezik ugyan, de oly-nagy a szerelvény, hogy a mi 10 kocsinkat nem tudja elvinni. Újra maradunk. Szobánk pedig kezd kihűlni, befagynak az ablakok, fázunk.

XII. 24. – Reggel ¼ 7 kor egy német löszervonathoz csatolnak s végre elindulunk. Nagy a hideg. Simán beérünk Pápára, ott alig 20 perces állás után megyünk tovább. Indulás óta prima az ütem. Mezőlakra érünk, tele minden vágány. Úr Isten hogy megyünk el innen?! Sehogy! Celldömölk tele van, nem fogad; állandóan szembe jönnek a keletre menő katona vonatok.

⁸ Ágh Zoltán fivére, Ágh István (Késmárk, 1906. aug. 29. – New Jersey, USA, 1987) győri OTI-tisztviselő. 1945. márc.-ban Ny-ra menekült. Amerikában házmester volt, New Yorkban, majd később New Jerseyben élt.

⁹ M. kir. 16. (győri) honvéd gyalogezred 4. menetszázada.

¹⁰ Ágh Zoltán apja, id. Ágh István (Vajaszvata, Pozsony vm., 1875 – Farkasgyepű, 1970) ekkor Sályban (Borsod vm.) a Gorove-Szinyei birtokon volt uradalmi intéző.

¹¹ Ágh Zoltán testvére, Ágh László (Késmárk, 1908. febr. 11. – New Jersey, USA, 1998. febr. 8.) ügyvéd, tart. m. kir. tűzér főhadnagy, az 1942/1943-as doni és az 1944-es galíciái, kárpáti harcok résztvevője. 1945. márc.-ban Ágfalvánál hagyta el Magyarországot. Átmenetileg Ausztriában és Olaszországban élt, majd Amerikában telepedett le. Volt pékinas, később banktisztviselő, végül revizor.

¹² Értsd marhavagon.

Pápán halljuk, hogy Bicske felett az oroszok átlépték a Győr–Pest-i vasutat. Jó érzés, hogy viszont mennek a katona vonatok.

D. u., este kis tolatgatások kivételével állunk Mezőlakon. Spekulálunk, hogy lehetne befűteni hideg lakosztályunkat. Nem megy! Minden beszerzési lehetőségre a tulajdonosok éberren vigyáznak. Egy jó ötlet! Hozzuk be a konyha 75lt-es üstjét. Remek! Megtörtént s pillanatok alatt kellemes a meleg. De okos ember volt a kályha feltalálója!

Este hatkor kis tábortűzet csináltunk; mindkét menetszd eléje sorakozik. Pár perces beszédet mondunk Sulyok Balázssal együtt, 3 karácsonyi éneket s a Szózatot elénekeliük. Megültük 944. katona karácsonyát. Mindenki elvonul waggonjaiba, ahol a rögtönzött kályhák segítségével barátságos a hangulat. Danolgatnak a bajtársak... lassan elcsendesedik az ének, lélekben otthon vagyunk. Megünnepeltük a Jézuska eljövetelét.

XII. 25. – Igen kellemes temperatúrájú a hajlékunk. Az éjszaka óriásit haladtunk: eljöttünk Mezőlakról – Vinárra.¹³ Állunk! D. u. végre beérünk Celldömölk-re. Az Apátságánál¹⁴ megkerestük Apostollal (legényem)¹⁵ Nemes Vazult;¹⁶ nála mosakodás; nagy érzés tisztának lenni. Délbe riadó, kitolják szerelvényünket Sárvár felé. Minden baj nélkül múlik el ez is. Este 6-kor indulunk, s elég gyors menetben éjfélre beértünk a végcélhoz: Tapolcára.

XII. 26. – Éjjel ½ 1-kor jelentkezés a pup-nál;¹⁷ alvás tovább. Reggel jelentkezés a Ho. pságnál.¹⁸ Itt Tótvázsonyt jelölték meg végcélunkul. Menet riadó alatt Tapolcán át; ebéd Monostorapátiban. Itt betértünk Balázs hdgy-al a püspökségi erdőtiszthez; kaptunk egy jó ebédet. Menet tovább. Kapolcs községben éjszakázás jó elhelyezéssel.

XII. 27. – Vigant, Nemesleányfalú, Nagyvázsonyon át Tótvázsonyba értünk 14 h-ra. Jelentkezés a Stadler gyűjtő csoportnál. A menetszázadokat szétszedték. Zömmel a 23/III. zlj-ba¹⁹ lettünk beosztva, Potyondy szds. prg. alá. Éjszakázás Tótvázsonyba.²⁰

¹³ Kb. 6–8 km távolság.

¹⁴ Celldömölki Bencés Apátság.

¹⁵ Legény = tisztilegény, tisztiszolga.

¹⁶ Nemes Vazul Pál (Pápa, 1906. okt. 30. – Pannonhalma, 1979. márc. 22.) bencés szerzetes. 1924-ben lépett be a rendbe. 1932. jún. 12-én Győrött szentelték pappá. A pannonthalmi rendi főiskolán tanított, teológiából doktorált. 1941–1953 között Celldömölk plébánosa. 1953–1957-ig Nemeskoltán, 1957–1972 között Iváncon plébános. 1972-ben vonult nyugalmába. Haláláig Pannonhalmán élt. DIÓS–VICZIÁN 2004. IX. 652–653.

¹⁷ pup = pályaudvar parancsnokság

¹⁸ Ho. pság = hadosztály parancsnokság

¹⁹ M. kir. 23. (Iosonci) honvéd gyalogezred III. (salgótarjáni) zászlóalja.

²⁰ Az események bemutatása Ágh Zoltán fhgy. naplója alapján: VERESS D. 1986. 568.

XII. 28. – A zlj. Hidegkúton elhelyezve. Kijöttünk reggel a menetszd maradványával. Itt halljuk a hírt, hogy holnap Magyar–Német Barnagra kell átmenni az egész zlj-nak. Ismét vándorlás. Hideg van! Szerencsére kályha van az irodában. Fűtünk. Tihany felől hallik az ágyúzás.

XII. 29. – Csak a zlj. törzs megy át Barnagra, mi a 3. szd. maradunk; ellenben Barnagnál átjön Szegedi szds. úr zlj. törzsével, s átvesz minket, mint a 23. gye. IV.-ik zlj-t. Én a 10. szd. parságot kapom. Este riadó parancs jön, menetkészen kell pihennünk, mert újra tovább kell menni. Éjjel 12-kor lefűjják a riadót azzal, hogy reggel ½ 7-re kell menetkészen állni a zlj-nak.

XII. 30. – Menet! Veszprémen át Szentkirályszabadjára a már kiürített, épülőben lévő repülőakadémiába.²¹ Útközben V-ben meglátogattam Hankóékat,²² kik Sümegre mennek. Ernő fiúk elesett a Kárpátokban.

A városban egy Puma²³ szd.-beli rep. hdgy mondja, hogy 29-én Berhidán voltak az oroszok. Ágyúzást halljuk egész nap. A rep.téren²⁴ igen jó az elhelyezés, jó meleg van, mindenki tisztálkodik, mos, borotválkozik. Jó hangulatban van a legénység. Este ½ 9-kor zlj. pk-i²⁵ megbeszélés, ki hozza a hírt, hogy megalakult zlj. t szétszedik, s egy Székesfehérvár alatt szétvert ezred pótlására használják fel. Lóg az orrunk, mert különösen a zlj. törzs már egy éve együtt harcol, a pk. személyének elvesztését mi is fájlaljuk. Holnap 9-kor az új ezred pk. megszemléli a zlj-t.

XII. 31. – D. e. 9-kor a 25. gyalogezred²⁶ pk.-a megszemléli a zlj-t s pillanatok alatt szétszed minket. Jó magam a 25/I. zlj-hoz²⁷ kerültem 37-ed magammal. Menet azonnal Litérre, itt áll u. i. az I. zlj. A 38 főt még szétszedik, s jó magam a 2. szd-hoz kerülök mint szd. pk. helyettes. A pk. Daróczy fhdgy. Még aznap este az összeállt zlj-nak boldog Újévet kíván parancsnoka; Borsich őrgy úr.²⁸ Szállásunkon Szilveszterezünk. Éjfél előtt – a napos jelenti, hogy a községben ég egy kazal. Rohanás tüzet oltani. Majd éjfélkor az előttünk lévő arcvonalon nagy tü-

²¹ A M. Kir. Horthy István Honvéd Repülő Akadémia a frontesemények miatt 1944 novemberében Kassáról Szentkirályszabadjára települt át. Az akadémia történetéről RADA 2001. II. 173–271.; M. SZABÓ 2020.

²² Hankó Ernő a Veszprémi Püspöki Uradalom jószágkormányzója volt. ÁGH 2014. 80., 97., 210 (fotó).

²³ A m. kir. 101. (veszprémi) honvéd vadászipülő ezred közkedvelt megnevezése a pumát ábrázoló ezredjelvény után. Az alakulat működéséről: B. STENGE 2014.; BENKŐ 2016.; VERESS D. 1982.; VERESS D. 1993–1994.

²⁴ A szentkirályszabadjai repülőtérről van szó.

²⁵ zlj. pk-i = zászlóaljparancsnoki

²⁶ M. kir. 25. (nagyvárad) honvéd gyalogezred.

²⁷ M. kir. 25. (nagyvárad) honvéd gyalogezred III. (nagykárolyi) zászlóalja.

²⁸ VERESS D. 1986. 568.

zárségi tűz, géppuskázás, rakétázás kezdődik. A községben a becsípett németek lövöldöznek, kézigránátokat dobálnak. Rém nagy a zaj. A zlj-t riadóztatják. Az újév köszöntőben volt egy kis komolyság is, mert jobbra tőlünk kicsit szivárgott az orosz, de vissza lett verve.

1945. I. 1. – Újév! Vajjon mit tartogat számunkra? Délben bajtársi ebéd, ez után jön a hír, hogy holnap a zlj. a Balatonhoz eredeti helyére figyelőszolgálatra visszamegy. Nagy az öröm, mert az jó hely. Este búcsúvacsora a házi néninél, akinél laktunk. Menü: bableves, székelygulyás; mákos, – diós, – almás, – túros, – káposztás rétes!! Ez való a harcosnak. A házi néni Berki Ilma neve megörökítendő ezért, Ő egyébként kemenessömjéni,²⁹ ki ismeri Berzsényiét. – Tábori posta számunk A: 433.

I. 2. – D. e. 10-kor indulás. Vörösberény–Almádin át Alsóórsre. Érkezés d. u. 1-kor. Itt régi ismerős vagyok: 1926. nyarat itt töltöttem. Rádyéknál³⁰ szállok meg, kik Magdus³¹ ismerősei, így itt is ismerősre akadtam. Védőkörlet átadás-átvétel.

I. 3. – Berendezkedés. A szd. egyik harmada Alsóórstól nyugatra, másik harmada keletre, harmadik harmada tartalék. Az emberek kint vannak az őrsökön, s nappal a nagyjában vasút és országút mentén elhelyezett körletükben figyelik a Balatont,³² éjjel pedig körleteik előtt a Balaton jegén figyelnek. Állandó kelet felől az ágyúzás,³³ halljuk, hogy támad a német; közben Tihany felől is mozognak a kövér berták.³⁴

I. 4. – Őröket végigjártam. Vannak itt folyamőrök is, kik a Balaton jegét hajókkal törik.³⁵ Ma bizony az véget ért, mert befagyott teljesen a víz. Fakutyával járjuk a jeget, őrsöket. Erős az ágyúzás a túlsó oldalon. Állítólag Fonyódig jöttek fel délről csapataink; de miért a sok rakétázás, géppuskázás Siófok–Zamárdi között. Csak nem nyomják a muszkát keletről is? Bár úgy volna. B.füreden iszonyú detonációval robbantjuk a jeget.³⁶ Kipróbáltam géppisztolyomat, pisztolyomat. Jól működik. Kézi gránátokat is dobáltunk. Gyakorolunk.

²⁹ Vas vm. Celldömölki j.

³⁰ Rády Andor a Veszprémi Püspökség tisztviselője (titkár, majd főtitkár) volt. ÁGH 2014. 66., 69., 71., 198 (fotó), 210. (fotó).

³¹ Dobó Magdolna (Somogyiszob, 1911. okt. 23 – Farkasgyepű, 2002. ápr. 25.) 1940. jan. 22-től Ágh Zoltán felesége.

³² A Balaton D-i partja 1944. december első napjaitól már szovjet megszállás alatt állt. Siófok december 4-én esett el.

³³ VERESS D. 1986. 569.

³⁴ Berta, kövér Berta = a nagy űrméretű mozsárágyúk beceneve, még az 1. világháborúból.

³⁵ A m. kir. Honvéd Folyami Erőknek a Balaton térségében játszott szerepéről: CSONKA-RÉTI-BENCZÚR 248–249.

³⁶ VERESS D. 1986. 569.

I. 5. – Figyelünk, örködünk, ellenőrzünk. Tisztigyűlés a zlj. prságon Csopakon.

I. 6. – Vízkereszt ünnepe. Fent a községben misén voltunk. Érdekes! Szlovák táborig lelkésznek magyar altiszt ministrált.³⁷ Sok a telepen itt maradt pesti lakos. Almádi felől egész d. u. igen erős detonációt hallunk, állítólag a német 21-ek lőnek.³⁸ A rádió bemondja, hogy a Pestet felszabadító csapatok elérték Dorogot és Bicskét. Most segíts Úr Isten!

I. 7. – Vasárnap! Újra mise. Alsóörsön ezúttal én voltam a kántor. 11-kor mint derült égből jön a hír, hogy áthelyeztek, s a ho. pságnál kell jelentkezni Bfüreden. Újra pakkolás, no, de már megszoktuk.

Először Csopakra mentem be a zlj. prságra, ahol összegyűltünk a 25/I., II., III., zlj.³⁹ összes leadandó emberei, 14 tiszt cca 180 fő legénység. Búcsú–búcsúztatás. Indulás gyalogmenetbe hóesésben Bfüredre. A legénység a községben egy elemi iskolában elhelyezve, a ti-k [tisztok] a telepen a Grand Hotelben beszállásolva.⁴⁰ A ho. prságon tudjuk meg, hogy a 20. ho-nak⁴¹ Tapolcára leszünk átadva. Este Szepesi Valter igazgatónál az Erzsébet Szanatóriumban vacsora.

I. 8. – Jól aludtunk; de éjjel már tovább leszünk. A 25. ho. kebelében megalakítandó Balaton zlj.⁴² kivessz tőlünk embereket, ti-keket. A maradékkal este 17 h kor a páncélvonattal⁴³ utazunk Tapolcára, hozzánk jön még cca 30 ti + 80 fő leg. Este 20 h-kor megérkeztünk. Közbe óvatosan jöttünk, mert az oroszok helyenként belőtték magukat a vasútra s minden vonatot megaknáznak. Nincs baj, csak egy baka egy kézigránátot vág ki, melyre először azt hittük, hogy akna

³⁷ A térségben (harcálláspont: Zirc) ekkoriban az 1. szlovák műszaki hadosztály tevékenykedett. VERESS D. 1986. 563. „Novemberben egy munkaszolgálatos szlovák alakulat érkezett (Alsóörsre – R. P.), amelyet a faluban és a villákban beszállásoltak. Fegyver nélküli legénység érkezett tisztekkel és táborig lelkésszel, aki az iskolakápolnában rendszeresen misézett. a szlovák munkaszolgálatosok többnyire a Balatonnal párhuzamos irányú lövészárkokat ástak a német hadvezetés parancsára.” LICHTNECKERT 1996. 587.

³⁸ A német 959/8. mozsárágyús ütegről van szó. VERESS D. 1986. 570. LICHTNECKERT 1996. 588. szerint csak 1945. február 2-án érkezett Veszprémbe ez a tüzér alakulat.

³⁹ M. kir. 25. (nagyváradi) honvéd gyalogezred I. (nagyváradi), II. (zilah–szilágyosomlyói), III. (nagykárolyi) zászlóaljai.

⁴⁰ VERESS D. 1986. 570.

⁴¹ M. kir. 20. (egri) honvéd gyaloghadosztály.

⁴² A Balaton őrszászlóaljat (pk. Jekelfalusi-Piller György őrgy., Csopak, gyermekotthon) 1944. dec. 4-tól Balatonfüreden alakították meg a 14. és 23. gyalogezredek maradványaiból és olyan 16–48 éves korú civilekből, akik eddig még nem tettek eleget bevonulási kötelezettségüknek. VERESS D. 1986. 567.

⁴³ Valószínűleg a 101-es páncélvonat, amelyet 1944. nov. 28-án vezényeltek Balatonfüredre, hogy Balatonfűzfő és Tapolca között mozogva támogassa a partvédelmet. VERESS D. 564., 567.; BONHARDT–SÁRHIDAI–WINKLER 179.

Somogyból. Megérkezés sötétbe, elszállásolni mikor tele a város, s nem készülnek előre. Nehezen sikerült. Magam a tapolcai főbíró dolgozószobájában aludtam.⁴⁴

I. 9. – ½ 9-kor a ho. prsgon megtudjuk, hogy Újdörögdtára [pusztára] megyünk. Menet; ½ 12-kor megérkezünk, itt alakul Fekete Pál szds. prsága alatt a 20. ho. kik. zlj.⁴⁵ A mu. szdba⁴⁶ osztottak be pk.-ul. Igen sok a ti. így szalmán aludtunk, de jól pihentünk.⁴⁷

I. 10. – D. e. a szd törzset alakítottuk meg 21 úrral. Óriási létszám. Sokakkal találkoztam, kik a hosszas vándorlás alatt más irányban ép úgy hánykódnak, mint én. A Győrből elindult menetszd sok legénye került most ismét ide vissza. Persze korosabbak, s mindenki az ismert embereit tartja meg. Vajjon meddig leszünk együtt?!⁴⁸

I. 11. – Nagy hóra ébredtünk. Hótakarítás, berendezkedés szakaszok szerint fürdés, fertőtlenítés. Helyi ismerkedés, zsold, – dohány, – szappan felvétel. Tp:⁴⁹ K-443/kik.

I. 12. – A székesfehérvári püspökség deákii gazdaságába megyünk kint maradt tengerit törni. 1/7-es a munkarész. Igen rossz már a tengeri – vadkár – ezért nem érdemes vele foglalkozni. D. u. Magdus váratlanul beállított egy alkalmi autóval. Nagy az öröm, Devecseren át én is csatlakozom s elmegyek Magdusékkal Farkasgyepűre.⁵⁰ Itt is nagy a csodálkozás jöttünkre. Pistiék,⁵¹ Jancsiék⁵² ott hadi létszámba. Éjjél utánig elbeszélgettünk.

I. 13. – Hajnali 3 órakor szánkóval indulok vissza Devecserre, illetőleg egész Pusztá Miske községig jövök, s itt találom az elem küldött katona kocsit. Átszállás, s reggel 7-re szerencsésen befutok. Takarítás, – nadrágba rázás, d. u. 3-kor tisztigyűlés. Hajnaltól megszűnünk 20 ho. lenni, helyette 9. ho. leszünk.⁵³ Távozó, érkező ho. pk. volt itt, a 2. ker. pk. is itt járt. Jó volna még ma este is a família körében lenni!

⁴⁴ VERESS D. 1986. 570.

⁴⁵ 20. hadosztály kiképző zászlóalja.

⁴⁶ Munkásszázad.

⁴⁷ VERESS D. 1986. 570.

⁴⁸ VERESS D. 1986. 570.

⁴⁹ Tp = tábori posta szám.

⁵⁰ Farkasgyepű, ekkor apósa, Dobó Jenő (Vác, 1873. dec. 12. – Farkasgyepű, 1956. dec. 23.), a Veszprémi Püspökség erdőmérnöki főtanácsosa szolgálati és lakhelye.

⁵¹ Ágh István sógora, Dobó István (Esztergom, 1906. máj. 18. – Bad Kreuznach, 1945. jún. 25.) mezőgazdasági mérnök tanár. USA hadifogságban halt meg.

⁵² István sógora, Dobó Jenő János (Somogyoszob, 1908. dec. 31. – Csopak, 1969. aug. 30.) erdőmérnök.

⁵³ M. kir. 9. (nagykanizsai) honvéd gyaloghadosztály. Események VERESS D. 1986. 570.

I. 14. – Ismét két ti. jött a szd.-hoz, s így már a szd ti létszáma 24 fő; egész zászlóaljra való.⁵⁴ Vasárnap van; kat., ref., istentisztelet. D. e. zlj. pk.-i szemle, délben díszebéd a nemzetvezető⁵⁵ születésnapja (I. 6.) tiszteletére. Este Kuko-relly szds-ékhoz átmentem, régi Zalavár–Sármellék-i ismerőseim. Érdekes, náluk ismertük fel egymást Sidlovics Ojciival, kivel egy zlj-ba szolgáltam eddig és nem jöttünk rá, hogy ismerjük egymást. Névmagyarosított ma Nagyalácsnyi⁵⁶ a neve, huszár szds. Ugyancsak itt találom egy régi debreceni egyetemi szd. – beli⁵⁷ bajtársam öccsét, Dolák Géza fhgy-t. Érdekesek ezek a találkozások.

I. 15. – Hétfő! Új hét. Dolgozik a szd. Este jött a hír, hogy Budába behatoltak a németek.⁵⁸ Csak igaz legyen; vesszen az orosz. Nappal már olvad, bár még fehér hótakaró borítja a tájat. Egész szokatlan, hogy még mindig egy helyben vagyunk. Szinte elkényesedünk. De meddig?

I. 16. – Éhes disznó makkal álmodik. Jön a hír, hogy a zlj. a Balaton déli részére megy; tehát máris tovább. Hiába csak így vagyunk következetesek önmagunk-

⁵⁴ VERESS D. 1986. 570.

⁵⁵ Szálasi Ferenc (Kassa, 1897. jan. 6. – Budapest, 1946. márc. 12.)

⁵⁶ Nagyalácsnyi (Sidlovits) Gyula (Vasdinnyepuszta, 1912. okt. 17. – Orosháza, 1963. ápr. 20.) hivatásos katonatiszt. 1937. aug. 20. hdgy., ? fhdgy., 1943. máj. 1. szds. Szülei Sidlovits Lajos tanár és Ruisz Kornélia. Ludovika Akadémiát végzett. 1937. szept. – 1942. máj. 15.: 2/I. huszárosztály (Szentés) 1. lovasszáhad szakaszparancsnoka. A felvidéki, erdélyi, délvidéki bevonulások résztvevője. 1940. jan. 10. – máj. 10. között Komáromban központi lovastizti tanfolyamot végzett. 1941. febr. 15. – nov. 15. között az alagi Honvéd Versenyistálló állományába tartozott. 1942. máj. 15. – 1943. szept. 15. között a 2/I. huszárosztály osztálysegédtisztje, majd a 201. könnyű hadosztály önálló huszárszázada parancsnoka a megszállt ukrán területeken. 1944. máj. 10. – aug. 17. között a 19. tartalék hadosztály huszárszázada parancsnoka Galíciában, majd a magyarországi harcok során a 25. felderítő osztálynál személyi tartalék, később huszárszázad parancsnok. Az 1944. okt. 6–10. közti Békés megyei harcok során az ellenség előtt tanúsított személyes bátorságáért a Magyar Érdemrend lovagkeresztje a hadiszalagon kardokkal kitüntetést kapta. 1945. febr. 25-től a 25. felderítő osztály parancsnokaként a Sió mente védelmében vett részt. Alakulatával osztrák területre vonult vissza. 1945. ápr. 5. – máj. 9. között a 25. gyaloghadosztály tiszti családi tábora parancsnoka St. Ulrichban (Karintia). 1945. nov. 15-én tért haza az angol hadifogságból. 1946. szept. 26. B-listázták, felmentették a további szolgálat alól. 1950-ig alkalmi munkákból élt Derekegyházán (Csongrád m.). Majd 1952. márc.-ig egy építőipari tröszt raktári munkása volt Budapesten. Utóbb a Kőszigeti Állami Gazdaság, majd a tömörkényi (Csongrád m.) csikótelep vezetője, 1957. aug. 1-től a mezőhegyesi méntelep idomárja. 1958. ápr. 1-jén megfosztották trt. tiszti rangjától. Átképezte magát villanyhegesztővé. Az épülő orosházi üvegyárban, balesetben halt meg. BENE-SZABÓ 2006. 206. fényképpel.

⁵⁷ Ágh Zoltán 1929–1932 között a m. kir. 11. (debreceni) hajdúezred egyetemi századánál szolgált, miközben a debreceni Gazdasági Akadémiát végezte. Az itteni akadémiai élet jó leírását adja PATAY 2014. főleg 31–39.

⁵⁸ Ez nem volt igaz.

hoz, ha mindig megyünk. Mi a mu. szd. sorsa bizonytalan, lehet, hogy mi meg felmegyünk Zólyomba. No majd meglátjuk hamarosan. Este fejmosás finom hólével. Ki kell használni a jó alkalmat, hátha két nap múlva már nem lesz rá alkalom.

I. 17. – Sorsunk még bizonytalan, de valószínűbb, hogy délre megyünk. Készülünk az útra. A napi munka: favágás, épület cserepezés, hótakarítás, lónyúzás, kavicsolás ... mind mind a távozás jegyében folyik.

I. 18. – Fenti munkák folytatása, favágást a majorban befejeztük. D. u. faust gránát⁵⁹ bemutató volt. Egy rossz Turán kocsira lóttek 25 m-ről. Csodálatos a hatás, de félelmetes is. Lélek kell és jó szív egy páncélos kilövéséhez.⁶⁰ A harc helyzetéről semmit sem tudunk; vajjon mi lesz a szép Budapestünk sorsa? Magyarok Istene segíts!

I. 19. – Ma volt a tél leghidegebb délelőttje; -17 C° fok volt széllel súlyosbítva. Ma ép a szd. egy bemutató lövészeten vett részt, utána kézigránát dobási gyakorlat volt; úgy hogy reggel 8– $\frac{1}{2}$ 12-ig álltunk kint ebben a vad időben. Alig tudtunk délben felmelegedni. Érdekes, d. u.-ra teljesen megenyhült az idő, s kövér pelyhekben megindult a hóesés. Ma kaptam meg este Magdus első lapját; jól esik hazai híreket olvasni. Indulásunk még mindig bizonytalan.

I. 20. – Éjjel 1 órakor riadó volt, s a mu. szd. kiment az útról a havat letakarítani. Örömmel halljuk, hogy a Balatontól keletre mindenütt sikeresen megindult a német–magyar ellentámadás.⁶¹ D. u. már bement a rádió, hogy a Fehérvár irányába kiindult rész elérte keletre a Duna vonalát. Magyarok Istene segíts! Sajnos Pest elesett,⁶² de reménykedünk, hogy ez a nagy támadás felszabadítja Pestet is. Buda mi kezünkön van. Nyirádon meglátogattam Kálnayékat, püspökségi erdőtiszt.

I. 21. – Jó hírek jönnek a megindult ellentámadásról. Hál Istennek! Ma felesküdtek az újonc leventék, s velük mi is Szálasira. 7 leventét kitüntettek bronz éremmel.⁶³ Az itt lévő felderítő osztály és 14. gyezred⁶⁴ törzs ma elindultak mellőlünk B-edericsre, illetőleg Gyulakeszire.⁶⁵ Jelenteni kellett a fölös ti-ke; kezdődik a szétszedés. Új tábori posta száma a Zlj. törzsnek s vele együtt nekünk is: R-387. A tél tartja magát. Egy hónapja indultam útnak Győrből. Zlj-nk részben átalakul, mi maradunk a Zlj-vel együtt. Így talán egyenlőre a vándorlás megszűnt.

⁵⁹ Panzerfaust = páncélöklő, páncélelhárító fegyver.

⁶⁰ Hasonló páncélelhárítás-kiképzésről Ódorögd-pusztán készült fényképfelvétel VERESS D. 1986. 566. 2. ábra.

⁶¹ Az 1945. január 18–26. közötti „Konrad III” fedőnevű sikertelen német ellentámadásról van szó.

⁶² Pestet 1945. január 18-án foglalták el a szovjet csapatok.

⁶³ Bizonyára az 1939-ben alapított Magyar Bronz Vitézségi Éremmel.

⁶⁴ M. kir. 14. (egri) Dobó István honvéd gyalogezred.

⁶⁵ VERESS D. 1986. 572.

I. 22. – Száraz hideg idő! Ho. vezérkari főnöki szemle. Embereket leadtunk, újakat kaptunk. Új alakulatok állnak fel. A frontról biztató hírek jönnek. Ma vagyok 5 éves házas!⁶⁶ Hál Istennek ezt az évfordulót úgy ünnepelehetjük – bár távol egymástól – hogy az orosz megszállás borzalmait nem kellett átszenvedni. Hiszem, hogy erre most már nem kerül sor. Magdustól lapot kaptam (3.)

I. 23. – A nagy tisztí létszámot (21) megkopszították 10 fővel. Részben a Halápon települt páncceltörő ágyús szd-hoz, részben pedig az új „Hajmáskér zlj”-hoz mentek el az urak.⁶⁷ Utóbbi alakulat legénysége a most felszabadított területekről összeszedett kiképzett férfi lakosságból áll. Este a búcsúzó urak tiszteletére nagy mákos tésztás búcsú vacsora volt. Igen jó hírek vannak: Székesfehérvár felszabadult, a támadás lendületesen halad előre; a lengyelországi óriási orosz nyomást is állítólag felfogták, így van remény, hogy támadásunk sikeres lesz!

I. 24. – A tél úgy látszik kitartó. Széllel súlyosbított hideg „hangossá” teszi az időt. A hófúvások sem szünetelnek, úgy hogy sokat takarítjuk az országutat. A tegnap elbúcsúztatott bajtársak útnak indultak. Kicsit összeszoktunk, máris szétszakadnak a kapcsok. Ez a katonasors ma!

I. 25. – Beregfy vezérezredes⁶⁸ esetleges látogatását vártuk. Nagy sürgés-forrás, rend csinálás. A látogatás elmaradt. D. u. Nyirádon Kálnayéknál tűzifát

---

⁶⁶ 1940. január 22-én kötöttek házasságot. Eredetileg január 19-re volt kitzúve az esküvő napja, de a közbejött nagy hófúvás miatt az utak járhatatlanná váltak és sem a vőlegény, sem az eskető pap nem érkeztek meg időre. (Ágh Magdolna közlése.)

⁶⁷ VERESS D. 1986. 572.

⁶⁸ Beregfy (1932-ig Berger) Károly (Cservenka, Bács-Bodrog vm., 1882. febr. 12. – Budapest 1946. márc. 12.) hivatásos katonatiszt. 1910. aug. 18. hadnagy, 1914. aug. 1. főhadnagy, 1917. szept. 1. százados, 1925. máj. 1. őrnagy, 1929. máj. 1. alezredes, 1934. nov. 1. ezredes, 1939. nov. 1. tábornok, 1941. nov. 1. altábornagy, 1944. jan. 1. vezérezredes. 1904–1907 között a cs. és kir. temesvári gyalogsági hadapródiskolát és 1907–1910 között a cs. és kir. katonai akadémiát végezte. 1910. aug. 18. – 1917. febr. 12. cs. és kir. 46. (szegedi) gyalogezred század szolgálat, század pk. 1917. febr. 12. – 1917. máj. vezérkari tanfolyamon Laibachban. 1917. máj. – 1918 különböző vezérkari beosztásokban. 1918 – 1919. máj. a magyar hadseregben, illetve a Vörös Hadseregben. 1919–1920 a szegedi katonai körletparancsnokságon beosztott. 1920 – 1921. szept. Hadiakadémia hallgató. 1921. szept. – 1927. máj. 1. Honvédelmi Minisztérium beosztott. 1927. máj. 1. – 1929. nov. 1. ugyanott VI-4. osztály beosztott. 1929. nov. 1. – 1932. aug. 1. Hadiakadémiai tanár (hadművelési vezérkari szolgálat). 1932. aug. 1. – 1933. máj. 1. Honvédelmi Minisztérium 3/c. osztály beosztott. 1933. máj. 1. – 1937. máj. 1. ugyanott 3/c. osztály vezető (később 1/c. osztály). 1937. máj. 1. – 1938. jún. 15. ugyanott anyagi csoportfőnök helyettes (1938. márc. 15-től III. csoportfőnök helyettes). 1938. jún. 15. – 1939. jan. 10. Hadilevéltár beosztott. 1939. jan. 10. – 1941. nov. 1. Hadiakadémia pk. 1941. nov. 1. – 1943. aug. 1. VI. (debreceni) hadtest pk. (1943. jún. 12-től mint megbízott a hadtestet vezeti). 1943. aug. 1. – 1944. máj. 15. 3. hadsereg pk. 1944. máj. 15. – 1944. aug. 1. 1. hadsereg pk. 1944. aug. 1. – 1944. okt. 16. Honvédelmi Minisztériumban létszám feletti, megbízva a honvédség

szereztem a zlj.-nak. Este Fekete szds úrnál Pál napot ünnepeltünk; ott voltak az alosztály pk-k és a segédtsiszt.

I. 26. – A szélvihar miatt egész nap havat takarítottunk az országúton; egy lapáttal kidobtunk kettő jött helyette. Hideg is van; tartja magát a tél. 4 nap szabadságot kapott a zlj. ti-kara és legénysége arányos kiszabatban, így van remény, hogy az egyik turnussal hazajutok én is.

I. 27. – Érdekes az idő! Tegnap este 11-ig esett az eső, s már azt hittük, hogy vége a télnek. Lett aztán éjjel olyan vihar, hogy reggel formálisan úgy kellett kiásni a laktanyát. Az országúton egész napi munka után csak egy kocsiszéleséget tudtunk felszabadítani. Este Kukorellyéknél voltunk Pál napon, 2 óráig jó hangulatban együtt voltunk. Jól esett a „jó polgári” koszt a katonagyomornak. A harcok hazánkban jól mennek előre csak az északi nagy orosz támadást lehessen megfogni!

I. 28. – Tegnap Kiss hdgy-t, ma Forgó zls-t kellett leadni; fogyunk. Vajjon mikor kerül rám is a sor? 1–2 nap múlva 3 hete itt vagyok, ez már sok idő egy

*Balról jobbra: talán von Geesche német főhadnagy (zubbonyán a német Vaskereszt 2. osztályának szalagja), Ágh István OTI-tisztviselő, Ágh Zoltán tartalékos főhadnagy, valószínűleg Alois Steiner német tábori csendőr hadnagy (zubbonyán a német Hadi Érdemkereszt 1. osztálya a kardokkal). Győrszentmárton, 1945. febr. 15–19.
(Ágh Magdolna tulajdona, Farkasgyepű)*

átszervezésével. 1944. okt. 16. – 1944. dec. 20. honvédelmi miniszter és a Honvéd Vezérkar főnöke. 1944. dec. 20. – 1945. máj. 1. honvédelmi miniszter és a honvédség főparancsnoka. 1945. máj. 1. – 1945. jún. 9. amerikai hadifogságban. A budapesti népbíróság kötél általi halálra ítélte, kivégezték. SZAKÁLY 2001. 53–54. fényképpel.

helyben. Vasárnap van; d. e. mise. Sok asszony látogató jött a táborba. D. u. „bevetésre” megyünk; rendet kellett csinálni az úton, el kellett a havat takarítani.

I. 29. – A tél lehidegebb reggelére ébredtünk! Az ablak belső párkányán lévő tej a csajkában megfagyott. Orkánszerű a vihar, hordja a havat s kibírhatatlan a széllal szembe járni. Az összes eddigi „bevetésünk” eredménye – hóhányás – semmivé lett. Egész nap kényszerszünetet kellett tartanunk az állandó orkán miatt. Erős 1944/45. tele!

I. 30. – A tegnapi vihar munkáját takarítja az egész zlj. az útról. Rengeteg a hó; egész napi munkával reggel 6-tól – csak egy kocsi szélességben sikerült kiszabadítani az utat. Este tábortüzet rendezett a gh⁶⁹ és ati.,⁷⁰ egész jó műsor volt, sokat nevetett a zlj. az est folyamán.

I. 31. – Az év 1/12-ed része elment! Vajjon mit hoz még a többi hónap? Az orosz ellentámad Simontornyánál. Reméljük nem lesz nagy eredménye. Ma ismét 5 bajtársat leadtunk, s így a szd. 24 fős tiszti létszámából ma már csak 4-en maradtunk. Nagy Károly hdgy; Nagy Gyula zls ; Pál Sándor hadapród és én. Vajjon mi is meddig maradunk együtt? A legénység is kopik, már az is csak 200 fő. A hideg tartja magát, de nem baj, most legyen tél, ne májusba!

Magdustól este ¼ 10-kor egy hosszú levelet kaptam. (4-es) Ez a legjobb érzés: otthonról hírt hallani. Még éjfélkor is ébren voltam ágyamon a levél hatására. Jól vannak otthon s ez megnyugtató!

II. 1. – Ellenőrizhetetlen hírek terjednek. Az orosz dühöng, mert állítólag az angol és német tárgyal, ki akarnak békülni. Erre ujjongunk, mert hisz akkor hazánkról is egy nagy nyomás enyhül. A másik hír szerint az orosz már Frankfurt am Oderától keletre 40 km-re áll; ez 120 km Berlinton. Erre a hírre elszomorodtunk. Mi lesz a vége, kicsit várjuk, szeretnénk ha az első hír volna az igazi s válna valóra. A maradék 4 „fehér gárdás” tiszt feszesen együtt vagyunk szolgálatban, s ezen kívül is, s fogadkozunk, hogy egymást meglátogatjuk civilben rövid időn belül. Adja Isten úgy legyen. A szd-tól 6 fő szabadságra ment, egyik közülük Écsre;⁷¹ ezzel az emberrel küldtem haza Magdusnak levelet; s várom 5-én a választ.

II. 2. – Gyümölcsoltó Boldogasszony napja! Az eresz csorgott, a barlangjából kijött medve visszabújik, mert még hosszú lesz a tél. Ez nem biztató nekünk. D. u. Nyirádon jártam Nagy hdgy-vel; megnéztük az erdőbe vezető utat járhatóság miatt, majd pedig meglátogattuk a minap a 14/I. zlj-hoz átadott bajtársakat, később meg Kálnayékhoz néztünk be. Este 7-kor a 3 szd. rendezésében ismét

⁶⁹ Gh = gazdasági hivatal.

⁷⁰ ati = altisztek.

⁷¹ Győr vm., Pusztai j.

tábortűz volt. Igen jól sikerült, sokat mulattunk; jól összeállított, nívós est volt. A front hírei váltakozók. Reméljük minden jóra fordul.

II. 3. – A mu. század önálló postaszámot kapott: R-625. A zlj. is megszaporodott 360 leventével, s hivatalosan roham zlj-vé alakul. Megkezdődik a kiképzés, mely 5 hétre van előirányozva. Mi történik még addig!? Mi öreg munkások is lecsappanunk 80 főre, már előre kérdés, hogy ki maradjon és ki menjen? Ma egyébként éles lövészet és kézigránát dobás volt; előkészíteni a kiképzetleneket. Érdekes, hogy hogyan meg tud ijedni egy öreg 38–40 éves ember az első puska-lövéstől. Olvad; érdekes a február már csak úgy látszik következetes önmagához, kifelé tartunk már a télből. De ez is a jó!

II. 4. – Vasárnap! Mise; pihenő. Drukkolunk a frontok híreiért. Nálunk aránylag csend van, de Németországban igen nagy, véres csaták dúlnak. D. u. estig nagy kártya csata dúlt viszont nálunk. Bíz-e helyzetben az utóbbi nem helyénvaló, de tudjuk, hogy még ránk is ránk kerül majd a sor. Olvad – olvad. Jó is lenne már a kitavaszkodást látni. A tél csak civilben szép.

II. 5. – A bevonult leventéket elosztották a századhoz. Így mi kikerültünk a régi barakkjainkból. Új helyünk van a táborban; berendezkedés takarítás folyik. A zászlóalj egyébként hivatalosan a 20. rohamzlj elnevezést kapta. Nagy a tervezgetés, hogy a zlj. jelvények milyenek legyenek, mekkora legyen rajta a halálfej a csontokkal. Csak ruha és fegyver volna, mert e nélkül mit sem ér a jó szándék, a lelkesedés.

II. 6. – Hazulról Fülöp bajtárs útján levelet, hazait kaptam. Este a ti. bajtársakkal együtt vacsoráztunk. Nagy sikere volt az édességnek; erre van legjobban kiéhezve mindenki. Lassan, de biztosan gyarapodik a század létszáma, mert a feltöltött szd-ok a feleslegeiket mind nekünk adják le. Van köztünk minden fajta. Jó lenne, ha már kialakulna a végső helyzet.

II. 7. – Nagy nyüzsgés-mozgás van a táborban; a sok levente katona nagy lelkesedéssel kezdi katonai pályafutását. Isten áldja, segítse céljait, elhatározásukat!

II. 8. – Már azt hittük jön a tavasz! Szép napsütéses napok, olvadás. Ma reggelre hóviharra ébredtünk. Szerencsére mindjárt el is olvadt a hó, s így külön bevetésre nem kerültünk. Nagy viták a háborút megnyerjük–elveszítjük probléma körül. Sok szenvedélyes hang, tán csüggedés, különösen ott, ahol hozzátartozó maradt a megszállt területen. Mindezek ellenére győzünk!!

II. 9. – Lázás ütemben folyik a kiképzés; mi öreg fehér gárdisták, mu. szd., mindig oda megyünk „bevetésre” ahol munkánkkal a legtöbb praktikus hasznót hajtjuk. Fő fegyverünk a lapát, legtöbb ellenségünk a hó. Utóbbival a nap melegítő sugarai kezdik már felvenni a küzdelmet, s így a nap segítő társunkká lesz. Készülök pár nap szabadságra haza.

II. 10. – A tábor körvédelmén dolgozunk: fairtás, hó eltakarítás, futóárok ásás stb ... stb. Este a 2. szd. rendezésében igen nagyszabású tábortűz volt, amelyen a ho. prk. úr törzskarának 2 vk. szds. tagjával is megjelent, Utána vacsora volt a bajtársi étkezédben igen választékos és jó összeállításban.

II. 11. – Vasárnap! Pihenés! Ez annyit jelent, hogy van ideje az embernek gondolkodni.... Mit hoz a jövő!? Feleség, gyermekek, család, vagyon sorsa vajjon mi lesz? Győzünk, vagy alulmaradunk?! Rövid hetek biztosan feleletet adnak erre a kérdésre. De milyen lesz az a felelet? Szinte jobb nem gondolkodni. A szd. tisztikara együtt van példás bajtársi szellemben; együtt dolgozunk, de együtt szórakozunk is. Kezdek elromlani... kártyázok, sramlizunk; no de, csak szerény alapokon, s abban is több a jóízű felkacagás, mint a nyerek veszték izgalmi.

II. 12. – Egy télből kimenő szürke februári hétköznap. A változatos munkák közt is állandóan a mai nagy problémákon rágódunk, vitatkozunk. D. u. bementem Tapolcára az eligazításért; ez az első eset, hogy kimozdultam a táborból. De jobb is így. Szinte lehangoló ennek a kis városnak a nyüzsgése; látszik, hogy a háború hatodik évében az erkölcsök lazulnak; össze-vissza öltözött katonák, túl kacér uccai nők, fiatal suhancok, uccakölykök ... ..Nehéz lesz majd ezeket a népeket a polgári életbe visszavezetni. Igaz viszont, hogy ezek a nehézségek ugyanúgy, vagy még fokozottabban megvannak odaát is.

II. 13. – Végre egy kis civil életre emlékeztető foglalkozás is: vadászat! Kurelly szds meginvitált minket a zlj-ből 6 puskást szarvastehén, nyúl, róka hajtásra. Persze nekünk csak golyós fegyverünk van s így ez nehéz ügy. Még géppisztoly is volt. Az egész eredmény 6 nyúl volt, melyből egyet golyóval én fogtam futtában. Sok mély olvadó havat jártunk; estére bizony elfáradtunk, s teljesen át is áztunk. De mindezek ellenére jó volt ez a kis szórakozás.

II. 14. – Szürke munkás hétköznapnak indult, legfeljebb azzal tarkítva, hogy estére a vadászszakmány felét bajtársi vacsora keretében megesszük. Utóbbi meg is történt csak én hiányoztam. Délbe jött egy távmondat, mely a mu. szdra vonatkozott; ebből azt láttam, hogy mozgatusunkkal számolni kell. Gyorsan kértem 5 nap szabadságot, s azonnal útnak is indultam. Pusztamiskéig szekérel, onnan egy német mentőautóval Devecserig, ott pillanatok alatt kaptam egy magyar személyautót, mely egészen Veszprémig bevitt. Hankóéknál éjszakáztam.

II. 15. – Reggel egy német teherautóval eljutottam egészen Kisécsig s délbe ½ 12-kor már karjaimba ölelhettem a családot. II.15–16–17–18–19. Felejthetetlen szép napok a Familia körében, jó barátokkal, német bajtársakkal, ismerősökkel. Közbe Laci is befutott Kapuvárról, ment front ellenőrzésre Fehérvárra s vissza is betért. Borús felhőként nehezedett azonban együttlétünkre a háború állapota, a bizonytalan jövő.

II. 19. – D.u. 3-kor Ali bácsival⁷² visszaindultunk Magdus kíséretében Hajmáskéren át Veszprémbe. Itt Magdus visszafordult hazafelé, én pedig a veszprémi német tábori csendőrök személygépkocsiján egészen Újdörögdig ismét autóval jöttem s $\frac{3}{4}$ 11-kor éjjel szerencsésen megérkeztem. Nagyon jól esett a szabadság, csak rettenetesen gyorsan elrohant; visszafelé nagyon nehéz szívvel jöttem, de első a kötelesség, s ezért annak leteltével egy előljárónak akár nehéz, akár nem, haza kell érkeznie.

II. 20. – Egész váratlan meglepetést tartogattak számomra: a 20. ho. pk-nak a személyi segédtszjtje leszek. Meglepett a hír, mert e tisztség elég ritka, lehetőleg ténylegesek részére fenntartott – irigyelt – hely. Nem kerestem e helyet, de ha rám esett a választás hát menni kell. Szomorú szívvel hagyom el a zlj-t, különösen a szd-t, bajtársakat, kikkel ép 6 hetet töltöttem együtt. A bucsuzásnál még könnyes bajtársakat is láttam. Nehéz így a búcsú, de ez az eset jobb, mint ha egy – hál Istennek megszabadultunk – felkiáltással hagytam volna ott embereimet.

II. 21. – Bevonulás Tapolcára a ho-hoz. Új hely, új arcok. Szokatlan, s kicsit szorongok, hogy el tudom-e látni az új helyemet. Érdekes véletlen: e poszton elődöm gróf Wass Albert zls.,⁷³ kivel Debrecenben együtt jártam az akadémián.

Ágh Zoltán tartalékos főhadnagy és felesége, Dobó Magdolna gyermekeikkel. Magdolna édesapja karjában, balra Péter, jobbra Pál. Györszentmárton, 1945. febr. 15–19. (Ágh Magdolna tulajdona, Farkasgyepű)

⁷² Steiner, Alois német tábori csendőr hadnagy Würzburgból, aki Györszentmártonban Ágh Zoltánéknál volt beszállásolva.

⁷³ Gróf szentgyeydi és czegei Wass Albert (Válaszút, Kolozs vm., 1908. jan. 8. – Astor, Florida, USA 1998. febr. 17.) ismert erdélyi magyar író, költő, trt. m. kir. főhadnagy. (Tapolcai szállása a Batsányi János utcában volt, ma négyemeletes szocreál házsor áll a helyén. Ráéró idejében a helyi postáskisasszonynak udvarolt. – Hangodi László történész kollégám és barátom szíves közlése.)

Főnököm, Tilger Ferenc vezérőrgy úr⁷⁴ – ki kiszálláson volt – csak röviden fogadta jelentkezésem, s majd a hivatalos jelentkezés holnap lesz. Szent Imre tér 1. sz alatt van a lakásom özv. Bereczki Kálmánnénál. Kicsi, de barátságos a szoba, s Apostol Imrével osztom meg a helyet. Új tábori számom: P-652.

II. 22. – Reggel hivatalos jelentkezés a „gazdánál”. Egész rövid volt, át kell venni a még rendelkezésre álló napokon – míg Wass Albert itt lesz – a szolgálatot. Ebben serénykedtem. Csak az a kellemetlen, hogy kimondott hatáskör nincsen, s mégis ha kérdeznek felelni kell, s tudni kell mindent. A gazda pár napra kiment front ellenőrzésre; távolléte alatt vt. Csoknyay Pál ezrs úr, gypk,⁷⁵ helyettesíti.

II. 23. – A sgt. hivatal vezetője, Nemes hdpr. révén a ho. szervezetét tanulmányoztam, írogatom, ismerkedek. Közös étkezde van, sok új arcot kell megismernem. Ilyenkor mindenki tudja a régiékből ha új jön, hogy kicsoda, de az újnak ezer új arcot kell megismerni, helyére szortírozni. Lassan lassan megy. A ho. keretén belül más változások is vannak, jönnek–mennek osztályvezető s beosztott urak. Szokatlan... szokatlan; majd meglátjuk!

II. 24. – Törökország hadat üzent Németországnak és Japánnak! Hullarabló! És mégse marad alul a német. Hiszem, hogy van a németeknek egy oly borzalmas fegyverük, amellyel az utolsó csatát mégis csak ők fogják megnyerni. Adja Isten úgy legyen. Győri ismerősre bukkantam a ho.-nál. Lengyel Frédire, az I/a-n⁷⁶ van: itt van még Perlaky Géza zls is, kivel Újdörögdon melegedtem össze. A gazda este megjött körútjáról. Apostol Imrét ma átküldtem Ábrahámhegyre Ferenczy Kálmán Bátyám számára hozott csomaggal.

II.25. – Vasárnap! D. e. mise, délben a gazda egy nagy ismerkedési ebédet rendezett, melyben bent voltak a magasabb pk-k s a németek. Front viszonylatban egész jó ebédet ettünk, hozzá kiváló bort ittunk. D. u. a pap által rendezett

⁷⁴ Tilger Ferenc (? 1890. máj. 2. – Cruzeiro do Oeste, Brazília, 1966. jún.) hivatásos katonatiszt. 1908. aug. 18. hadapród tiszthelyettes, 1911. máj. 1. hdgy., 1914. aug. 1. fhdgy., 1917. aug. 1. szds., 1927. nov. 1. őrgy., ? alezds., 1938. máj. 1. ezds., 1941. nov. 1. (később 1941. május 1-jére javítva) vőrgy. Iskolái: 1904–1908: cs. és kir. gyalogsági hadapródiskola(1–4. évfolyam), Temesvár. Szolgálat: 1908. aug. 18. – 1918: cs. és kir. 46. (szegedi) gyalogezred, 1919. aug. – ? : Nemzeti Hadsereg 1. dandár törzsnél beosztott, 1920 – ? : 5. (szegedi) vegyesdandár parancsnokságnál beosztott határőr kerületi parancsnok, 1939. jan. 23. – 1941. aug. 1.: 23. (losonci) gyalogezred parancsnoka, 1941. aug. 1. – 1942. febr. 1.: 21. (losonci) gyalogdandár parancsnoka, 1942. febr. 1. – 1942. nov. 1.: V. (szegedi) hadtest beosztott tábornok, 1943. febr. 1. nyugállományba helyezés, 1944 őszén: visszatenylegesítve, Legfelsőbb Honvéd Törvényszék alelnöke, 1945. márc. – 1945. máj.: 20. (egri) gyaloghadosztály parancsnoka, 1945–1946: amerikai hadifogságban. Felesége: dr. Virág Mária a doni sebesülteket ápolta. SZAKÁLY 2001. 348–349.

⁷⁵ gypk = gyalogsági parancsnok, a hadosztály gyalogos csapatainak parancsnoka

⁷⁶ A hadosztály parancsnokság I/a. (hadműveleti) osztályán.

honvéd estet láttunk; jó műsor volt pár egészen fővárosi számmal. A vonalakban csend, talán vihar előtti. Állítólag Hitler ismét beszélt, hangoztatva, hogy ezt a háborút ebben az évben megnyerjük. Isten adja!

II. 26. – Megismerkedtem a hdt. pk. úrral, Kudriczky altábornagy úrral,⁷⁷ ki átutazott rajtunk. D. e. nagy vk. értekezlet volt, itt voltak a hds., hdt, ho. vk. urai, meg a ho-unk ezred, zlj pk-i sgt-kel. Csupa új arc; ismerkedés, ellátni őket. Wass Albert itt van még – ma vadászott – de posztot már én viszem. Az új vkf. Koltay őrgy is most veszi át a szolgálatot elődjétől. A bolsik garami hídfője fel lett számolva, sok a halottjuk, veszteségük; nagy a hadizsákmányunk. Fent északon is lassabban mennek az oroszok előre.

II. 27. – A gazda sokat van úton, ismerkedik. Jó magam egyedül maradok, olvasgatok, érdeklődök. A vkf-ség átadása megtörtént, ez ügyeket már az új „kis gazda” viszi. A szem. sgt.⁷⁸ körüli ügyek még nem rendezettek; úgy látszik concurrens van. Bár nem kerestem e beosztást, de rövid pár nap alatt újra más beosztás, ez bosszantó volna. Majd meglátjuk.

II. 28. – 1945. év első két hónapjának vége. Hál Istennek minden baj nélkül elmúlt ez idő. Vajjon mit tartogat a következő többi hónap? Göbbels⁷⁹ beszélt este! Kitartani, győzünk!!

⁷⁷ Vitéz Kudriczy (1922. aug. 11-ig Haiser) István (Pancsova, Torontál vm., 1896. aug. 29. – Passaic, USA, 1969. okt. 15.) hivatásos katonatiszt. ? zls., 1916. júl. 1. (1915. szept. 1-jei rang) hdgy., 1917. nov. 1. fhdgy., 1925. nov. 1. szds., 1935. máj. 1. őrgy., 1938. máj. 1. alezds., 1940. szept. 1. ezds., 1943. febr. 2. vörgy., 1944. nov. 1. altbgy. Szülei Haiser Károly banktisztviselő és Dulcz Irma. 1914. aug. – ? : 24. tábori vadász zászlóalj. 1920 –? : 14. honvéd gyalogezred. 1923–1925: hadiakadémiai hallgató. ? – ? : 7. vegyesdandár parancsnokságon vezérkari tiszt. 1932–1935: Ludovika Akadémián a harcászat tanára. 1935–1937: HM VI-2. osztályon beosztott. 1937–1938. aug. 1.: Országos Légvédelmi Parancsnokság vezérkari főnökség osztályvezető. 1938. aug. 1. – 1940. okt. 1.: Hadiakadémia tanára. 1940. máj. 1. – 1941. aug. 1.: 6. vezérkari főnökség osztályvezető (közben 1941. febr. 1. – 1941. máj. 1.: I. hadtest vezérkari főnökség megbízott). 1941. aug. 1. – 1942. nov. 1.: HM 40. osztály vezető, egyben a leventék országos parancsnoka. 1942. nov. 1. – 1943. febr. 1.: HM VIII. csoport főnök helyettes. 1943. febr. 1. – 1943. aug. 10.; HM VIII. csoport főnök. 1943. aug. 10. – 1944. jún. 15.: 10. gyaloghadosztály parancsnok, 1944. jún. 15. – 1944. aug. 26.: 7. gyaloghadosztály parancsnok. 1944. szept. – 1944. nov. 10.: 10. gyaloghadosztály parancsnok. 1944. nov. 15. – 1945. máj.: II. hadtest parancsnok. 1945. máj. – 1945. okt. 1.: hüttenbergi magyar csoport parancsnok. 1945. jún. 20. lefokozva és a honvédségből kicsapva. 1945. okt. 1. – 1946. márc. 15.: angol internálásban. 1946. ápr. 8.-tól katona politikai őrizetben. 1947. jún. 20.: a budapesti népbíróság 12 évi fegyházbüntetésre, politikai jogainak 10 évi felfüggesztésére ítélte. 1956. okt.: szabadult. Az USA-ba emigrált. SZAKÁLY 2001. 193. fényképpel.

⁷⁸ szem. sgt. = személyi segéd tiszt

⁷⁹ Goebbels, Joseph (Rheydt, Mönchengladbach, 1879. okt. 29. – Berlin, 1945. máj. 1.) német nemzetiszocialista politikus, 1933–1945 között Hitler népfelvilágosító és propaganda minisztere.

III. 1. – Gyönyörű március 1! Ragyogó napsütés, kellemes meleg, köpeny nélkül járunk. Jöttek is az amerikaiak;⁸⁰ két nagy riadó volt. Mi ugyan nem kapunk bombákat, de éjszaka lehetett hallani a becsapódásokat. A szűkebb törzs megkezdte a külön étkezését a hop. előszobában; este Lengyel altábornagy úr volt vendégünk.⁸¹ Wass Albert elődöm s Zsilinszky vk. szds ma eltávoztak Kőszegre. Beköltözködtem a Szent Imre tér 1-ből a ho. prsg. épületébe. Igen jó szobám van, fürdőszobával. Szinte nem is frontra való.

III. 2. – A hadsereg parancsnokságunk Apika falujából⁸² áttelepül s minket egyenesen Magdus falujabeli sógorunk alá rendeltek. Így van reményem, hogy haza Werner⁸³ útján fogok tudni telefonálni. Milyen is a mai háború; a frontról lehet dróton keresztül kapcsolatot felvenni az otthonnal. Szomorú ez, de reméljük hamarosan megváltozik. Vihar előtti csend van, sokszor szinte egész békébe képzelem magam, de ez a rosszabbik eset, mert ilyenkor forr valami. A környék gyönyörű, ha lesz szabad időm egy pár szép hegyet megmászok.

⁸⁰ Értsd amerikai repülőket.

⁸¹ Vitéz ebesfalvi Lengyel Béla (Szarvas, 1897. ápr. 19. – Graz, 1988. dec. 20.) hivatásos katonatiszt. 1914. okt. 15. zls., 1915. aug. 25. hgy., 1917. máj. 1. fhgy., 1925. máj. 1. szds., 1933. máj. 1. örgy., 1936. máj. 1. alezrds., 1939. nov. 1. ezrds., 1942. nov. 1. vörgy., 1944. szept. 1. altbngy. Szülei dr. Lengyel Sándor ügyvéd és Kontur Ilona. 1911–1914: végezte a budapesti cs. és kir. gyalogsági hadapródiskolát. 1914. okt.: avatták a 101. gye.-hez. 1914. nov.-tól mint a 16., 4. szd. és a IV. gp. szd. pk-a, 36 hónapon át harcolt. 6 hónapon át pedig a 67. és 9. gy.dd. pks. vezérkari teendőit látta el. Az e. utolsó harcászati e. segédtszjtje. J. könyökén sebesült. 1918. nov.–1919.: olasz hadifogságban volt. A Nemzeti Hadseregben, majd a m. kir. Honvédségnél szolgált tovább. 1920–1923: 2. h. gye. beosztott. 1923–1925: hadiakadémiai hallgató. 1924 vitézzé avatták. 1925–1930. máj. 1.: 3. vegyes dd. pks. vezérkari tiszt, illetve Honvédelmi Minisztérium VI–1. oszt. beosztott. 1934. máj. 1.–1939. máj. 1.: katonai attasé Varsóban. (1934. máj. 1.–1939. márc. 1. Finnországba és Észtországba, 1936. okt. 15.–1939. márc. 1.: Lettországba és ? –1939. ápr. 20.: Litvániába is akkreditálva.) 1939. júl. 1. – 1940. márc. 1.: IV. hdtst. vezérkari főnök. 1940. márc. 1.–1940. dec. 24.: gyors hdtst. vezérkari főnök. 1940. dec. 24.–1941. aug. 1.: Honvédelmi Minisztérium Elnöksége vezetője. 1941. aug. 1.–1942. aug. 1.: Honvédelmi Minisztérium 10. oszt. vezető. 1942. aug. 1.–1944. júl. 22.: 16. könnyű ho. (1943. aug. 10.-étől 16. gy. ho.) pk. 1944. aug. 1.–1944. szept. 22.: II. tartalék hdtst. pk. 1944. szept. 22.–1944. dec. 1.: VIII. hdtst. pk. 1944. dec. 1.–1945. márc. 18.: Honvédelmi Minisztérium személyi tartalék. 1945. márc. 18.: ny. áll-ba helyezés. 1946. febr. 7.–1948: népgyógyászság által letartóztatva. 1948-tól haláláig Ausztriában élt. SZAKÁLY 2001. 203–204.

⁸² Farkasgyepű: 1944. november 8-tól a Szálasi kormány hadügyminisztériuma költözött a szanatóriumba, majd december 8-án helyet cseréltek a 3. magyar hadsereg parancsnokságával. A hadsereg parancsnokság 1945. február 28-án, március 1–2-án települt át Tatára, de előtte január 22-én Fűzfőre költözött (Dobó Jenő 1944–1945-ös naplója), folyamatos a katonai jelenlét a faluban.

⁸³ Ágh Zoltánékhöz Gyórszentmártonba beszállásolt német hadnagy.

III. 3. – Szombat. Ismét elmúlt egy hét. Várjuk, lessük a kitavaszkodást, mely számunkra minden esetben nagy dolgokat sejtet. Németek vonultak át a városon kelet felé s ezt jóleső érzéssel vesszük tudomásul. Csak most tudjunk egy nagyot ütni a muszka fejére, akkor minden jó lesz.

III. 4. – A gazdával a helybeli notabilitásoknál tisztelegtünk. Vasárnap; bár elvben ünnep nincs, de azért d. u. kicsit magánemberek is lehetünk. D. u. alvás, olvasgatás, összejövétel a bajtársakkal, tere-ferere. Hogy lesz mint lesz majd majd ha vége lesz?!

III. 5. – Finnország is hadat üzent a németeknek, de még esetleg svéd belépést is emlegetnek. Ördögi a szövetségesek politikája. Ezzel szemben hazánkban jönnek-jönnek a német csapatok, itt valami nagy dolog készül.⁸⁴ Áldja meg a jóisten fegyvereinket!

III. 6. – A tél verekedik a tavasszal! Reggelre nagy óra ébredtünk, ami lassan el is olvadt, s estére fekete volt már újra minden. Geschéék⁸⁵ is elmentek tőlünk. Hurcolkodás, készülődés. Jó időt, jó fegyvereket!

III. 7. – Reggelre ismét fehér lett minden. Estére újra elolvadt. Az egyhangú hétköznapok kezdenek mozgalmasabb és mozgalmasabbak lenni. Ma 3 lapot is kaptam Magdustól. Otthon jól vannak s egy a legfőbb! Talán-talán Laci elhozza Magdust alkalmilag. Ma bevonult az új tpk.⁸⁶ Gecsey ezds úr, Lácit ismeri.

III. 8. – Újra csak hóesésre ébredtünk. De talán jobb is, hogy most rúgja a tél az utolsót s nem áprilisban, vagy májusban. Vagy talán még akkor is ilyen idő lesz? Dunántúlon megindultak a hadműveletek s szépen mennek előre a csapataink. Hála Istennek! Csak mentül több magyar terület szabaduljon fel, lesz akkor még több katona, de lesz zsákmány fegyver is.

III. 9. – A ma megkapott V. 7-i⁸⁷ Honvédségi Rendeletekben megjelent a mezőgazdasági munkásság, – szellemiek is – leszerelése, 32 éven felüliek. Ezek szerint én is búcsút mondok a katonaságnak, s megkezdem a hivatásos mesterségemben a nagy küzdelmet, mely sok tekintetben nem tudom nem lesz-e nehezebb probléma, mint a katonai szolgálatom. Minden áldozatot meghozni – csak győzzünk!!

III. 10. – Az egész napom már oly hazamenős hangulatban telt el. Hogy mikor mehetek ezt még nem tudom, de már gondolatban otthon járok. Ha egész őszinte akarok lenni, akkor be kell vallanom, hogy egy kicsit izgat azért a ho. ka-

⁸⁴ Utalás az 1945. március 6–15. közötti „Frühlingserwachen” fedőnevű sikertelen német ellentámadásra.

⁸⁵ Von Geschee az Ágh családhoz Győrszentmártonban beszállásolt német főhadnagy volt.

⁸⁶ tpk. = tüzérségi parancsnok, a hadosztály tüzér csapatainak parancsnoka

⁸⁷ Valószínűleg elírás II. 7. vagy III. 7. helyett.

tonai sorsa is, mint-hogy lesz a jövőben; kicsit verekedni se ártana. A megismert bajtársi kötelékből kiszakadni, itt hagyni őket, egy kis visszatartó érzést vált ki. Hiába menni kell, szaktudásommal többet használhatok a hazának otthon, mint itt. No meg ezután szeretteim körében leszek, kiknek sorsa legfőbb problémája életemnek. Ha – ne adj Isten mégis hátrálni kellene – hát együtt lehetünk. A katonai hírek egyébként jók, mindenütt megyünk előre, Pécs állítólag ma d. e. felszabadult. A ho.-tól is a Boldus csoportból a törzslet 2 zlj-val máris előrevonták. Érzem, hogy hamarosan a ho. is mehet előre. Még egy hét szolgálat kell, s meg lesz a 84 napom, ami a tűzkeresztre⁸⁸ jogosít; nem megyek üresen haza. A nagy európai helyzet bár nyomasztó, de hiszem, hogy előjönnek a németek olyas valamivel, ami mégis csak meghozza a győzelmet.

III. 11. – Vasárnap! Csúnya havas esős reggelre ébredtünk, de délre szépen kitisztul. Ma két levél és fénykép is érkezett hazulról. Ez a legjobb érzés, olvasni az otthoni szeretteink sorait; Ők még nem is tudják, hogy hamarosan köztük leszek. Magdus készül hozzám, Laci hozza le Őt autóval. Képzelem mily nagyot fognak nézni, ha a hírt itt megmondom nekik. A gazda délben hazaért; megyünk át Balatonfüredre. A hadműveletek jól haladnak előre. Győzünk!

III. 12. – A szolgálatom már a leszerelés jegyében folyik – lélekben már otthon gazdálkodom. Áttelepülésünk, bár mindig hangoztatjuk terminusát, mégis késik, mert Bfüreden nem lehet helyet kapni, annyira tele van minden. Kicsit nem is bánom, mert Laciék itt biztosabban megtalálnak. A támadások kissé lassan mennek előre, s a két napja kapott jó hírekről – Pécs, Kaposvár felszabadult – küldt, hogy egy kicsit koraiak voltak. Reméljük azonban, hogy azért csak meg lesz hamarosan a várt nagy siker is.

III. 13. – Egész napom a várakozás jegyében telt el, minden elénk érkező autóban Laci kocsiját vélem felismerni. Úgy 11 óra felé d. e. tényleg jött is egy ahhoz hasonló kocsi: megállt előttünk, s mielőtt kinyílt volna az ajtója, látok az első ülésen egy katonaköpeny véget, a kezén fehér kötött kesztyűvel. Biztosra vettem, hogy ez csak a Laci lehet. Rögtön ablakot nyitottam, hogy mielőbb had találjunk egymásra; nyílik az ajtó, most... s kilép egy haditudósító zászlós a bajtársával. Lepottyantam a magasból! No, de majd csak ide érnek, s lesz nagy öröm.

III. 14. – Ma a gazdával Szigligettől Révfülöpig végigjártuk a Balatont. Különös érzés ott járni 23 év után, ahol gyerekeskedtem.⁸⁹ Úgy néz ki minden mint régen, csak az utak vannak kiépitve. Erős, igen erős ágyúzás hallatszott át a túl-

⁸⁸ A Tűzkereszt Horthy Miklós kormányzó által 1941-ben alapított, háromfokozatú kitüntetés volt, amelyet 3 havi frontszolgálat után adományoztak.

⁸⁹ Apja, id. Ágh István egykor Szigligeten, az Eszterházy birtokon volt intéző.

só partról; estére jött is a jelentés, hogy 12 km-t mentek a mieink előre. D. u. egy szőkevény őrv. kivégzését láttam; agyon lett löve. Nem valami derút nyújtó kép bíz az ily szomorú aktus.⁹⁰ Laciék ismét csak nem jöttek. Kezdek már drukkolni, hogy egyáltalán ide érnek-e. Nagyon várom Magdust.

III. 15. – Március idusa. Mise, ünnepség; fél ünnep. Kilobogózás nincsen a bombázások miatt. Villany nincs. Környékünket nap-nap után meglátogatják a bolsi repülő, s rendszerint a villany vezetékét is eldobják. Petróleummal vakoskodunk. 14/I., és III. zlj⁹¹ már harcokban van; elfoglalták Lajoskomáromot. Páncéltörő van. Áttelepülésünk Bfüredre már egész komoly stádiumban van, a híradások már át is mentek.⁹² Megnéztem Tapolca egyik nevezetességét, a barlangot. Igen érdekes, egyúttal légvédelmi óvóhely is; bombabiztos. Magdusék csak nem jönnek!

III. 16. – Végre eldőlt indulásunk időpontja, holnap reggel indulunk Balatonfüredre. Drukkolok, hogy esetleg Magdusék ha ide jönnek mégis, nem fognak megtalálni új helyemen, bár tudják merre települünk, ha elmegyünk. Még mindig sok német vonul át a városon, Készülődnek a nagy összecsapásra, ez lesz a döntő. Somogy, Tolna, Baranya bizony nagy események színhelye lesz, de az eredmény biztos jó lesz.

III. 17. – Végre áttelepültünk Balatonfüredre.⁹³ Jó magam a gazdám autójával jöttem, úgy hogy útközben csapatokat is megszemléltünk. Zánkán ebédeltünk a Kovács zlj-nál. A hop-ság többi része – a személyek autóikon jöttek át –, teherautókra felpakkolt mátha pedig a páncélvonattal lett ide áthozva.⁹⁴ Elhelyezésünk nem oly egységes, mint a régi volt, az egyes osztályok szétszórtan villákban, panziókban vannak.⁹⁵ Légítámadás szempontjából talán jobb is ez így. Gazdám-mal együtt az Erzsébet szanatóriumban vagyunk. Jó magam a Fritschék⁹⁶ lakásában.

III. 18. – Vasárnap! A gazdával misén voltunk, hadtestnél, gypk-nál – utóbbi lesz a hop iroda. Ismerkedés a helyzettel. Du. Böskével⁹⁷ átmentünk Vaszaryékhoz,

⁹⁰ A szemleutat és a kivégzést Ágh Zoltán fhgy. naplójára hivatkozva említi: VERESS D. 1986. 576.

⁹¹ A m. kir. 14. (egri) honvéd gyalogezred I. (egri) és III. (gyöngyösi) zászlóaljai.

⁹² Említi: VERESS D. 1986. 576.

⁹³ Balatonfüred háború alatti életéről: CHOLNOKY 1998. 319–332.

⁹⁴ Az áttelepülés eseményeinek említése: VERESS D. 1986. 576.

⁹⁵ A magyar katonaság füredi elhelyezkedéséről, viselkedéséről: CHOLNOKY 1998. 321.

⁹⁶ Fritsch Antal erdőmérnök, Vaszary Erzsébet férje.

⁹⁷ Vaszary Erzsébet, Vaszary Antal erdőmérnök (Kaposvár, 1866. márc. 13. – Budapest, 1936. nov. 12.) és Szilágyi Aranka (+Nyergesújfalú, 1907) leánya. Ágh Zoltánné szül. Dobó Magdolna unokanővére.

volt ravazdi erdőtiszt, füredi fürdőigazgató.⁹⁸ Onnan hazajövet egy légitámadást láttunk, illetőleg hallottunk Almádi felé. Rettenetesen szép az ilyesmi; stalin gyertyázás, zengett minden a bombáktól, villany persze elaludt. Közel a front. Fehérvárnál – mondják a németek, igen erős páncélos csata dúl. Sorsdöntő napok, órák!

III. 19. – A gazdával d. e. Erdődi (sic!) Harrach⁹⁹ hu. századot Füreden, Telkes őrgy utászait Aszófőn néztük meg. Telkes őrnagy azonos a régi győri utászélet Tiefentahler fhdgy-jával – Tifivel. D. u. a tihanyi csücskén nézegettünk át a gazdával Szántód felé.¹⁰⁰ Érdekes érzések kavarnak ilyenkor az emberben – ezek a helyek ahol egy ember civilként működött, ma hadszíntér. Szántód elég épnek látszik, de teljesen kihalt odaát minden, igaz ez itt is csakúgy néz ki – de éjszaka annál élénkebb mindkét részről a forgalom. Az apátság épen áll, talán intő példa, hogy a kereszténységet nem szabad bántani.

III. 20. – A leszerelés napja! Búcsú a gazdától, vkf-től, bajtársaktól. Kaptam egy autót, mellyel hazajöttem – Polgár Vilmos OSB.¹⁰¹ fürdőigazgatót vittem magammal. Időközben megindult egy nagy orosz offenzíva¹⁰² Fehérvári visszavonulás részünkről s így Veszprém–Zirc-en át már nem jöhettünk: Utunk Aszófő–Tótvázsony–Herend–Farkasgyepű, Pápa Varsányon át jött. Soha nem lehet ezt a 10 órás – egyébként 3 órás – autótutat elfelejteni. Iszonyú forgalom,

⁹⁸ Vaszary Ernő (Nagycenk, 1863. máj. 23. – Balatonfüred, 1950. jan. 10.) Sopronban érettségizett. Selmechányán végezte az Erdészeti és Bányászati Akadémiát. 1890-től a pannonhalmi Szent Benedek-rend ravazdi erdészetének vezetője. 1912. jún. 4-től balatonfüredi fürdőigazgató. 1934-ben vonult nyugállományba. LICHTNECKERT 1999. 426., 436., 448., 458., 463., 497., 698., BÁNDI 2004. 211.

⁹⁹ Ruttkai Erődi-Harrach Tamás (Budapest, 1917. aug. 3. – Graz, 1988. okt. 25.) hivatásos katonatiszt. 1939. jan. 15. hdgy, 1941. nov. 1. fhdgy, 1944. nov. 1. szds. Erődi-Harrach Béla egyetemi tanár és Tauffer Mária Irma gyermeke. Ludovikát végzett. 1939-től szakasparancsnok az 1/6. huszárszázadnál Nagykőrösön, majd 1940. jan. 1-től az 1/II. huszárosztály géppuskás századánál Kecskeméten. Az erdélyi (1940) és délvidéki (1941) bevonuláskor az 1/6. lovasszázad szakasparancsnoka. 1942. nov. 1-től Rimaszombaton a VII. önálló huszárszázad-, ill. átszervezés révén 1943. okt. 1-től a 20. felderítő osztály huszárszázadának szakasparancsnoka. 1944. ápr. 20-tól frontszolgálatot teljesített Galíciában és Magyarországon, mint szakasparancsnok, majd arcvonal mögötti tiszt. 1945. januártól századparancsnok. 1945. ápr. 10-én századával Karintiában angol hadifogságba esett. 1946. aug. 23-án tért haza. 1948-ban emigrált. Ausztriában volt szőnyegkereskedő. BENE–SZABÓ 2006. 84., RADA 2001. 328., RAINER M. 2018. 240–241.

¹⁰⁰ Ágh Zoltán pannonhalmi kinevezése előtt Tihanyban és Szántódon, a bencés birtokon volt segéd tiszt. A napi eseményeket említi: VERESS D. 1986. 576. Telkes őrnagy szerinte az 57. utász zlj. parancsnoka volt.

¹⁰¹ OSB. = Ordo Sancti Benedicti = Szt. Benedek rendi, bencés szerzetes.

¹⁰² Az 1945. március 16–19. között Székesfehérvár térségéből meginduló szovjet bécsi támadó hadművelet Győr és Veszprém általános irányokba.

helyenként rettenetes rossz karban lévő utak. Egy küszködés volt az út, de szerencsére este ½ 7-re befutottunk. Itthon leírhatatlan örömujjongásban fogadtak a gyerekek, Magdus, Muki, Márta együtt voltak. Leszereltem, megérkeztem. Nagyigmánd–Kisbér–Mór közt az orosz! Vajjon meddig leszek itthon? Úr Isten légy irgalmas, segíts!

III. 21. – Még mundérban vagyok. Az autót defekt érte, annak megjavításán fáradozunk, ami sajnos estig sem sikerül. Így a sofőr itt alszik, bár neki 24 h-ra be kellett volna vonulnia. Az orosz közeledik: nagy az idegesség. Iszonyú nagy a faluban a forgalom.

III. 22. – Riadó! Az orosz Varsánynál van! Hál Istennek ez csak vaklárma volt, de arra jó volt, így az idegeket felrázza. Magdi csomagjait felvittük a várba,¹⁰³ én is menetkész vagyok. D. e. Jelentkeztem az áp-on,¹⁰⁴ ott mutatták a rendeletet, mely alapján leszereltem, vissza lett vonva. Civil vagyok, de itt nem maradhatok. Délbe Werner futott be, Mártát elvitte Karcsihoz, a ház kiürült. Ideges a hangulat. Az orosz ideér – elkerülhetetlen! Mi lesz, hogy lesz! Ki csinál most legjobban! Csak a jó Isten tudja! Fél éven belül okosabbak leszünk. Úr Isten segíts!

---

¹⁰³ A pannonhalmi Bencés Főapátságba.

¹⁰⁴ Valószínűleg állomásparancsnokság.

A 20. gyaloghadosztály parancsnokság¹⁰⁵

I/a. hadműveleti oszt. Hegymeghy vk. szds
 I/b. anyagi osztály Külkey vk. szds.¹⁰⁶
 I/c. kémelhárító osztály Selmeczy ezds.
 II. műszaki osztály Halmy Béla szds.
 II/a. személyügyi osztály (tiszt) Halmy Gyula szds.
 II/b. személyügyi osztály (leg.) Halmy Gyula szds.
 III. tábori bíróság Dr. Szerdahelyi hb. szds.¹⁰⁷
 IV.a. hadbiztosság Dr. Ujváry hbs. szds.¹⁰⁸
 IV. b. vezető orvos Dr. Ruttner o. szds.¹⁰⁹
 IV. c. vezető állatorvos Dr. Arany áo. alez.¹¹⁰
 IV. d. vezető rk. lelkész Nagy Lajos táb. lelk. fhgy.¹¹¹
 IV. e. vezető prot. lelkész Galát György táb. lelk. fhgy.
 V. gépkocsi előadó Bódis gyak.¹¹²

I/a. hadműveleti oszt: vt Hegymeghy László vkrb. ezds¹¹³
 I/b. hírszerző, propg.¹¹⁴ oszt: Selmeczi Henrick ezrds
 I/c. anyagi oszt: Külkey Dénes vkb. szds.
 II. műszaki oszt: Halmy Béla szds (iroda I/a ban)
 III. híradó oszt: Bulgár ales
 IV/a. tábori lelkész: pk. Nagy Lajos Galát György
 IV/b. tábori bíróság: Dr. Szerdahelyi Imre hb. szds.
 IV/c. hadbiztosság: Dr. Újváry Kálmán hbs. szds.
 IV/d. személyügyi o: Halmy Gyula t. szds. (Gombás alezds) ?
 Segédhivatal: Nemes Béla hdpr.
 Gypk.¹¹⁵ vt. Csoknyay Pál ezrds¹¹⁶ (Bfüred)
 Tpk.¹¹⁷ Gecsey ezds.
 Hfb. (szd) Ráthy Henrick ezds.
 Tszd. Áprily alezds.
 DVK-142¹¹⁸ Burghardt Henrik fhgdy. (német)

¹⁰⁵ Innentől kezdve kezdődnek osztályai, tapolcai elhelyezésük címei és az oda beosztottak nevei. A neveknél kisebb-nagyobb félreolvasás lehetséges. Néha a rangoknál is az ezrds. és szds.-ok esetében. A 20. gyaloghadosztály vezetési törzse 1944. december 6-tól települt Tapolcán. VERESS D. 28. Az eredeti naplóban nem táblázatban szerepelnek az adatok.

¹⁰⁶ vezérkari százados

¹⁰⁷ hadbíró százados

¹⁰⁸ hadbiztos százados

¹⁰⁹ orvos százados

¹¹⁰ állatorvos alezredes

¹¹¹ tábori lelkész főhadnagy

¹¹² gyakornok

¹¹³ 1942. dec. 20-tól századosként a m. kir. 4. (soproni) Szt. László honvéd gyalogezred II. zászlóaljának parancsnoka, a doni harcoknál. SZABÓ 2001. 207., 320., ROMÁN 2003. 74.

¹¹⁴ propaganda

¹¹⁵ gyalogsági parancsnok

¹¹⁶ Korábban a m. kir. 4. (soproni) Szt. László honvéd gyalogezred I. zászlóaljának (1942. jún. 8-ig), majd az ezrednek (1942. aug. 15-től) a parancsnoka. A Don-menti harcok résztvevője, a visszavonulásnál Sztarij Oszkol körvédelmének irányítója. SZABÓ 2001. 174., 198., 319., 347.

¹¹⁷ tüzérségi parancsnok

¹¹⁸ Talán Deutsches Verbindungs Kommando 142 = 142. német összekötő parancsnokság(?).

I/a. (Deák F. út 7. I. em)
hdm. sgt.¹¹⁹ Cseresnyés Géza fhd-
ngy.
I.sgt. Hell István zls.
páncél előadó Perlaky Géza zls
rajzoló Angster József tiz.¹²⁰

I/b. (Kossuth L. u. 1. fszt.)
beosztva: Dr. Spelbár László fhdgy.
Dr. Erhardt Géza zls. iroda vezető
Kumpanek János zls. hírszerző ti.
Kovács László zls.
Szász Dezső zls. hírszerző és tolmács
Háromszéky József karp. őrm.¹²⁸
Grób Lajos karp. őrm.
Molnár Gábor zls.
Dr. Walter Kálmán zls.

III. hírközpont Deák F. u. 11, 13, 15.
a hír. zlj.¹²⁹ Halápon
központban beosztva: hdgy.
zls.
hadapród őrm. (sgt.)

I/c. (Deák F. u. 7. földsz.)
sgt.¹²¹ Dr. vt. Ferenczy Sándor fhdgy.
lőszerti.¹²² Faragó Pál fhdgy.
...¹²³ Szelecsényi tü. hdpr.¹²⁴
gp. előadó¹²⁵ Bódis István mű. gyak.
gp. előadó Gulyás zls.
vez. állato. Arany ales.
vez. orvos Dr. Ruttner Béla o. szds.
vez. orvos h. fhdgy. higienikus
eü. oszlop¹²⁶ pk. Sziráky o. szds.
beosztott
vonat előadó Dévényi fhdgy.
táb. posta¹²⁷ Dobry Dezső zls. Glázer u.
6.

¹¹⁹ hadművelet segédtszt

¹²⁰ tizedes

¹²¹ segédtszt

¹²² lőszertiszt

¹²³ olvashatatlan szó

¹²⁴ tüzér hadapród

¹²⁵ gépkocsi előadó

¹²⁶ egészségügyi oszlop

¹²⁷ tábori posta

¹²⁸ karpaszományos őrmester

¹²⁹ híradó zászlóalj

IV/a. (Szt. Háromság tér 21. I. e.)
távb.¹³⁰ a postán 134. keresztül

IV/c. (Deák F. u. 7. fszt.)
vezető h. Szelényi szds.
hadipéntár Dóczy hdgy.
Keresztesi András zls.

Gypk. (Balatonfüred – Mágnás(?))
beosztva: Halmay ezds.
beosztva: Németh József fhdgy.

Tszd. Szent Háromság tér 8.
beosztva: Bardócz Gyula zls.
gk. szak. pk.¹³² Tibód Antal hadapr.
(Darányi u. 8.)
Tszd. gh.¹³³ főnök: Dr. Csutora Al-
bert zls. (Deák F. u. 22.)
konyha (Deák F. u. 16.)

IV/b. (Kossuth L. u. 2. II. em. Hangya
ép.¹³¹)

beosztva: Dr. Széna András fhdgy.
beosztva: Dr. Tóby Kálmán hadpr.
beosztva: Vajda Zoltán hadpr.

IV/d. (Kossuth Lajos u. 2. I. em.)
beosztva: Halmy Gyula szds. kitünteté-
si előadó
Paur(?) hadapród

Tpk. (Deák F. u. 16.) – Dédapa
beosztva: Mész(?) Egon fhdgy.
zls.
zls.

DVK-14 Deák F. u. 8 v. 10.
beosztva hdgy.

Zene (Dabosi u. 2.) Lehota János tőrm.¹³⁴

Tapolca, Fő (Szentháromság) tér. A Hotel Pannóniától balra a 3. épület a Szentháromság (ma Fő) tér 8. Az épületben 1944/1945-ben a 20. honvéd gyaloghadosztály parancsnok-ságának egyes osztályai voltak elhelyezve. 1945 előtti képes levelezőlap. (Wass Albert Könyvtár és Múzeum gyűjteménye, Tapolca)

¹³⁰ távbeszélő

¹³¹ épület

¹³² gépkocsi szakasz parancsnok

¹³³ gazdasági hivatal

¹³⁴ törzsőrmester

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ÁGH Zoltán (1997): Pannonhalmi élmények tanévkezdés idején. Kétmillió téglából épült az iskola. *Kisalföld*, 1997. szeptember 2.
- ÁGH Magdolna (2014): *Üdv az erdésznek. Nagyapánkról és a Bakonyról. Dobó Jenő erdőmérnök életútjának fejezetei*. Szerző kiadása. OOK-Press Kft. Nyomdája. Veszprém.
- B. STENGE Csaba (2014): *A veszprémi pumák. A veszprémi 101. vadászpilóta ezred története*. Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára. Veszprém.
- BÁNDI László szerk. (2004): *Balatonfüred emlékjelei. Szobrok, emlékművek, emléktáblák, emlékfák, síremlékek. Balatonfüred*. (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai 13.)
- BENE János–SZABÓ Péter (2006): *A magyar királyi honvéd huszár tisztikar 1938–1945*. Heraldika Kiadó. Budapest.
- BENKŐ Lajos (2016): *Veszprémtől Pockingig (Napló, 1945. március 2. – október 2.)*. Szerk. Nagy Balázs Vince. Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára. Veszprém. (Veszprémből Veszprémbe II. Veszprémi polgárok emlékiratai.)
- BONHARDT Attila–SÁRHIDAI Gyula–WINKLER László: *A Magyar Királyi Honvédség fegyverzete*. Zrínyi Kiadó. Budapest, é. n.
- CHOLNOKY Jenő önéletrajza (1998): Géczy János szerk.: Cholnoky Jenő 1870–1950. *Vár Ucca tizenhét* VI. évf. 2. szám 1998/2. 187–339.
- CSONKARÉTI Károly–BENCZÚR László (1992): *Haditengerészek és folyamőrök a Dunán 1870–1945*. Zrínyi Kiadó. Budapest, é. n.
- DIÓS István főszerk.–VICZIÁN János szerk. (1993–2014): *Magyar Katolikus Lexikon I–XVII*. Szent István Társulat. Budapest.
- DOBÓ 2018 = „Isten nevében” *Dobó Jenő erdőmérnök (1873–1956) m. kir. népfelkelő főhadnagy I. világháborús naplói és feljegyzései, 1914. augusztus 22. – 1917. január 22.* A bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Rainer Pál. Kiadó Ágh Magdolna. OOK-Press Nyomda. Veszprém.
- LICHTNECKERT András szerk. (1996): *Alsóörs története*. Veszprém. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 11.)
- LICHTNECKERT András szerk. (1999): *Balatonfüred és Balatonarács története*. Veszprém. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 14.)
- M. SZABÓ Miklós (2020): A Magyar Királyi Repülő Akadémiák története I–II. *Veszprémi Szemle* 57. 22. évf. (2020/2.) 20–40.
- PATAY Pál (2014): *Az életet már megjártam. Emlékezem, Magyarországra és a XX. századra*. Iaua. Budapest.
- RADA Tibor (1998): *A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia és a testőrintézetek története (1830–1945). I–II*. Gálos Nyomdász KFT. Calgary–Budapest.
- RAINER M. János (2018): *Századosok*. Osiris Kiadó–OSZK. Budapest.
- RAINER Pál (2014): In memoriam Veress D. Csaba (1933–2014). *Veszprémi Szemle* 34. kötet 16. évf. 3. szám (2014) 101–103.
- RAINER Pál (2019): „VÖDÖCSÖ GYŰJTÖTTE”. A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum Veress D. Csaba által gyűjtött militária műtárgyai. *Veszprémi Szemle* 52. kötet 21. évf. 1. szám (2019) 71–81.

- ROMÁN István (2003): *A vörös kolostor. Egy magyar tiszt naplója a keleti frontról, 1942–1947.* Hajja & Fiai Könyvkiadó. Debrecen.
- S. BONNYAI Eszter (1990): Egy átlagos(?) életút állomásai. Portré Ágh Zoltánról. *Napló*, Veszprém 1990. augusztus 21.
- SZABÓ Péter (2001): *Don-kanyar. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története (1942–1943).* Corvina. Budapest.
- SZAKÁLY Sándor (2001): *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945.* Lexikon és Adattár. Ister. Budapest.
- VERESS D. Csaba: *A balatoni csata. Veszprém megye felszabadításának katonai története (1944. december 1 – 1945. március 30.)* Veszprém megyei Nyomda Vállalat. Veszprém, é. n.
- VERESS D. Csaba (1982): Légi harctevékenység a Balaton térségében (1944. október – 1945. március). *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 16. 1982. 413–439.
- VERESS D. Csaba (1986): Harcok a Balatoni védelmi vonalban (1944. december – 1945. március). *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 18. 1986. 563–585.
- VERESS D. Csaba (1993–1994): A veszprémi m. kir. 101. honvéd vadászrepülő-ezred harctevékenysége a „Tavaszi ébredése” támadó hadművelet keretében (1945. márc. 6–17.). *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 19–20. 1993–1994. 571–587.

KÖZLEMÉNYEK

20 éves a Pannon Várszínház

POÓR FERENC

A regionális jellegű Pannon Várszínház Színműfejlesztési Nonprofit Kft. 2001. február 16-án alakult Veszprémben. Elsősorban a Közép-Dunántúl és a Balaton-régió kulturális-idegenforgalmi arculatának színesítését, program-kínálatának bővítését, új műfajok, sajátos fesztiválok létrehozását, meghonosítását tekintette feladatának. Célrendszerében központi szerepet játszott a Közép-Dunántúl páratlan építészeti és természeti adottságainak kulturális-turisztikai hasznosítása, a színházi tradíciók ápolása, a magyar nemzeti kultúra elemeiből építkező korszerű produkciók létrehozása. Mindenekelőtt az összművészetiiségen alapuló, a kortárs művészetek eredményeit egyesítő, nemzeti hagyományainkat újszerű szemlélettel frissítő színházi előadásokat kínál, igényes szórakoztatásra törekszik, népszerű műfajok segítségével alkalma nyílik tartalmi és stílári értékek, korszerű színházi kifejezőmódok közlésére, alkalmazására. Meghatározó tevékenysége a fesztiválrendező munka is.

*

Sokan úgy gondolták: a Pannon Várszínház azért jött létre, hogy Vándorfi Lászlónak továbbra is legyen színháza, miután el kellett hagynia a Petőfi Színházat. Ez nem fedti az igazságot: pályázhatott volna – jó eséllyel – több színház igazgatói posztjára is. Könnyebb út lett volna, ha vendégrendezőként működött volna tovább, hiszen jó nevet szerzett a szakmában. Hívták rendezni Kecskemétre és a Magyar Színházhoz is, de ő többet, értékesebbet gondolt és kívánt megvalósítani. Nagy tapasztalattal rendelkezett, a segédszínészi beosztástól a dramaturgon át az igazgatóig minden részét megpróbálta a színháznak, ám a semmiből színházat még nem csinált. Egy vele készített interjúban elmondta: nem azért kezdte szervezni a Pannon Várszínházat, mert látta, hogy a Petőfi Színházban nem kap több munkát. A Várszínház egy régi ötlet volt, s nem is az övé, hanem a nézőké, amit egy évtizeddel azelőtt a sümegi várjátékok idején vetettek fel. Innen indult két nyári előadással a projekt, 2021-ben pedig már húsz éves lett a Pannon Várszínház.

A 2001-ben még saját társulattal és önálló kőszínházi épülettel sem rendelkező teátrum már az első tíz esztendő alatt igazi regionális színházzá alakult. Nem kevés erőfeszítéssel, rengeteg munkával és küzdelemmel született meg, olyan körülmények között, hogy nem állt rendelkezésre ingyenesen használható infrastruktúra, hogy minden egyes játszónapjainak minden egyes percéért fizetni kellett. Ennek ellenére – közönsége hűségének és ragaszkodásának is köszönhetően – tíz év alatt sikerült egy állami támogatásra is jogosult, tizenöt munkahelytel, állandó társulattal rendelkező színházat létrehozni.

Sokatkat meglepett, hogy színvonalas látványosságot és világviszonylatban is profi szórakoztató előadást is létre lehet hozni egy állandó színházépület nélküli teátrumban. Vándorfi László fiatalos musicalekkel próbálkozott – nagy sikerrel –, hogy szerethetővé tegye színházát. Mély mondanivalójú darabokat zenés színházi előadások keretében kínált nézőinek, s közönsége kedvelte ezeket a megközelítéseket is.

Kovács Attila - Asztalos István: Kinizsi Pál (musical) Fotó: Gáspár Gábor

Veszprémben a nagyszínházi produkciók mellett újraélesztették a kamara jellegű színjátszást. A Pannon Várszínház olyan szeletét töltötte be a megyeszékhely kulturális életének, amire már jó ideje nagy igény volt a városban. Tovább terjesztve a színház játszóterületét, az első tíz esztendő alatt nemcsak a Balaton partját, de Nagyvázsonyt, Sümeget, Inotát és Ajkát is meghódították.

Húsz év egy színház tevékenységében nem nagy idő, mégis jól értékelhető az a művészeti törekvés és az a tevékenység, amely a Pannon Várszínházat jellemezte. A teátrum működésének első éveiben számtalan felületes kritika érte,

hogy „csak” szórakoztatnak. A szórakoztatás azonban nem egyenlő a nivótlan produkciókkal. Igyekeztek igényes, de közönségvonzó darabokat színre vinni, ami egész működésüket végigkísérte. Vélhetően ez volt a megmaradás egyedül járható útja. Az *Urbi et orbi*, a *Szomorú vasárnap*, a *Képzelt riport...*, a *Légy jó mindhalálig*, a *dzsungel könyve*, a *Mario és a varázsló*, a *Hotel Menthol*, az *Oliver!*, a *padlás*, a *Moirák*, a *Hegedűs a háztetőn*, az *Equus*, a *Bűn és bűnhődés*, a *Hair*, a *Hamlet*, a *Virágot Algernonnak* (2020) stb. előadásai magas színvonalon, neves művészek közreműködésével valósultak meg, és megérdemelt, a szakma által elismert sikereket eredményeztek. A színházba járók ízlését az ott látottak alakítják, formálják, ezért van nagy szerepe és felelőssége az alkotónak, hogy az igényes szórakozásra neveljen. A teátrum vezetése nemcsak az előadásért, hanem a nézőkért is felelősséggel tartozik.

Áttörést hozott a 2007/08-as évad a Várszínház életében; egyre több előadás, bővülő társulat és szélesedő paletta jellemezte működését, a felnőtt bérletesek száma megduplázódott, és a fesztiválok is nagyon népszerűek voltak – a gyermekbérletesek száma közel ezeröttszáz volt, amellet, hogy rengeteg program várta a kisebbeket. Talán ekkorra tört át egy falat a létezésük – ekkorra tudatosult mindenkiben, hogy a Pannon Várszínház különálló teátrum, amelynek gerincét professzionális fiatal színészek alkotják, s amely a Petőfi Színházra nem konkurensként, hanem potenciális partnerként tekint. A Pannon Várszínház ugyanazt az előadást viszi mindenhová, ahol fellép, nincs tájváltozatuk, a teljes színház mozdul, ugyanazokkal a díszletekkel, ugyanazzal az élő zenekarral.

A közönségnek mindig szüksége van arra a lelki felfrissülésre, amit egy jó színházi előadás oldása, katarzisa tud létrehozni. A Pannon Várszínház vezetése mindig igyekezett olyan műsortervet összeállítani, ami igényes és életigenlő – bizonyítja ezt közönségének hűsége és ragaszkodása. Az is bizonyosságot nyert, hogy a megyeszékhelyen két színház – sőt a Kabóca Bábszínházzal együtt három – nemcsak hogy megáll egymás mellett, de erősítheti is egymást. A Petőfi Színház és a Pannon Várszínház eltérő struktúra, eltérő megfogalmazás jellemzi, szélesítik a kínálatot, együtt nagyobb pezsgést hoznak létre, ami növeli az érdeklődést mindkettőjük iránt. A két nagyszínház együtt már komoly részei a megyeszékhely városmarketingjének, hiszen hasonló együttélésre alig van példa, Veszprém tehát színházi város, amire büszke lehet.

A Pannon Várszínház minden korosztályhoz szól – az óvodásoktól a felnőttkorig korszerű befogadóvá neveli a közönségét. A tradicionális és modern szemlélet közötti folyamatos átjárást olyan összművészeti alkotórendszer biztosítja, ahol a zene, a tánc, a képzőművészet nem csupán alkalmazott művészet, hanem egyenrangú, mellérendelt kifejezőeszköz. Ez a teátrum munkájának leg-erősebb ismertetőjegye.

A Pannon Várszínház két évtized alatt több mint 150 bemutatót tartott, s ennek 80 százaléka magyar darab volt, s harmada pedig ősbemutató. Darabjaiban benne vannak a mély, asszociatív tartalmak, még ha nem is tartják arisztokrátikus távolságban a nézőt. Ez talán jól jelzi azt a gondolkodást és elkötelezettséget, ami meghatározza a társulat munkáját.

Rossa László - Bella István: *Margit-passió (zenés játék)* Fotó: Pannon Várszínház

A Pannon Várszínház első tíz éve Vándorfi László számára igen érdekes, küzdelmes munka volt, a szervezői háttérmunkától a szakmai feladatokig. Az eredmények értékeléséhez hozzá tartozik, hogy több mint másfél évszázad kihagyása után Balatonfüreden ők teremtették újjá a színházi kultúrát. A Pannon Várszínház szervezésében értékes, igényes, mindenki számára vállalható produkciók kerültek a tóparti városba. 2005-től a Pannon Várszínház évente rendezte meg a FüredFest kulturális programjait.

Habár 2010-ben Balatonfüreddel meglazult a kapcsolatuk, mert a város más utat választott a színházi kultúra ápolására, a teátrum nem vonult ki a városból. Az Anna Grand Hotelben továbbra is játsszák exkluzív műsorukat, és jelen voltak a FüredFest eseményein is. Új partnert is találtak, Sümeg városát, ahol 2011 nyarán a Palota Színházi Játékok rendezvénysorozatával jelentkeztek a felújított barokk Püspöki Palota belső udvarán. Az országban egyedülálló kezdeményezésnek számító inotai Retro Színház sikere tovább öregbítette a Pannon Várszínház hírnevét.

2010 után Alsóörs, majd 2015-től Ajka városa is a Pannon Várszínház állandó játszóhelye. Az eredetileg kitűzött közép-dunántúli régióból már rég kilép-

tek; az egész ország területén játszanak, a fővárost is beleértve. A fő hangsúly mindemellett Veszprémen és ott a Hangvillán maradt, amely 2014 óta a teátrum állandó otthona.

A Pannon Várszínház fennállásának huszadik évfordulója egybeesett Vándorfi László igazgató-rendező hetvenedik életévének betöltésével. A színházalapító töretlen munkakedvvel folytatja tevékenységét, ismerve a veszprémi kulturális szükségleteit, érzékenységét. Céljai továbbra is a teátrumhoz kötik, az általa a semmiből létrehozott Várszínházat szinte saját gyermekének tekinti. A fiatal színészgárda tehetsége, a közönség rajongása igazolta két évtizedes fáradozásait.

A Pannon Várszínház a veszprémi színházlátogató számára mindig is az élmény színházát jelentette. Vizuális és zenés kikapcsolódás helyszínét, ahova az emberek szórakozni, nevetni, vagy éppen szórakozva elgondolkodni járnak, megszabadulni kívánva mindennapi gyötrelmeiktől. A zenés színház itt nem az igénytelen szórakozást jelenti, hanem egy kulturális áramlat megszületését és megerősödését.

A repertoárban a felüdítést nyújtó zenés programok mellett nagy számban voltak olyan darabok is, amelyek kifejezetten rétegigényeket szolgáltak ki. Az *Equus* volt az első olyan darab, amely több szempontból is elindított egy új tendenciát. A *bunkerrajzoló* önmagában is rendkívüli kihívás volt, mivel egy monológ-riportregény. A *Virágot Algernonnak* új rendezése is olyan komoly munka volt, amelyben azt mutatták be, hogy a mássággal rendelkező, kiemelkedő képességű, deviáns emberek hogyan tudnak megkapaszkodni a világban (ilyen volt még a *Bűn és bűnhődés*, *A bunkerrajzoló*, *Béke presszó* és a *Hamlet* is). Ezekben az előadásokban az ember állt a középpontban, a befelé tekintő darabok az egyénre reflektáltak, újra a középpontba emelték azt, amire egyre nagyobb lett az igény.

A Pannon Várszínház művészeti tevékenységének fontos részét képezte és képezi napjainkban is az évente egy alkalommal megrendezésre kerülő Országos és Nemzetközi Kortárs Összművészeti Találkozó, a Tánc Fesztiválja. 1998-tól a Veszprémben megrendezett Tánc Fesztiválja szervesen beilleszkedett a hazai színházi rendezvények sorába, rangos eseményt jelentett táncosnak, fotósnek, zenésznek és képzőművésznek egyaránt. A találkozó attól volt összművészeti, hogy a versenyprogramok mellett koncertek és kiállítások várták a szakmai és a laikus közönséget. A Tánc Fesztiválja eseményeinek nagy vívmánya, hogy ezek a tényleges találkozók családi légkörben folytak, nem felkért szakértők kinyilatkoztatásai hangzottak el, hanem a résztvevők eszmecsereje zajlott a bemutatott produkciókról, a szakma közös gondjairól, sőt elméleti kérdésekről is.

Azzal, hogy a Tánc Fesztiváljával Vándorfi László bölcs előrelátással saját színháza műsorával szemben is évente alternatívát kínált a közönségnek, a

színházi nevelés területén példaértékű tettet hajtott végre – nyilván tudva, hogy a színháznak a jövőben csak akkor lesz jelentősége és közönsége, ha a mában a szórakoztatás mellett a gondolkodtatásra is hangsúlyt helyez.

Illyés Gyula szerint nem színház az a színház, amelynek nincs törzsközönsége. Az elmúlt húsz évben sok megpróbáltatáson, nehéz helyzeten segítette át a Pannon Várszínházat a közönség kitarása, szeretete, bizalma, a bemutatókat kísérő kitüntető figyelme. Ez a szellemi, érzelmi – és nem gazdasági – éltető erő, amely a színházat fenntartotta, sikereit biztosította, erősítette a társulat hivatástudatát, és a meggyőződést, hogy szükség van rájuk. Az, hogy a színház az állami támogatás megvonása után is folytatni tudta a működését, elsősorban azoknak a támogatóknak volt köszönhető, akik mellette álltak és jelentős anyagi forrásokkal segítették az előadások létrejöttét: ilyen volt Alsóörs, Balatonfüred és Várpalota önkormányzata, 2015 elejétől pedig Ajka önkormányzata, ahol a Pannon Várszínház városi színházi funkciókat is ellát. A Pannon Várszínház az évek során társadalmilag beágyazódott, és bebizonyosodott, hogy helye van a kulturális kínálatban. Műsorpolitikáját továbbra is klasszikussá vált darabok, egy-egy műfaj kiemelkedő alkotásai, ősbemutatók fogják jelezni, a szórakoztatást, az öröm pillanatait továbbra is értékek mentén kívánja megteremteni.

Végül szenteljünk néhány sort a Pannon Várszínház szerény és fáradhatatlan vezetőjének! Vándorfi László színművész, rendező, színházigazgató 1951-ben született Veszprémben. A Lovassy László Gimnázium tanulójaként korán kitűnt versek iránti szeretetével; rendszeres szereplője volt a keszthelyi Helikon ünnepségeknek. 1976-ban végzett az ELTE Bölcsészettudományi Kar magyar-orsz szakán. Egyetemi tanulmányai idején a Ruszt József által vezetett Egyetemi Színpadon játszott és rendezett, majd Ruszt meghívására a kecskeméti Katona József Színházban kezdte színész-dramaturgi pályáját. 1978-tól a Népszínházban (Várszínházban) játszott, ahol öt évet töltött. 1983-tól Jancsó Miklós meghívására ismét Kecskeméten színművész, rendező. 1986–1989 között Hegyeshalmi László meghívására a veszprémi Petőfi Színház dramaturgja és rendezője. 1987-ben megkapta a Gyulai Várszínház nívódíját. 1990-től a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház rendezője, 1991–2000 között a veszprémi Petőfi Színház igazgatója és rendezője. Szerepelt filmekben, több színházban is működött vendégrendezőként. Vezetése idején a Petőfi Színházban 56 darabot rendezett, megteremtette a színház támogatói körét. Megszervezte a Veszprémi Drámaíró Műhelyt, működése idején önállóvá vált a Latinovits Zoltán Játékszín arculata. 1995-ben Veszprém Város díjával jutalmazták. Krámer Györggyel együtt létrehozta a Veszprémi Táncműhelyt, megszervezte a nemzetközi Rizóma Fesztiválokat. 2001-től a Pannon Várszínház kitalálója, megalkotója és elnyúlhetetlen, fáradhatatlan életben tartója. Nemcsak művész, igazgató, hanem

menedzser is egyben. Bizakodása és hite mellett mindig tudott olyan receptet, titkot is, amely kíváncsiságot ébresztett az emberekben. Küzdőtársával, Krámer Györggyel együtt létrehozta az évente megrendezett Országos és Nemzetközi Kortárs Összművészeti Találkozót. A Pannon Várszínház igazgatása és rendezői tevékenysége mellett vendégművészként rendezője volt a kecskeméti Katona József Színház, valamint a Pesti Magyar Színház több produkciójának. Jelentős feladatának tartja a színművész- és színházi szakember nevelést, képzést. Kitűnően ért a gyermekek nyelvén, a gyermekszereplők kineveléséhez. Működése idején a Pannon Várszínház többszorgozatú intézménnyé vált. Gizella-díjas, 2005-ben megkapta a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjét, 2009-ben pedig a megyei Prima-díjat – ezt a díjat az általa vezetett teátrum is megkapta 2017-ben. 70. születésnapja közeledtével a Magyar Művészeti Akadémia elnöksége művészi munkája elismeréseként Életút-díjban részesítette Vándorfi Lászlót, aki töretlen munkakedvével, kitartásával, kulturális értékteremtő munkásságával Veszprém város neves szülőtteinek névsorát gazdagítja.

Egy élet cserepei

Gácsér Katalin

(Veszprém, 1901. november 1. – Veszprém, 1986. február 10.)
keramikus, iparművész

HERTH VIKTÓRIA

1963. február 6-án Kovácsi Miklós tollából megjelent egy írás a Naplóban, Ház a bástyák tövében címmel. Így kezdődik: *„Találomra felütöm a telefonkönyvet. Gácsér Katalin keramikus iparművész... Talán az egész városban nem tudnak róla többet, mint ami a telefonkönyvben van. Érdeklődöm. Nem ismerik...”*¹

Ez az állapot az elmúlt évtizedekben nem változott. Kevesen emlékeznek arra, hogy egy tehetséges, csendes művész nő élt köztünk. A szerkesztő kérésére kezdtem foglalkozni a témával, nyomozás lett belőle. Nem túl sikeres nyomozás. Néhány cserepet sikerült összeszedgetnem a korabeli sajtóból, szaklapokból és veszprémi ismerősöktől, de e darabkákból nem áll össze a figura – hogy keramikushoz méltó metaforát alkalmazzak.

Műterem a Jókai utcában

„A sárga épület megbúvik a Jókai Mór utcában. A kapuajtó nyitva. Lépcsők.” – folytatódik a cikk, amelyből többször idézek ebben az írásban.²

Valami lehet abban a házban, mert most is művész lakja, Lugossy László szobrászművész feleségével, Lugossy Edit textilművésszel. Náluk vendégeskedve egy társasággal, kérdezgetni kezdtem: régi veszprémiek, művészetkedvelők között ismeri-e valaki Gácsér Katalint? Senki nem ismerte, nevét sem hallották, de Lugossy László tudta, hogy műtermének előző használója az elfeledett keramikus nő volt.

Később kiderült, hogy a Jókai utca 36. szám alatti ház a Gácsér családé volt, a háború után kisajátították, úgy kellett visszabérelniük. Ma a műterem a föld-

¹ *Napló*, 1963. febr. 6. Kovácsi Miklós: Ház a bástyák tövében. 2. o.

² A továbbiakban a *Napló* 1963. február 6-i idézetei félkövér betűvel szedve.

szinten van, hátsó fala maga a vár sziklatömbje. A művész nő idejében a felső szinten volt a műterem, a lakószoba, konyha. A hátsó fal itt is a szikla volt, de nem girbe-gurbán, mint a földszinten, s ahogy ő szerette volna. Az emeleten visszafaragták.

Ezt Őrsi Ágnes újságíró mesélte nekem, aki általános iskolás korában Gácsér Katóhoz járt „műterem-illatot” szívni, az agyaggal ismerkedni. Próbálkozott a mintázással is, mégsem lett művész, ám a műteremben töltött két évnek köszönhető, hogy az egyetemen a szilikát szakot választotta.

„A baloldalon polcok. Rajtuk kiégetlen agyagfigurák. Egy férfi a gipszmin-tákat tisztítja. A műhely kicsi. Három-négy segéderő dolgozik még rajta kívül, hogy az export-rendeléseket kielégítsék.

– Valamikor a szomszéd szoba is a műhelyhez tartozott. Aztán kiigényelték. Kértem a tanácsot, hogy segítsen, hiszen... Aztán hirtelen másról kezd beszélni. A művészetről, a kerámiáról.”

A három pont az újságcikkben sejteti, hogy igaz a történet, valójában a sajátját bérelte. A művész nő családjáról nem sokat tudunk. A Petőfi Színház Óvári utcai homlokzatán két emléktábla található. A jobb oldalin szerepelnek a színház építésében résztvevő iparosok nevei, itt olvasható Gácsér Kálmán neve. A művész nő megtalálta anyakönyvi kivonatából kiderül, asztalos mester volt.

Egy másik információmorzsa, hogy hűgát, Gácsér Ilonát 1940-ben vette nőül a városlódi Grófcsik Andor Vilmos.³

Herend: Búsuló juhász

„Szeretem a zenét. Meg a könyveket. De mindennél jobban a kerámiát... Huszonöt éve, hogy az első figura kikerült a kezem alól.”

A cikk 1963-ban íródott, s az első kritika Gácsér Kata keramikus munkájáról 24 évvel korábban, 1939-ben jelent meg.

„A gyár (a Herendi Porcelángyár) felismerve azt a sok lehetőséget, melyet egyes régebbi mesterek művei, vagy vázlatai jelentenek a porcellánban való megjelenítés számára, Izsó Miklósnak és Huszár Adolfnak néhány alkalmas művet a gyártás számára újramintáztatta. Különösen sikerültek e nemben Izsó Miklósnak, jelenleg a Szépművészeti Múzeumban levő kisméretű vázlatai után készült táncoló parasztfigurák, a híres Búsuló juhász porcellánváltozata. Úgy a táncolókat, mint a Búsuló juhászt Gácsér Kata mintázta újra.”⁴

³ Molnár László: A városlódi kőedénygyár (1866–1950). *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 10/1971. Veszprém.

⁴ *Magyar Iparművészet*, 1939. Kampis Antal: „Herend száz éves” 206. o.

Más forrásból is tudjuk, hogy az Izsó Miklós szobrok porcelánba-alakítása 1938-ban történt: „A szoborról Izsó számos gipszöntvényt készített, melyek nála és a Heckenast-féle könyvesboltban 20 forintért voltak kaphatók. A művész halála után az özvegy támogatására alakult bizottság Szász Gyula szobrász felügyelete alatt újabb másolatokat öntetett a szoborról.⁵ Továbbá a Herendi Porcellángyár 1938-ban a Kultuszminisztérium és a Szépművészeti Múzeum beleegyezésével Gácsér Kata iparművésznővel kisméretű mintát készíttetett a Búsuló juhászról, melynek alapján megkezdték a napjainkban is gyakran látható színes mázas példányok gyártását.”⁶

Izsó Miklóst a magyar szobrászat legnagyobb alakjai között tartja számon a művészettörténet. A búsuló juhász az első, antik kompozíciót, ugyanakkor népi motívumokat alkalmazó magyar szobor, ennek porcelánba fordítása nem kis feladat volt. Izsó táncoló juhásza nem kész alkotások, agyagvázlatokból dolgozott a keramikus.⁷

Első sikerek

Nem ez volt az első porcelánmunkája Gácsér Katának. Mielőtt ezt a fajsúlyos megbízást 34 évesen megkapta, valószínűleg bizonyítania kellett.

A Kerámia és Design című honlapon⁸ Molnár Kálmán keramikussal foglalkoznak, itt szerepel egy fotó a művész alkotásairól. Az Elektronikus Periodika Adatbázis Archívumából egy kiadvány teljes oldalát emelték ki. A felső fotón Molnár Kálmán alkotásai láthatók, alatta Gácsér Kata művei. Ezekkel szerepelt a Magyar Iparművészeti Társulat 1930-as kiállításán. Meglepő művek. Sem porcelánból, sem agyagból később ilyeneket nem készített.⁹

A Pécsi Napló 1926-ban egy iparművészeti pályázat eredményéről tudósított: „Az Országos Iparművészeti Társulat a Zsolnai gyár megbízásából pályázatot hirdetett majolika edények díszítésére. A bíráló bizottság most döntötte el a pályázatot úgy, hogy másfél milliót kaptak Trábert Péter és Bruder László. Ezenkívül megvásárolták félmillió koronáért Gácsér Kata, Mórán Irma és Trábert Péter pályaműveit. Az összes

⁵ Izsó Miklós főöntvényeinek árjegyzéke az Országos Levéltár letéte az OSz M adattárában. XIV. 1015. sz. Idézi Soós Gyula a 26. sz. jegyzetében.

⁶ *Művészettörténeti Értesítő*, 1957/4. Soós Gyula: Új adatok Izsó Miklós búsuló juhászának készülési körülményeiről. 309. o.

⁷ Mellékleten: Búsuló juhász és Táncoló juhász. Herendi Porcelánmanufaktúra engedélyével.

⁸ <https://keramiadesign.wordpress.com/category/molnar-kalman/> és Magyar Iparművészet, 1930/7–8. 18. o.

⁹ *Magyar Iparművészet*, 1930/7–8. Naményi Ernő: Az iparművészeti társulat kiállítása. Melléklet, 18. o.

Művei a Magyar Iparművészeti Társulat 1930-as kiállításán

*pályázatok láthatók az Iparművészeti Társulatnak az Andrassy úton, a régi Múcsarnokban levő kiállításán.*¹⁰

Tehát már 22 évesen kiemelkedőt alkotott, bár nem tudjuk, milyen díszítést álmódott meg a Zsolnay-edényekre. A pécsi gyárral nem került közeli kapcsolatba, de a Herendi Porcelángyárral igen.

A leghíresebb: Toporci Madonna

A másik porcelánba-álmódott, talán az Izsó szobroknál is sikeresebb alkotása a Toporci Madonna¹¹ mintázása volt.

„Merész vállalkozása volt Herendnek a Szépművészeti Múzeum 1420 körül készült 'Toporci Madonnájának' porcellánba való átképzése, amivel Gácsér Kata végzett jó munkát” – írta a Magyar Iparművészet című folyóirat az Országos Magyar Kerámia Kiállításról szóló tudósításában, 1942-ben. – „Az eredeti gótikus faszobornak szigorúsága természetesen sokat enyhült a megvesztegetően fehér máz s a káprázatos porcellán-színek alatt. Áldozatos kísérlet volt, de megértte. Ugyancsak Gácsér Kata vitte át porcellánba Lionardo da Vinci budapesti lovassobrát.”¹²

¹⁰ Pécsi Napló, 1926. febr. 16. Iparművészeti pályázat. 4. o.

¹¹ Lásd a borító 2. oldalán. Herendi Porcelánmanufaktúra engedélyével.

¹² Magyar Iparművészet, 1942. Siklóssy László: Országos magyar kerámikai kiállítás. 114. o.

A Toporci Madonna mai napig exkluzív darabja a herendi porcelánfigurák többszázás kínálatának. Pár éve a Pápa ezt kapta ajándékba magyar vendégitől, az esztergomi érsek komódján is ott látható. Nem véletlen, hiszen eleganciája, a szobor eredeti kecsességének tovább lágyított változata lenyűgözi nem csak hívő nézőit. *„Olyan, mintha drágakőből készült volna”* – írta a Pesti Napló¹³ 1942-ben, amikor a plasztika a nagy országos kiállításon bemutatásra került.

Egy létező szobor átfogalmazása nem másolás, sokkal több annál. Az eredeti mű formájának, lelkületének megőrzése mellett más anyagba és méretbe kell átfordítani. Tisztelni kell az eredeti művet, alkotójának szándékát s épp csak annyit hozzáadni, amennyit az új anyag, az új cél elvár. Dobrovits Aladár, az Iparművészeti Múzeum akkori főigazgatója az Élet és Tudomány 1954. 27. számában, a 115 éves Herendi porcelángyárról írt cikkében Gácsér Katát az *„átfogalmazások nagymesterének”* nevezte.

Herenden – ahogy megtudható – *„1924-től bevezetnek egy addig csak elvétve érintett területet: a kisplasztikák készítését. Állatszobrok, zsáner figurák mellett magyaros és vallásos tárgyú kisplasztikák sokaságát tervezik a gyár alkalmazottai és a szerződöttetett iparművészek, szobrászok. A Herendi kisplasztikák két világháború közötti jelentősebb tervezőiként Lux Eleket, Vastagh Györgyöt és Gácsér Katát emelhetjük ki”*¹⁴ – írják.

Hány évet töltött Herenden?

Az 1963-as cikkben ez olvasható: *„Hét évig hűtlen lett az agyaghoz. A Herendi Porcelángyárban dolgozott, mint tervező. Aztán vissza a Jókai utcai műhelybe...”*

A Herend Herald, a Herendi Porcelánmanufaktúra Magazinja 2007/I számában így mutatja be Gácsér Katát:

„... tanulmányait az Iparművészeti Főiskolán végezte. A nagyközönség az 1920-as évek végén figyelt fel modern, egyedi kerámiáira, melyek egy új stílus ígéretét hordozták. Jellemző rá, hogy egyéni és nemzeti karakterű stílusa megtartásával, kimagasló színvonalon foglalkozott a kisplasztikákkal.

Herenden abban az időszakban járt, amikor a kisplasztikák térhódítása volt megfigyelhető, és a korszak jelentős tervezői szinte kivétel nélkül kipróbálták magukat a ma-

¹³ Pesti Napló, 1942. nov. 7. Siklóssy László: Hatalmas fejlődésről tanúskodik az országos kerámiai kiállítás. 6. o.

¹⁴ Herendi Porcelánmanufaktúra <http://brunerszky.hu/muvesz/herendi-porcelanmanufaktura> (Letöltés ideje: 2022. 02. 09.)

nufaktúrájánál. Gácsér Kata is, a harmincas évektől a herendi porcelán alkotója, Lőrincz Istvánnal hosszú évekig dolgoztak együtt.

Gácsér Kata több mint 50 figurát tervezett Herend számára... A második világháború után távozott Herendről, és saját veszprémi műtermében alkotott.¹⁵

Ha a '63-as cikkben szereplő hét évet – amit minden bizonnyal maga a művész mondott az újságírónak – komolyan vesszük, 1938 és 1945 között dolgozott herendi tervezőként. Ugyanakkor a *Délmagyarország* című lapban, 1936-ban ez olvasható: „1935-ben a termelés 27 százalékát vásárolta meg külföld. [...] Gácsér Kató iparművész személyében külön tervezője van a gyárnak, s az ő szentélyébe senkinek sem szabad belépnie.”¹⁶

Tehát a hét év nem azt jelenti, hogy ennyi ideig dolgozott Herenden. Csupán annyit, hogy a herendi éveken belül hét évig hanyagolta az agyagot, csak porcelánnal foglalkozott.

A Magyar Iparművészet 1939-ben így folytatta a művész értékelését:

„Gácsér Kata eredeti műveinek révén is sok kapcsolatot tart Herenddel. Állatszobrai, halai, tengeri állatai és madarai igen kedvelt mintái a gyárnak. Sokat kísérletezik s itt-ott (mint például anyagszerűtlen ezüsttestű delfinjével) álutakra is téved, de nem kétséges, hogy művei fontos emlékeivé lesznek a magyar porcellánmintázásnak.”¹⁷ Ez is bizonyítja, hogy a művész és Herend kapcsolata korábbról ered.

Az ezüsttestű delfin. Herendi Porcelánmanufaktúra engedélyével.

¹⁵ *Herend Herald*, 2007/1. No. 28. Kata Gácsér Applied artist, ceramist and sculptor. 12. o. A cikkben hibásan szerepel (1904) a születési éve.

¹⁶ *Délmagyarország*, 1936. szept. 6. Lapu Lajos: Helyszíni szemle a porcellán születéséről. 10. o.

¹⁷ *Magyar Iparművészet*, 1939. Kampis Antal: „Herend száz éves” 206. o.

S hogy meddig dolgozott Herenden? Ezzel kapcsolatban is van egy bökkenő: a *Középdunántúli Napló*-ban 1957. május 25-én megjelent egy cikk „A herendi iparművészek hétköznapijai” címmel, (Kerekes) aláírással. A porcelángyárban akkor dolgozó öt tervező iparművész gondjairól, terveiről szól az írás, többek közt arról, hogy nehezményezik, nem utazhatnak külföldre, sőt Budapestre is egyre ritkábban. Ebben a cikkben olvasható: *„Gácsér Katalin nagy fába vágta a fejszéjét. A népművészetet tanulmányozza, és szeretné megjelentetni a népművészet hangját a herendi porcelánon.”*

A vele készült interjúban így fogalmaz a szerző: *„Aztán vissza a Jókai utcai műhelybe...”* Ebből arra következtethetünk, hogy mielőtt Herendre ment, ugyanitt, a Jókai utcai műteremben alkotott. De hogy 1957-ben hol volt, hogy volt – azt végképp nem tudhatjuk.

Sajnos nem őrzi egyértelműen a herendi emlékezet, hogy melyik porcelánfigurát ki készítette, így nehéz beazonosítani Gácsér Kata műveit. Az is meglepő, hogy honlapjukon a Toporci Madonna készítőjének neve nem szerepel a mű fotója mellett, csak hosszas keresgélés után bukkanunk rá a már idézett Herend Herald egyik oldalán.

Ennek ellenére a mai herendi utódok nagyra értékelik a művésznő szakmai tudását. A Herend Herald így minősíti: *„A gótikus faszobor alapján készült Toporci Madonna porcelán átdolgozása is remekül példázza milyen tisztelettel, alázattal, ugyanakkor kimagasló szakmai tudással munkálkodott Herenden. A stílusok között is remekül*

Turul. Herendi Porcelánmanufaktúra engedélyével.

igazodott el, képes volt azokat egységesen, a kialakuló herendi formakincsnek megfelelően átformálni, hiszen a reneszánsz nagyság, Leonardo da Vinci: Lovas harcos, Sas és Turul című műveit is neki köszönhetjük herendi porcelánból.”¹⁸

Visszatérés az agyaghoz

Nem tudjuk, hogy pontosan mikor kezdődött, mint kiderült, azt sem tudjuk, mikor ért véget kapcsolata Herenddel, de az biztos, hogy a '60-as években már visszatért az agyaghoz és a saját útját járta.

„Figurái is mesélnek helyette. Olvasó parasztlány, Parasztasszony gyermekével, Hegedülés közben. Csak néhány munkája. Kisplasztikák. Anya gyermekével, Ülő nő. Öblös hasú vázát vesz elő.

Lassan előkerülnek a féltve őrzött anyagok. Érdekes, újszerű vonalvezetés, színösszetétel. Karcsú, oldalán ki-kidomborodó kerámia-vázák.

– Nagyon egyedül vagytok ebben a házban. Minek éljek, ha nem a művészetnek. Kisgyermek figurák. Régiek és újak. Vázlatok.

– Ezekben is próbálom a művész mellett az embert adni... Magamat.

– Mi a véleménye a nyugaton már meglehetősen elterjedt absztrahálásról a kerámiában?

– Vitatkoztam néhány pesti kollégámmal, hogy a közönség próbálja-e megérteni a mi képzeletvilágunkat, vagy a művész alkalmazkodik a közönség ízléséhez... Szerintem a legcélravezetőbb megoldás, a kompromisszum.”

A Jókai utcai műteremben új szakasz kezdődött. Bár készített edényeket is, elsősorban bájos figurák kerültek ki a keze alól. A népművészet motívumkincsét használta a leegyszerűsített formájú alakok díszítésre.¹⁹

– „Nagyon szeretem a népi figurákat. Természetesen feldolgozásuknál már a modern vonalak érvényesülnek.” A porcelángyárban megtanult precizitás, pontosság ezeken az agyagfigurákon is tetten érhető.

Külföldre dolgozott a szerény művésznő

Az 1960-as évek elején szinte hihetetlen módon, Gácsér Kata elsősorban külföldre dolgozott. *„A cserépkályha tetején, de még a szekrényeken is kerámia, porcelán figurák. Gorka Géza és más művészek ajándékai, saját munkák.*

Az egyik asztalon barna gyurma.

– Néha olvasás, rádió-hallgatás közben eszembe jut egy-egy érdekes megoldás. Azért van itt...

¹⁸ Herend Herald, 2007/1. No. 28. Kata Gácsér Applied artist, ceramist and sculptor. 12–13. o.

¹⁹ Lásd a mellékleten. Herendi Porcelánmanufaktúra engedélyével.

Kidolgozott munkákat vesz elő.

– Többek között Svédországba, a Szovjetunióba, az USA-ba szállítják. Mint az utóbbi években nálunk, kint is keresettek a lakásokat díszítő agyagkészítmények.”

Nálunk politikai tartalma is volt ennek az ízlésváltozásnak, a porcelán „polgári csökevény”, elítélendő, lenézendő műfajjá vált. Pótolni kellett valamivel a hiányt, agyag edényekkel, dísz tárgyakkal teltek meg az akkoriban egyre nagyobb számban épülő új lakások. Voltak köztük magas színvonalú, egyedi alkotások – Gorka Géza, Gorka Livia, Kovács Margit a legnagyobbak – és voltak ismert művészek által tervezett, de tömegtermelés során készült tárgyak. Nagyon fejlődött ekkoriban a magyar kerámia.

Gácsér Kata szignója

Gácsér Kata nem itthon vált ismertté, külföldön lett keresett művész. Szinte lehetetlen, hogyan történhetett, hogy – az újságcikk tanúsága szerint – a '60-as években egyaránt szállították műveit Amerikába és a Szovjetunióba. Itthon alig lehetett kapni ezekből. Vajda Kálmánné Rupert Ilona, aki „majdnem” rokona volt a művésznőnek, azt mesélte, hogy még nekik sem sikerült vásárolniuk, minden darab ment külföldre.

Ez a majdnem-rokonság szintén érdekes adalék. A Rupert-ház tervezője, Ágoston Antal beleszeretett a gyönyörű Rupert Annába. Már az esküvőt tervezték, amikor közbeszólt a háború. Ágoston Antal bevonult, hadifogságba esett, s onnan soha nem tért haza. Ágoston Antal rokonságban állt Gácsér Kata édesanyjával, s a Rupert család a jegyesség okán rokonnak tekintette Antal rokonait.

– Nem jártunk össze, nem volt mindennapos a kapcsolat, de ha találkoztunk, bensőséges, kedves hangulatú volt a beszélgetés – emlékszik vissza Vajda Kálmánné Rupert Ilona. – Rengeteg porcelán és kerámia figura volt a műtermében, most is magam előtt látom, hogy a Toporci Madonna ott állt az előszobában.

Szintén ő mesélte, hogy a művésznőnek mintha lett volna egy újítása, a csipkeszerű porcelán. Igazolni látszik ezt az emléket a *Szabadalmi Közlöny*-ben talált bejegyzés: „Gácsér Katalin kerámikus, Budapest. — Eljárás és készülék porcellán

masszából, vagy más kerámiai nyersanyagból készült csipketárgyak előállítására. 1941. okt.14.”²⁰

Gácsér Kata egyszerű, puritán nő volt – folytatja Vajda Kálmánné Rupert Ilo-
na. Apukám, aki szabó volt, többször alakítgatott ruhákat Kató néninek. A haját
is egyszerűen hátul összefogta, talán kontyba.

Őrsi Ágnes is úgy emlékszik vissza rá, hogy kedves, türelmes ember volt.
Nem ment férjhez, gyerekeinek a figuráit tekintette. Tamás Ákos a Herendi Por-
celánmanufaktúra jelenlegi művész-tervezője is úgy hallotta, magának való volt,
nem szerette a nyilvánosságot. Őrsi Ágnes már felnőttként, újságíróként meglá-
togatta régi mesterét. Beszélgettek, s amikor elővette a jegyzetfüzetet, Kató néni
haragra gerjedt és szigorúan megtiltotta, hogy cikket írjon róla. Vajon miért?

– *Tervei?*

– *Egy kiállítás Veszprémben. Talán a jövő év elején megrendezhetem a mú-
zeumban.*

A Laczkó Dezső Múzeum nyilvántartása, adatai szerint ez a kiállítás nem
valósult meg.

„Veszprémről beszélgetünk. Szülővárosa. Itt élt mindig. És dolgozott.

– *Szeretem ezt a kis várost. Megpróbáltam már másutt is dolgozni, de ro-
mantikája, dimbes-dombos utcái visszahoztak.”*

A város azonban elfeledte. Ő maga is tett érte, visszahúzódva, egyedül,
csendben élt. 1986-ban hunyt el. Gyászjelentése a Naplóban: *„Fájó szívvel tudat-
juk, hogy Gácsér Katalin keramikusművész február 10-én elhunyt. Gyászolják igaz ba-*

Gácsér Katalin sírja az Alsóvárosi temetőben. Fotó: Földesi F.

²⁰ Szabadalmi Közlöny, 1943. máj. 15. Találmányi bejelentések közzététele. 133. o. A bejelen-
tés napja 1941. október 14. volt.

rátai, a Horváth család." Sírja az Alsóvárosi temetőben elhanyagolt. Méltó lenne a rendbetételre.

35 évvel halála után Gácsér Kata neve előkerült a városi emlékezetből, az apró cserépdarabokból formálódik egy alak. Töredezett, hiányos, nem olyan kerek, letisztult, mint a művésznő figurái. Bízom benne, hogy jelen írás hatására előkerülnek még töredékek, emlékek e tehetséges, csendes és szerény művésznő életéből, munkásságából.²¹

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták

Bálint Károly Sándor	Budapest
Dr. Benedek és Társa Bt.	Veszprém
Debreczeni János György	Veszprém
Dr. Kovács Gyula	Székesfehérvár
Kuny Domokos Múzeum	Tata - Öregvár
Pétfürdői Községi Ház és Könyvtár	Pétfürdő
Dr. Próder József	Veszprém
Szurmay László	Veszprém
Vörösmarty Mihály Könyvtár	Székesfehérvár

Honoráriumról lemondottak:

Dr. Ács Anna
 Dr. Csiszár Miklós
 Dr. Földesi Ferenc
 Dr. Próder István
 Rainer Pál
 Sebő József
 Dr. Tölgyesi József

²¹ A szerkesztő köszönettel tartozik Vajda Kálmánné Rupert Ilonának, hogy felhívta figyelmemet Gácsér Katára és Herth Viktóriának, hogy nyomozásba kezdett, és a Herendi Porcelánmanufaktúra Zrt-nek, hogy hozzájárult Gácsér Kata porcelánfiguráinak közléséhez.

Búsuló juhász – porcelán (Herendi Porcelánmanufaktúra honlapjáról)

Táncoló juhász – porcelán (Herendi Porcelánmanufaktúra honlapjáról)

Edényeket ritkábban készített, mint figurákat (Magántulajdonban)

*Anya gyermekkel – kerámia
(Magántulajdonban)*

*Anya kisgyermekével – kerámia (Vajda
Kálmánné Rupert Ilona tulajdona)*

*Éneklő – kerámia (Vajda Kálmánné
Rupert Ilona tulajdona)*

*Lányka – kerámia
(Őrsi Ágnes tulajdona)*

Egy templom a XX. század közepéről – Hárskút

LANTOS EDIT

Tanulmányom¹ középpontjában a korszak egyik kevésbé ismert temploma áll. A hárskúti Magyarok Nagyasszonya templom² – és tervezője, Vándor Ferenc (1911–1966) – viszonylagos ismeretlenségének okai összetettek. Egyrészt a korszak magyar építészettörténetében fehér folt a negyvenes és kora ötvenes évek templomépítészete, ami összefügg azzal a – köztudatban is szívósan élő – elképzeléssel, hogy az 1945 utáni időszakban a templomépítést a politikai teljesen ellehetetlenítette. Másrészt a hivatalos építészeti szaksajtó nem adott hírt az újonnan épült szakrális épületekről. A jobb megismerést gátló harmadik tényező az, hogy korszakunk művészetének megítélésével kapcsolatban általános az a gyakorlat, mely a politikai berendezkedés értékelését összeköti az időközben született művek minőségével, azokat nívtalannak, figyelemre kevésbé méltóként tartva.

Valójában azonban igenis épültek (épülhettek) templomok 1945 után, habár a templomépítések feltételei a politikai erőviszonyok és a hatalom aktuális céljainak függvényében változtak.³ A háborút közvetlenül követő évek, az 1945–1949 közötti időszak példának okáért az újjáépítések nehézségei ellenére is jobban kedvezett a templomépítéseknek, illetve az állam és az egyházak megállapodása (1950), sőt az Állami Egyházügyi Hivatal felállítása (1951) sem jelentette azonnal a törvényi szigorítást, tiltást. (Noha kétségtelen, hogy az egyházüldözések idején a templomépítések is alkalmat adtak a papok és hívők megbélyegzésére, sőt akár bebörtönzésére.⁴) 1958-ból ismert az az engedélyezésre vonatkozó szabályozás, ami az egyházügyi hivatal beleegyezéséhez

¹ A megírást a NKFI-134806 számú, Veszprém megye templomainak adatbázisa című pályázata támogatta.

² Itt köszönöm meg Kauker Katalin és Simon Anna a megíráshoz és fotózáshoz nyújtott segítségét.

³ A számadatok és szabályozás alakulásáról részletesebben ld.: LANTOS 2018. 139; LANTOS 2020, 280, 287.

⁴ Marycz Elemér szedresi plébánost 1951-ben fogták el, mert – amint később kiderült – olyan téglát vásárolt, melyet az eladó illegálisan árult. MARYCZ 2005, 64. és LANTOS 2009. 232.

kötötte az építési engedély kiadását, ami 1960-tól valóban visszavetette egy időre a templomépítéseket.⁵

A meglévő épületből kialakított és az új építésű templomok száma az ország teljes területén, így a Veszprémi Főegyházmegyében is szorosan követte a szabályozás alakulását. 1945 és 1958 között a főegyházmegyében összesen negyvenkét új templomról beszélhetünk, melyből tizennyolc kialakítással, huszonnégy pedig újonnan épült. A negyvenkettőből Veszprém megyében két helyen alakítottak ki már meglévő épületből templomot. Pápa-Tókertén 1945-ben raktárépületben, Pénteskúton pedig a korábbi Fischer-kúria épületében rendeztek be templomot és plébániát 1949-ben. Ugyanebben az időszakban nyolc új templom építésébe fogtak bele: Pápakovácsi-Attyapuszta (1945), Csékút (1947–1957), Ajka-Bódé (1948–1952), Hárskút (1949–1950), Pápa-Öreghegy (1950), Balatonfőkajár (1950–1952, újabb: 1976–1981), Nagyalásny (1957–1958) és Mihályháza (1957–1960) településeken.⁶

Az építészeti szaksajtó híradásainak hiánya leginkább azzal magyarázható, hogy a szerkesztőségekhez valójában csak szűrtén jutottak el az építkezések hírei, és ebben a vidéki épületek és kollégák egyértelműen hátrányban voltak. Ahogyan természetesen az is igaz, hogy a szaklapok rendszerint inkább a nyugati trendekhez köthető épületekre koncentrálnak, s így számos, amúgy jó minőségű (funkcióját szellemesen megoldó, a megbízó igényeinek megfelelő, művészi igénnyel végig gondolt és kivitelezett, illetőleg a helyi építészeti kultúrába szervezesebben illeszkedő) épület kimarad a szakmai híradásokból. S így következésképpen az építészettörténetnek abból a vonulatából is, mely erre a forráscsoportra épül.

Az ismertség és megítélés kérdésének napi gyakorlatára amiatt érdemes ránézni az 1945 utáni épületek esetében, mert egy adott történelmi időszak politikájának, társadalomtörténetének értékelését szétválasztani a korabeli művészeti produktumoktól nem nehéz. Senkinek sem jut eszébe a keresztényüldözés miatt megkérdőjelezni a késő császárkor, vagy a spanyol inkvizíció miatt a jezsuita templomépítészeti értékeit. Hogy az 1945 utáni építészet értékelése mégis nélkülözi ezt az objektivitást, annak ugyanannyira oka lehet a történelmi közelség miatt a szemlélő (pl. egzisztenciális, érzelmi) érintettsége, mint az, hogy a közelmúlt formavilága még nem kanonizálódott. Szükségszerű lenne azonban eggyel hátrébb lépni beidegződéseinktől, és úgy tekinteni közvetlen elődeink munkáját, mint amit ők (ugyanúgy, mint a megelőző, és az ezt követő korok emberei) a legjobb tudásuk és tehetségük szerint terveztek, kiviteleztek, alkottak meg. S

⁵ LANTOS 2018, 139; LANTOS 2020, 285.

⁶ LANTOS 2019. 220, 227, 234, 222, 223, 225, 232, 247.

ennek tudatában szoktatni szemünket a ma még idegen/ismerős (száz év múlva azonban már minden bizonnyal bevett stílusként számontartott) ízléshez.

Hárskút temploma földrajzi elhelyezkedése okán kívül esett a szakírók látókörén. Formai megoldásai alapján pedig ahhoz a modern építészetből kiinduló, ám az épülettípusra jellemző hagyományos alaprajzi, tömeg- és részletformákat megtartó, azokat leegyszerűsítő irányzathoz tartozott, ami a harmincas évektől jellemezte a hazai templomépítészetet. A negyvenes–ötvenes években a díszítmények elhagyásának természetesen anyagi okai is voltak, de ebben az esetben az épület és berendezésének stílárius egysége az egyházművészet megújulásának elfogadását bizonyítja. A templom belső megoldásainak jellegzetességei pedig jó példáját adják a hatvanas évek festészeti és tárgytervezési elképzeléseinek.

Hárskút temploma egyhajós, egyenes szentélyzáródású épület. Félköríves főbejárata két oldalán apró körablakok, fölötté pedig három kisebb félköríves ablak nyílik. A jobb oldalra húzott, kő sarokarmírozású torony tömegében és anyaghasználatában is összeköti a hajó vakolt felületű és a három félköríves nyílású kő borítású szélfogó tömegét. A nyeregtetős tornyon a szélfogó tetőzetének vonalától indul a keskeny, félköríves, teljes hosszában zsaluzott ablakpár. Az oldalhomlokzatokat négy-négy keskeny félköríves ablak tagolja. A szentély közel négyzetes alaprajzú, jobb oldalához a sekrestye, a balhoz egy kápolna, illetőleg annak folytatásában a plébánia épülete csatlakozik.

A hárskúti templom

A belsőben a középben enyhén kihasasodó karzat alatt két oldalt kápolnák nyílnak. A hajó padlója nyers színű mészkő, az oldalfalak az ablakok alsó vonaláig tört vörös márvány borításúak. Itt, az ablakok alatt helyezték el a Vándor Ferenc tervezte keresztút stációkat. A karzat, a hosszanti és a szentély oldalfalak felső sávját Hertay Mária (1932–2018) festményei borítják. A mennyezet lépcsőzetesen kialakított síkmennyezet. A félköríves diadalív két oldalán Mária és Szent István kőszobrai találhatóak. A három lépcsővel megemelt szentély padlózata, az oltár és a sekrestyébe nyíló ablaknál kialakított konzolos ampolnatartó asztal süttői vörös márvány. A szentély oldalfalainak alsó szakaszát

három-három vakárkád tagolja. Síkmennyezete kazettás, közepén keresztmötívummal. Kontuly Béla 1951-es Magyarok Nagyasszonya főoltárképe a diadalív félkörívét megismétlő keskeny fülkében található. A fülke a szentély speciális záródásának köszönhető: Vándor a szentély végfalán nagyon kis kiülésű bővítményt alkalmazott. Ennek oldalain keskeny ablakok szolgálják a főoltárkép rejtett megvilágítását.

Az épület azonban nemcsak építészeti értékei miatt lehet érdekes. Építéstörténete tanulságos a korszak társadalomtörténete iránt érdeklődőknek ugyanúgy, ahogyan azoknak is, akiket a diktatúra alulnézete érdekel.

Az építéstörténet

A hárságypusztai templomépítő bizottság már az 1930-as évektől gyűjtötte a pénzt templomépítésre, mert a cca 600 lelkes községnek nem volt temploma. Mivel azonban nem gyűlt össze az építkezést lehetővé tevő teljes összeg, az elértéktelenedést megelőzendő, 1940 novemberében megvettek Hárságypusztán egy nagyobb földterületet, amiből művelése révén folyamatos bevételi forrást reméltek. Habár az Egyházmegyei Hatóság már 1940. december elején jóváhagyta az adásvételt, a tulajdonjogok átírása és a telekkönyvezés 1944 februárjáig elhúzódott.⁷ Az eddigieket intéző szentgáli lelkészt, Tűz Ferencet 1944 novemberében P. Dömötör István verbita atya követte, akit Mindszenty József – akkori veszprémi püspök – megbízott a felállítandó pénzesküti helyi káplánság vezetésével.⁸ Ő azonban nem ott, hanem Gyertyánkúton telepedett le. Egyrészt azért, mert kinevezésekor „Pénzeskút tele volt katonákkal és bácskai menekültekkel, míg a félreeső Gyertyánkút mentesítve volt ettől”.⁹ Másrészt Pénzeskúton a hívek az új lelkész érkezésekor nem tudtak lakást biztosítani. Harmadrészt az akkora egybenőtt Hárságypuszta és Gyertyánkút települések területileg és lélekszámában is nagyobbak voltak Pénzeskútnál, valamint a háború pusztításai is kevésbé sújtották azokat. Ezekon felül Dömötör számításba vette azt is, hogy Hárságyról könnyebb volt ellátni a közeli tanyákon lakókat. Így történt, hogy a lelkészség székhelye ideiglenes jelleggel Gyertyánkút lett, majd pedig „1945 nyarán ezen pénzesküti lelkészség hárságyi plébániává fejlődött át,” s végül 1945-ben Mindszenty Hárságypusztát emelte plébániai rangra,¹⁰ noha a miséket továbbra is csak az állami iskolában tudták megtartani.¹¹

⁷ A Hárságypusztai képviselőtestületi ülés jegyzőkönyve (1940. 11. 27); Czapik Gy. levelei (1941. 07. 15, 11. 15; 1943. 05. 29); a Veszprémi Járásbíróság végzése (1944. 02. 16) HPI

⁸ KARLINSZKY 2015, 354.

⁹ Tamás L. levele (88/1946) (1946. 05. 27) HPI

¹⁰ BALOGH 2010, 236.

¹¹ Plébánia átadás-átvétel jegyzőkönyv (1946. 05. 12) HPI

Az 1946 májusában kinevezett Tamás László plébánoshelyettes leveléből azt is megtudjuk, hogy Pénzeskúton hamar orvosolták a Dömötör István érkezesekor fennálló problémákat, és egyházközségükben már 1946-ban nyugtalanságot okozott és panaszhoz vezetett, hogy a fennálló helyzettel ellentétben Mindszenty a pénzeskúti híveknek „nyilvánosan és kifejezetten megígérte, hogy a leendő plébánia székhelye Pénzeskút lesz.”¹² A plébánia székhely megváltoztatásából adódó nehézségeket végül úgy oldották meg, hogy 1946-ban Pénzesgyőr is plébániai rangot kapott.¹³

Tamás László azonban nemcsak a plébániaalapítás okozta nehézségeket igyekezett megoldani, hanem a közigazgatás és a templomépítés kérdéseit is kezébe vette. Előbbi ügyében – vagyis az 526 lakosú Hárságypuszta és 184 lakosú Gyertyánkút egyesítéséről – levelet írt Rajk László, akkori belügyminiszternek. A történetét tekintve XV. századi eredetű Hárságypuszta, és a XVIII. század közepétől lakott Gyertyánkút¹⁴ a XX. század közepére ugyanis egyházilag egyesült, házsoraik egymást érték, közigazgatásilag azonban még mindig két falunak számítottak. Ráadásul a településrészeket elválasztó dűlőút egyben a járási határ is volt. Sőt, míg Hárságy a Veszprémi járáshoz és politikailag Szentgál községhez tartozott, saját jegyzői kirendeltséggel, addig Gyertyánkút községileg Lókúthoz, körjegyzőségileg Olaszfaluhoz, járásilag viszont Zirchez kötődött.¹⁵ A bonyolult helyzet a helyieknek (a postát leszámítva) megnehezítette a hivatalos ügyek intézését, a beszolgáltatást és az adózást is. (Tamás kérelme akkor nem ért célra. A két település hivatalosan 1956. július 1-én egyesült.)¹⁶

Mivel már Dömötör István idejében, 1945 augusztusában eldőlt az építendő templom és plébánia telkének helye – az egyházközség képviselő-testülete erre a célra a régi temető és az Auerbach-ház között lévő telket szavazta meg¹⁷ –, Tamás László hozzálátott az anyagi kérdésének megoldásához. Ennek érdekében levelet írt az Amerikai Egyesült Államokba kitelepült hárságypusztaiaknak és gyertyánkútiaknak,¹⁸ és tájékozódott a helyi magyar és német egyházközségekről, hogy az ottani plébánosok révén tudja megszervezni a gyűjtést.

¹² Tamás L. idézett levele ld. 9. lj.

¹³ Sematizmus. Forrás: <https://sematizmus.veflevertar.hu/node/3891> (Letöltés ideje: 2021. 12. 28.)

¹⁴ Hárságh falut 1493. június 1-én adományozta Kinizsi Pál és Adonyi Balázs a vázsonyi pálos kolostornak. Gyertyánkút első említése 1804-es, de a XVIII. században is éltek ott telepések. PFEIFFER é. n. 100.

¹⁵ Tamás László plébános levele (72/1947; 1947. 04. 21) HPI

¹⁶ SÜLYÁN 1980.

¹⁷ Jegyzőkönyv az építendő templom és plébánia telkének megállapításáról (1947. 10. 12) HPI

¹⁸ Tamás László levele (21/1947) Elisabeth Millernek (1947. 02. 10) HPI

1947 novemberében Venczel Ferenc került a hárságyi plébániára,¹⁹ aki regnálása rövid időszakában előmozdította a plébániatelek megvásárlásának ügyét. (A telek hét testvér tulajdona volt, s a hétből négy Amerikában élt). A templom-építés nagy munkáját viszont utódja, az 1948-tól 1995-ig Hárskúton szolgáló²⁰ Márton Antal atya (1919–1995) végezte el. Ő volt az, aki 1948-ban megrendelte a templomterveket, és folytatta az elődei által megkezdett, az anyagiak előteremtését szolgáló nagy munkát.²¹

Az építőanyag megszerzésében döntő jelentőségű volt, hogy 1949 februárjában az egyházközség engedélyt kapott arra, hogy a volt Egyházmegyei Könyvnyomda, Könyv- és Papírkereskedés, a háború folyamán leégett és rommá nyilvánított veszprémi, Gizella tér 1-2-3. számú épületét közmunkában lebontsák, és a használható anyagot elszállítsák. Ennek a 35.000 téglának a birtokában májusban megkezdték a tereprendezést.²²

A volt Egyházmegyei Könyvnyomda, Könyv- és Papírkereskedés romos épülete

Az év júliusában Márton Antal vezetésével a képviselő-testület a minisztériumhoz és Veszprém vármegye alispánjához fordult engedélyért, hogy a Hárságypusztán épülő templom javára november 1-től három hónapon át adományokat gyűjthessenek. Indoklásukban kiemelték, hogy *„Hárságypuszta hegyek között szétszórtan élő 900 hívője templom nélkül van, s istentiszteleteit az itteni állami*

¹⁹ Plébánia átadási jegyzőkönyv (1940. 11. 19) HPI

²⁰ Sematizmus. Forrás: <https://sematizmus.veflevertar.hu/node/4254> (Letöltés: 2021. 12. 28.)

²¹ Márton A. jelentése (47/1948) az Egyházmegyei Hatóságnak (1948. 12. 13) HPI

²² Jegyzőkönyv (é. n.); 1950-ik évi pénztári napló; Kimutatások a templomépítésnél végzett közmunkákról. (1949. 05-07) HPI

általános iskola egyik termében tartja. [...] A lakosság hihetetlen erejű áldozatkészségéből templomépítésünk megindult. Az építkezést azonban saját erőnkől befejezni nem tudjuk.” A kérelmet aláírásaikkal és ajánlásukkal látta el a községi bíró, valamint a helyi politikai pártok, szervezetek (Magyar Dolgozók Pártja, Nemzeti Parasztpárt, Dolgozó parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége) vezetői is. Ők azzal érveltek, hogy „újságokban is olvastuk és Miniszter Úrtól is hallottuk legutóbbi Veszprémi beszédében, hogy a múltban komoly összegeket juttattak templomépítésre és juttatni fognak a jövőben is.” Illetve felhozták, hogy „Községünk az 1949 évi május 15-i választásokon száz százalékgig leszavazott és 100 százalékgig a népfontra szavazott. Kimutatta ezzel is, hogy népünk boldogulásáért, a biztosabb jövőért az ötéves terv jegyében dolgozni akar.”²³ A mai olvasóra talán hatással van a falu és lakói nehéz helyzetének leírása. Az is lehetséges, hogy meggyőzőnek találjuk, amikor a kérelmező (johiszeműen) a hatalom képviselőinek nyilvánosan tett ígéreteire hivatkozik. Az is célravezetőnek tűnhet, ha a pénzügyekben döntést hozókat a település lakóinak lojalitásáról biztosítja a támogatásért folyamodó. Sajnos azonban a plébániai irattárban nincs nyoma annak, hogy sikerült-e meggyőzni a címzetteket, de még csak a válasznak, a beérkezett vagy a későbbi államsegélyre vonatkozó forrásoknak sem. A korszak templomépítészetét kutatva az azonban egyértelmű, hogy a fenti érvek igen gyakran előfordultak az államsegély kérvényekben,²⁴ ami nemcsak az általános szegénység jele, hanem kiolvasható belőle a vallásos emberek meggyőzését szolgáló politikai propaganda hatása is.

1949. szeptember végén Vándor Ferenc két tervvázlatot küldött Márton Antalnak. Kérte, hogy az egyházközség válassza ki a nekik tetsző tervet, majd értesítsék a kiviteli tervekhez szükséges egyéb észrevételeikről. Márton tíz nappal későbbi levelében értesítette az építésszt a kiválasztott verzióról, és csupán anynyi módosítást kért, hogy a szentély bal oldalán is épüljön a sekrestyével megegyező méretű épületrész. Október 23-án született meg az építkezés bejelentését rögzítő jegyzőkönyv, melyből megtudjuk, hogy a 25,5×12 méter alapterületű és 6,6 méter magas épület építési fővállalkozója Vándor (Véber) Ferenc volt. Az építési engedélyt 1949 novemberében kérte meg Márton Antal.²⁵

A templom alapkövét 1949. október 22-én áldották meg,²⁶ és a megfeszített munka eredményeként 1950. október 8-án, Magyarország Nagyasszonyának ünnepén Badalik Bertalan veszprémi püspök felszentelte az akkor már hasz-

²³ Márton A. levelei és azok csatolmányai (1949. 07. 19 és 07. 23) HPI A pontos címzett nem ismert, de valószínűleg az Építés- és Közmunkaügyi Minisztérium volt.

²⁴ A sajtó hírekre hivatkozás még 1957-ben is bevett kérelmezési fordulat volt. LANTOS 2016, 62, 64, 65.

²⁵ Jegyzőkönyv (1949. 10. 23) HPI; SZILÁGYI 2004, 68-69.

²⁶ Emléktábla a szélföggóban.

nálható, de még nem teljesen kész templomot. A ceremónia részeként ugyanazon a napon litániát tartottak, elbúcsúztak korábbi kápolnájuktól és oltári szentséget gyertyás körmenettel vitték át az új templomba. Az eseményről az *Új Ember* című katolikus hetilap is beszámolt, kiemelve, hogy az ünnepségen nagy számban vettek részt a község és a környék hívei.²⁷

1950-ben még félkészben állt a torony, hiányzott a mennyezet és a padló borítása, a berendezés, a szentélylépcsők, a külső és belső vakolás. A plébánia épületéhez szükséges telket is csak 1952-ben sikerült megvenniük, akkor kezdődhetett annak felépítése.²⁸ 1952-es Vándor Ferenc terve a torony befejezéséhez. Ugyan már 1953-ban rendelkezésre álltak az áldoztatórács és a szentélylépcső, 1954-ben pedig a szószék, a torony és a főhomlokzat oromzati keresztjének, valamint a toronyóra és a kerítés lakatosmunkájának tervei és megrendelési rajzai, kivitelezésük elhúzódott. 1955-ben tudták megkezdeni a szentély márványpadlójának lerakását, 1958-ban készültek el a kerítés lakatosmunkái. Az áldoztatórács és a keresztút 1964 augusztusára, az összes falfestmény 1967-re, a falak márványborítását 1969-re lett készen.²⁹ A teljes befejezés tehát csak lépésenként volt lehetséges, ami nem is csoda. Egy ilyen nagy méretű és gondosan megtervezett templom alig egy év alatti felépítése még ma is nehéz lenne. Emiatt jogosan merül fel a kérdés, hogyan biztosította ez a kis egyházközség ehhez az anyagi feltételeket?

A kutató kivételes szerencséje, hogy Hárskút plébániai irattára nagy számban megőrizte az építkezésre vonatkozó különböző forrásokat, s ez lehetővé teszi, hogy részletesebb képet alkothassunk e történelmileg is nehéz időszakban a munka megszervezéséért és az anyagiak előteremtéséért tett erőfeszítésekről.

A költségek csökkentésének egyik legtermészetesebb módja az, amikor a hívek, amit csak tudnak, maguk oldanak meg. A források között több cédula is fennmaradt, amin Márton Antal cement szállításra, és más kivitelezési munkákra hívta egyházközsége tagjait.³⁰

Nagyobb feladatot jelentett a szakmunkások munkadíjához és a még hiányzó építőanyagok kifizetéséhez szükséges pénz megszerzése. Ennek egyik módja a természetbeni adományok voltak. Az egyházközség tagjai az építkezés ideje alatt minden nap ebédet adtak a szakmunkásoknak, amit egy órányi munkabéreként számítottak be. A hívek ezen felül (csak 1950-ben) ötszáztizent hét darab csirkét, két borjút és egy birkát, valamint burgonyát, tojást, tűzifát

²⁷ Márton A. feljegyzése (s. d. 1950. szeptember?) HPI; Katolikus Világ 1950.

²⁸ Márton A. levele (1952. 12. 18) HPI

²⁹ Vándor F. tervrajzai. HPI; Vándor F. levelei Mártonnak (1953. karácsony; 1954. 02. 14; 1956. 05. 28) VFL I.4.b-4.DO302_Gic-Juta I.4.b 85 Hárságy). Kauker Katalin közlése.

³⁰ Cédula Márton A. (alá)írásával (1949. 11. 03; 1955. 11. 14) HPI

ajánlottak fel, melyeket a veszprémi piacon adtak el, de az adományok közt volt egy Németországból kapott esőkabát is, amit 150 Forintért értékesítettek. Az is előfordult, amikor az építési vállalkozót fizették ki (legalábbis részben) terményekben.³¹

A hívek felajánlásai közt különlegesnek számít a budapesti Fock Mária 1954-es levele, amiben azt írta Márton Antal plébánosnak, hogy „*Egy nagymamámból alakult társaság szeretne az ön temploma oltára részére oltárterítőt készíteni.*”³² Az építkezésről nemcsak az *Új Ember*-ből szereztek tudomást,³³ hanem személyes kapcsolatok révén is. A nyár folyamán ugyanis Hárskúton járt az egyik nagymama rokona, aki ily módon kért segítséget a templom részére.

Az egyházközség segély és kölcsön formájában természetesen kapott támogatást az egyházmegyétől,³⁴ ám a pénz igen nagy része a hívektől, a katolikusok közösségétől származott. Ahogyan a munkákban, úgy ebben is az egyházközség tagjai jártak élen.

Márton Antal többször adott fel apróhirdetést az *Új Ember*-ben. Ezen felül ő és a képviselő-testület tagjai 1950-ben ezer darab, csekklappal is ellátott levélben keresték meg az egyes plébániákat, ismerőseiket, rokonaikat, amiben pénz- és természetbeni adományokat kértek.³⁵ Az 1950-es felhívásra a pénztári napló tanúsága szerint vidékről 10.496,92 Forint, pénzesutalványon 1.732, csekkszámlán 8.620,90 Forint adomány érkezett. Az adakozók között voltak az Isteni Megváltás leányai, Tab római katolikus egyházközsége, Győrszabadhegy, Mezőkövesd, Kiskunfélegyháza és Balatonkiliti plébániái, valamint negyven magánszemély is.³⁶ (Csak összehasonlításképpen a helybéli hívektől perselypénzek és név szerinti adományok formájában ugyanakkor 17.853,40 Forint érkezett be.)

1951-ből már adománygyűjtő ívekről is tudunk,³⁷ melyekkel az egyházközség vállalkozó kedvű tagjai keresték meg személyesen – akár távolabbi településeken is – azokat, akiktől támogatást reméltek. Hogy ez a tevékenység akkortájt egyáltalán nem volt veszélytelen, az abból is látszik, hogy 1951-ben Márton Antalt feljelentették, azzal vádolva meg, hogy engedély nélkül gyűjtött

³¹ 1950-ik évi pénztári napló; Vándor A. (Zirc) levele (1952. 10. 07, 11. 24); Márton A. adománycsereje (1956. 12. 06) HPI

³² Fock Mária levele (1954. 12. 27) HPI

³³ SINKÓ 1954.

³⁴ Longauer Imre levele (1953. 10. 21); Márton A. levélfogalmazványa az Egyházmegyei Hatóságnak. (1952. 12. 18); Badalik Bertalan levele az 5000 forintos kölcsönről. (1953. 09. 04) HPI; SZILÁGYI 2004, 70.

³⁵ Apróhirdetések. 1950, Kis Hírek. 1950, 1951; Márton A. levele (1950. 05. 01) HPI

³⁶ 1950-ik évi pénztári napló HPI

³⁷ Adománygyűjtő ívek (1951. 02. 09, 03. 30; 1954. 06. 26, 08. 26; 1955. 05. 08, 10. 15; 1956. 12. 06); Dr. Süle József (Hidegkút) levele (1951. 09. 01) HPI

pénzt a hívektől. Miután azonban tisztázódott, hogy csupán az előre és szabályosan megállapított egyházi adót szedte be, a vádak alól felmentették.³⁸ Kevesebb szerencséje volt annak az asszonynak, aki 1953 novemberében Zircen járt az adománygyűjtő ívvel. Őt a zirci Tanácsháza rendőre „nem akarta elengedni [...] akárhogy sírt és könyörgött neki.” 1954-ből pedig egy bűnjel-jegyzék ismert, amely két hársági asszony engedély nélküli gyűjtéséről készült.³⁹

Az ellenséges politikai környezet és a kiszolgálóikkal való konfliktusok mellett mégis jó példából találunk többet. 1951-ben egy budapesti állatorvos-hallgató az adománya mellé csatolt levélben megemlékezik arról, amikor zirci katonáskodása alatt „El-elnéztem azt a szép épülő templomot, amely messzire már ellátzott. Sok-sok munka, a falu áldozatvállalása, sok szeretet, ez mind beleépült ebbe a kis templomba. Az elmúlt hetekben olvastam az Új Emberben a kérést a katolikus társadalomhoz a templomépítés sikeres befejezése érdekében! [...] Fogadják olyan szeretettel ezt a csekély adományt, amilyen szeretettel én küldöm!” Vagy Balatonszabadiból a Molnár családé 1952-ben, akik rábízták Mártonra annak eldöntését, hogy 500 forintos adományukból a pad mellé még milyen szükséges berendezési tárgyat vásároljon. 1954-ben a dabronci Bódis házaspár küldte el nemcsak a saját megtakarított pénzét, de a feleség által harmincegy embertől gyűjtött összeget is.⁴⁰

A háború utáni időszak egy sajátos pénzgyűjtési formája volt a sorsjegy kibocsátás. Ennek volt állami formája is, mint az újjáépítési Állami Sorsjáték, ám egyházi épületek esetében is gyakran éltek ezzel.⁴¹ Hárskúton 1952-ben két májusi és egy júliusi tombolasorsolásról tudunk. Az 5-6 forintos sorsjegyekért cserébe, olyan nyereményekhez juthattak a szerencsések, mint pl. kerékpárok, teleses rádió, fényképezőgép, márkás óra vagy motorkerékpár.⁴²

A gyermekek is kivették részüket a gyűjtésből. Ehhez a színes, feldíszített karácsonyfát, vagy éppen iskolai jelenetet ábrázoló képeslapok hátuljára Márton Antal sorai mellé egy 10×6-os négyzetrácsot gépeltek, amin 50 fillér adomány nyugtázására lyukasztottak ki egy négyzetet.

Egészen különleges – csak Hárskúton ismert – megoldás volt az a hittan-tanítást segítő füzet-pár, melyről egy 1959-es levélváltásból értesülhetünk.⁴³ A *Hittanórai csendesfoglalkozások I–IV. osztály számára* és a *Hitoktatási táblarajzok*

³⁸ 1950/kih.1627/1. Ítélet (1951. 10. 2.) HPI

³⁹ Szirbek Gyuláné (Zirc) levele (1953. 11. 16); Bűnjeljegyzék (1954) HPI

⁴⁰ Ifj. Murin Ferenc (Budapest) levele (1951. 10. 22.); Molnár család levele (1952. 12. 18); Bódis János levele (1954) HPI

⁴¹ Pl. II, III. Újjáépítési Állami Sorsjáték 1946, 1947; A ciszterci... 1947; A győri... 1948.

⁴² Sorsjegyek és csatolt levelezések (1952) HPI

⁴³ Hittanos füzetek (é. n.); Feri levele (é. n.) HPI

című, fekvő A5-ös formátumú kiadványt 1959-ben engedélyezte a minisztérium. Előbbiben az általános iskolák számára előírt hivatalos hittankönyv minden egyes fogalmi egységéhez, mint amilyen pl. az imádság, Szentháromság, a világ teremtése, (vagyis egy óra anyagához) adtak négy, csendes foglalkozásként feldolgozható feladatot. Ezek közül az utolsó a tárgyalt és az előző három etapban, a hittankönyv alapján szövegesen feldolgozott téma lerajzolása volt. A második füzetben egyszerű vonalakkal megrajzolt képeket találunk. Minden rajz fölött olvasható az ábrázoltak megnevezése: Jézus Krisztus születése, Szűz Mária bemutatja a kis Jézust a templomban, A napkeleti bölcsek imádják Jézust stb. A figurális jelenetek leegyszerűsített képességük ellenére követik az egyes témák ikonográfiai toposzait, emellett a világi környezetet is érzékeltetik egy-egy városképpel, vagy némi növényzettel. Scheller László attalai káplán Márton Antalnak írt leveléből az is kiderült, hogy a gyakorlatban hogyan használták ezeket az oktatási segédanyagokat: „A hárságyi plébánia tatarozási költségeinek fedezésére 2 darab rajzfüzetet nyomtattak ki a hitoktatás céljára. Én rövid időre kölcsön kaptam ezeket a füzeteket és a hittanórákon ezekből a füzetekből a táblára rajzoltam, utána pedig a diákokkal ezeket a táblára rajzolt ábrákat a füzeteikbe rajzoltattam le. Tapasztaltam, hogy ha én a gyerekekkel rajzoltattam jobbak voltak, és az általam leadott anyagot is jobban megjegyezték.” Mivel nagyon elégedett volt a kiadvánnyal, kérte, hogy Márton Antal küldjön neki a füzetekből, ha viszont már nincs, akkor írja meg, hogyan tudná beszerezni, vagy van-e hasonló könyv, füzet.⁴⁴

A határokon túlról érkező segítség sem volt ritka. Az 1947-ben felvett kapcsolat még 1964-ben is élt, amikor Márton azt kérte helybeliek külföldi rokonaitól, hogy továbbítsák kérésüket „a távolban élő volt hárskúti jó lelkekhez”, és a chicagói püspökségre,⁴⁵ mivel a tizenöt éve folyó templomépítésben, noha a hívek minden áldozatot meghoztak, mégis „sok fontos munka várna befejezésre”. A külföldről érkező pénzeket az IKKA (IBUSZ Külföldi Kereskedelmi Akció) kezelte úgy, hogy a beérkezett deviza értékének megfelelő építőanyagot, használati tárgyat (itt pl. NDK cserépkályha) juttatott az utalás kedvezményezettjének.⁴⁶

Az adakozókról a templombelsőben rövid feliratokkal emlékeznek meg: a festményeken vörössel írt, a keresztút stációin pedig véset formájában. A két kivételt a szentély oldalfalain levő képeken találhatjuk. A bal oldali Angyali Üdvözlés festményen a donációt feliratszalagon jelzik: „Az új hazából régi szeretettel ajándékozták e képet Elisabeth Müller és Christine Ihász”. (És itt annak a nevét ismerjük fel, akit még Tamás László plébánoshelyettes keresett meg 1946-ban.) A jobb oldali

⁴⁴ Scheller L. levele (1959. 12. 05) HPI

⁴⁵ Márton A. levelei (1964. 12. 15, 20, 30.) HPI

⁴⁶ IKKA utalvány (1965. 06. 12) HPI

Jézus születése ábrázoláson pediglen az ajánlás hosszabb, és az aláírókban a festő szüleire ismerünk. („Jézusom te is szeresd azokat, akiket nagyon szeretek. Hertay Zoltán és hitvese, Sopron.”)

A templombelső

A templombelső kialakítása 1951-ben kezdődhetett el. Márciusban találkozott Márton Antal Kontuly Béla festővel és dr. Molnár Ernővel, a Közpon-ti Egyházművészeti Hivatal igazgatójával. Ekkor megállapodtak abban, hogy Kontuly elkészíti a szentély 3,60×2m méretű falára al fresco eljárással (friss vakolatra mészálló festékkel) a Magyarok Nagyasszonyát ábrázoló falfestményt.⁴⁷ A félköríves záródású kép főalakja, Mária a középtengelyben, egy lépcsőzetes emelvényen áll, fején a magyar koronával, jobb kezében jogarral, sötétkék ruhájának mellrészén árpádsávós betéttel. Sötét barna haja a vállára omlik, tekintete balra a távolba réved. Bal karján ül a gyermek Jézus, ölében az országalmával. Kettejük összeolvadó, ragyogó tört fehér dicsfénye kettős napként ragyog ki a háttér szürke-barna fellegei közül. Az emelvényen kétoldalt váza, előtte pedig egy-egy vörös ruhás angyal áll, imádságra kulcsolt kézzel. Mária lábainál, éppen a tabernákulum középvonalában szürke pajzs látható: Anno Domini 1951 felirattal. A freskót jobbra lent szignálta Kontuly.

Áprilisban Márton atya elindította a padok terveztetését is, amihez szintén Molnár Ernő javasolta a megfelelő művészt, Árkay Bertalan személyében. Árkay, aki a városmajori Jézus Szíve templommal írta be nevét a magyar építészet történetébe, 1945 után is több (összesen tizennégy) templomot jegyzett. Saját templomaiban gyakran a berendezést (a padokat, oltárokat, keresztelőkutakat, örökmécseket)⁴⁸ is maga tervezte. Áprilisi levelében tett javaslatot az oltárra, és júniusban küldte meg a padok terveit. Az oltár leírása csupa nemes anyagot (vörös pizskei márvány: menza, lábak, gyertyapad; különböző színű márványlapok és tölgyfa: tabernákulum; bronz és réz: tabernákulum ajtó) említ. A terveken a padok szélső lapjai íves záródásúak, a háttámlák vonalában figurális faragással. Sajnos a levelezés többi része nem maradt fenn, ám az biztos, hogy a ma is használatban lévő padok nem az ő, hanem Vándor Ferenc tervei alapján készültek el.⁴⁹ Ám az oltár nagy valószínűséggel Árkayhoz köthető,⁵⁰ részben mert a megvalósult oltárhoz egy nagyon hasonló tervrajza megtalálható az Ár-

⁴⁷ Molnár E. levele (1951. 3. 7) HPI

⁴⁸ BTM KM ÉGy ÁBH Pl. 68.141.1_2, 1_3, 2_10-12;

⁴⁹ Takáts Károly levele (1954. 03. 03) HPI

⁵⁰ Árkay B. levele (1951. 04. 17, 06. 15); Takáts Károly? (Köröshegy) levele (1954. 03. 03); Vándor F. tervei az oltárlépcsőről (é. n.) HPI

kay-hagyatékban,⁵¹ másrészt Árkay több helyütt élt a süttöi vörös márvány és sárga réz kontrasztjával, valamint a négyzetes főnézetű tabernákulum formával is. Taksony templomában a sárgarézből borított tabernákulumot vörös márvány asztalra helyezte, de Kömpöc (1949–1953) és Hernád (1957–1960) templomaiban szintén ezekhez az anyagokhoz nyúlt.

1951-ben kapott megbízást Pándi Kiss János a Jézus Szíve szobor megalkotására, melynek 1952 áprilisi felállításáról a *Magyar Jövő – Hungarian Daily Journal* és a *Nők Világa* (New York) lapok is beszámoltak.⁵² A nagy méretű, fából faragott szobor ma a karzat alatti jobb oldali kápolnában áll.

1964-es a belső berendezés több darabja. Az áldoztatórácsokat (melyek egy része ma is áll) Schnelbach Ferenc helyi kovácmester készítette el – valószínűleg Márton Antal tervei alapján. Ez évben készült el a keresztút is. Hertay Mária fekvő téglány alakú seccóit nyers mészkőből és fehér tört márványból kialakított lapok keretezik. A márvány mozaik felületre aplikálták a stációk megnevezésére szolgáló kovácsoltvas betűket, az alsó mészkő lapra faragták rá az adományozó(k) neveit, míg a haránt kinyúló oldalsó és a hozzá csatlakozó felső mészkőlap az opálüveg mögé rejtett világítást rejti.⁵³ 1964. március 23-án helyezték el a diadalív jobb oldalán álló, közel embernagyságú Szent István szobrot. Talapzata egy nagyobb fekvő kőtömbre helyezett faragott kockakő. Itt olvashatók az 1000–1038 évszámok. A figura teste, karjai és bal lába a hajó felé fordul, jobb lába, és arca a szentélyre irányul. Köpenyén a nyak körül és a lábknál hímzés látható. István jobb kezével országalmát, baljával keskeny-pengéjű kardot tart. Arcéle, haja és koronája kialakítása szögletes. A Szent István szobor Ohmann Béla műve és az 1938-ban a székesfehérvári Városháza tanácsstermébe készült Szent István ábrázolás egy variációja. A figura tartása és mozdulata lényegében megegyezik, ám a hárskúti alakja szabadabban áll, s különbségeket fedezhetünk fel a korona, a kezek, a ruha és kard megformálásában is.

A diadalív bal oldalán álló Mária-szobor összefogott tömegű, az egyszerű drapériájú köpenyből csak a vállakra helyezett keresztbefont karok, és a lehunytt szemű, elmélyült arc bukkan ki. A 2003–2004-ben készült szobor alkotója Kovács Katalin, hódmezővásárhelyi képzőművész.

A szobrok nyers mészkő színe és matt felülete éles kontrasztban áll a mögöttük, a figurák váll-mell vonalától kezdődően elhelyezett fekete márványmozaik

⁵¹ BTM KM ÉGy ÁBH 68.141.2_3.

⁵² Molnár E. levele (1951. 4. 23, 4. 25) HPI; Hárságypuszta. 1952.

⁵³ Vándor F. tervei (1954. 01. 02; 1963. 03. 12); Tuli Lajos és Nesztiger Vilmos levelei (1954. 09. 02, 09. 12) HPI

A templombelső

körlapok csiszolt sötét felületével, melyek így egyszerre keretezik és hangsúlyozzák a figurák arcát, tekintetét.

A templombelső hangulatát lényegesen befolyásoló festmények, Hertay Mária Biblia Pauperuma keretezés nélkül, a középkori falfestéseket idézően borítják be az ablakok közti és fölötti falfelületeket. A figurák életszerűek, visszafogottak, méltóságjeljesek. A festő a drámai hatást a sötét–világos felületek fény-árnyék ellentétével teremti meg. Az 1964 és 1967 között megfestett képeken szereplő alakok egy részét Hertay a helyi lakosokról mintázta.

Vándor Ferenc temploma

A második világháborút követően Vándor Ferenc építészmérnök öt templom tervezését is elvállalta. Kötce (1948–1949), Nagycsepely (1949), Pölöske (1949–1960), Hárskút (1949–1950) és Szalapa (1950–1973) templomai ilyen értelemben tehát „testvéreknek” tekinthetők. Formai hasonlóságuk pedig úgy letagadhatatlan, hogy mindegyik épület hordoz a többitől eltérő, azt egyedivé tevő megoldást. Mindegyikük egyhajós, egyenes szentélyzáródású, közös bennük a félköríves ablakok és főbejáratok alkalmazása. Az egyszerűbb anyaghasználatú Kötce, Nagycsepely és Szalapa, valamint a hárskútihoz hasonlóan a vakolt és terméskő felületeket váltakoztató pölöskei templom tornyát példának okáért a homlokzat közepére állította tervezője, Hárskúton viszont a torony a főhomlokzat jobb oldalára került, megosztva így a vizuális hangsúlyt az árka-dos szélfogóval. Kötce, Nagycsepely és Szalapa sátortetős homlokzati tornyának kialakítása, a hármás ablakok és az alattuk futó párkányzat megoldása is megegyezik. Pölöske és Hárskút esetében azonban a tornyokon szakít a hagyományos ablakmegoldásokkal, és hosszan felfutó, zsaluzott nyílásokkal kísérletezett. A belsőben is azt látjuk, hogy Vándor Ferenc előszeretettel alkalmazott hasonló megoldásokat, mint például a kazettás mennyezetet, mely Hárskút és Pölöske templomai mellett a későbbi Nagyalásony (1957–1958) szintén egyenes szentélyzáródású templomában is megfigyelhető.

Egy építésznél nem ritka, hogy az időben egymáshoz közeli épületein hasonló formai megoldásokkal él. Különösen így van ez, ha ugyanarra az épülettípusra kap megbízást, és még inkább igaz ez az olyan funkcionálisan kötött épületeknél, mint amilyenek a templomok. 1945 után már nem volt kérdés, hogy kerülni kell a historizálást, Vándor Ferenc pedig jó ízléssel és formaérzéssel nyúlt a feladathoz. Az építész és megbízója, Márton Antal és az egyházközség együttműködése, eltökéltsége és több évtizedes munkája kivételesen egységes építészeti értéket teremtett.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Hárskút, Plébániai Irattár: HPI

Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár: VFL

Budapest Történeti Múzeum Kiscelli Múzeuma Építészeti Gyűjtemény, Árkay Bertalan
Hagyatéka: BTM KM ÉGy ÁBH

A Szív, 1948. 08. 14. A győri karmelita templom... 4.

Magyar Jövő – Hungarian daily journal (New York), 1952. 04. 04. Hárságypuszta. 10.

Nők Világa (New York), 1952. 06. 01. Hárságypuszta. 13.

Szabad Föld, 1980. 11. 02. Sulyán Pál: Hárskút: városkörnyék a Bakony tetején. 3.

Új Ember, 1946. 11. 17. II. Újjáépítési Állami Sorsjáték [hirdetés] 8.

Új Ember, 1947. 03. 02. III. Újjáépítési Állami Sorsjáték [hirdetés] 5.

Új Ember, 1947. 02. 09. A ciszterci egyházközség tárgysorsjátékának eredménylistája. 4.

Új Ember, 1950. 02. 12. Apróhirdetések. 4.

Új Ember, 1950. 08. 13. Apróhirdetések. 4.

Új Ember, 1950. 09. 24. Kis Hírek 4.

Új Ember, 1950. 11. 05. Katolikus Világ. 4.

Új Ember, 1951. 10. 07. Kis Hírek 4.

Új Ember, 1954. 11. 28. Sinkó Ferenc: Holtak csontjai felett. 3.

BALOGH Margit (2010): *Mindszenty József Veszprémi püspök nyilas fogságban*. In: Miklós Péter (Szerk.): *Újragondolt negyedszázad (Tanulmányok a Horthy-korszakról)*. Budapest, Belvedere Meridionale. 233–248.

KARLINSZKY Balázs (2015): *Szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében 1914–1950 között*. In: Uő (szerk.): *Szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében: A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán 2014. augusztus 27-28-án rendezett konferencia előadásai*. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegye. 349–374.

LANTOS Edit (2009): *Római katolikus templomépítészet Magyarországon 1945 után. Az 1945 és 1957 közti időszak. Művészettörténeti Értesítő, 2009/2. 223–244.*

- LANTOS Edit (2016): „Szabad vallásgyakorlatot biztosít alkotmányunk minden becsületes dolgozónak.” Az egyházi építkezésekre vonatkozó kérelmek, érvelések, azok alapja és háttere 1957 és 1960 közt. *Korall*, 64. 54–72.
- LANTOS Edit (2018): Logikai készlet. *Ars Hungarica*, 2018/2. 135–164.
- LANTOS Edit (2020): *Épülhettek-e római katolikus templomok Magyarországon 1945 után? És ha nem, akkor mennyi?* In: Szívós Erika – Veress Dániel (Szerk.): *Örökség, történelem, társadalom*. Budapest, Hajnal István Kör, 279–297.
- LANTOS Edit (2019): *Római katolikus templomépítéset 1945–1970*. PhD disszertáció. Budapest, ELTE
- MARYCZ Elemér (2005): *Akik egy ember sorsáról döntenek. A szedresi templom téglái. Börtönéveim*. In: T. Murányi Erika (Szerk.): *A szedresi templom téglái*. Szekszárd, 17–78.
- Dr. PFEIFFER János (é. n.): *A veszprémi egyházmegye plébániáinak rövid története*. Veszprém, Főegyházmegyei Levéltár
- SZILÁGYI Eszter (2004): *Hárskút története*. Hárskút, Német Kisebbségi Önkormányzat.

Egy (majdnem) ismeretlen veszprémi periodika – a Batsányista Hírlevél

TÖLGYESI JÓZSEF

Több mint háromszáz évvel ezelőtt jelent meg hazánkban az első újság, a *Mercurius Hungaricus*.¹ A XVIII. század második felétől, de főképpen a XIX. század első évtizedeitől, szinte exponenciálisan növekedett a hazai hírlapok, folyóiratok száma, kezdetben latin és német nyelven, majd nagy részük átváltott magyar nyelvre.² A közpolitikai, gazdasági, kulturális és szórakoztató lapok, folyóiratok között jelentős szerepe lett a pedagógiai témájúaknak, amelyek a hazai óvodáztatás,³ a köz- és felsőoktatás, valamint a szakoktatás céljait szolgálták.

Az első, de még nem teljesen pedagógiai tartalmú, de ezt is megjelenítő folyóirat az 1786-ban és 1787-ben megjelent *Merkur von Ungarn* volt, majd a már valóban pedagógiai témájúnak az 1793 és 1795 között kiadott evangélikus *Novi Ecclesiastico-cholastici Annales Evangelicorum Augustanae et Helveticae Confessionis in Austriaca Monarchia* hírlapot tarthatjuk. Veszprém megyében 1820 és 1824 között jelent meg az *Egyházi Értekezések és Tudósítások*, amelyet veszprémi nyomda készített.⁴ Az első magyar nyelvű, amely pedagógiai tartalmú is, a katolikus irányzatú *Religio és Nevelés* volt,⁵ amely az akkori gyakorlatnak, az egyházi és az iskolai ügyek szoros kapcsolatának megfelelő tartalmat tükrözött. 1842-től jelent

¹ A *Mercurius Hungaricus* a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc félhivatalos latin nyelvű tájékoztató újságja volt, amely a függetlenségi háború eseményeit jelentette meg a külföld számára, 1705–1710 között jelent meg.

² Ebben jelentős szerepe volt annak, hogy a reformkor politikai küzdelmei hatására 1844-ben bevezették a magyar nyelv hivatalos használatát.

³ Az óvodai hálózat intézményei ekkor még nem voltak részei a közoktatásnak.

⁴ Szerkesztője és kiadója Horváth János (Csicsó [ma Balatoncsicsó], 1769. november 4. – Pozsony, 1835. január 16) püspök, egyházi író, aki ebben az időszakban főesperes volt az egyházmegye több helységében. Prédikációi, temetési beszédei, valamint közéleti szereplései és a folyóirata tették neves személyiséggé. A nyomdatulajdonos Szammer Klára volt (családi adatai szerint özvegy Szammer Mihályné Wallner Klára).

⁵ A kettős cím megfelelt az akkori pedagógiai (tágabban értelmezve: a nevelésfilozófiai) felfogásnak: a vallásos nevelés és az oktatás egységét jelentette meg. (Ekkor a nevelés-fogalom magában foglalta az oktatás tartalmát is.)

meg a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, majd 1843-tól a *Közlemények a Kiseddóvás és Elemi Nevelés Köréből*.⁶

A pedagógiai lapok megjelentetésében, széles körű elterjedésében a legnagyobb szerepe, ösztönzője az 1868. évi 38. törvénynek volt, amely előírta a *Néptanítók Lapja*⁷ című, hetenként megjelenő folyóirat kiadását úgy, hogy ezt minden iskolába térítésmentesen juttatta el az Eötvös József által vezetett Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium.

A törvényben az is szerepelt, hogy a tanítóknak járónként tanítóköröket kell létrehozni, amelynek a célja az önképzés segítése, a szakkönyvek, folyóiratok ismertetése, bemutató tanítások tartása stb. volt azért, hogy színvonalasabb, korszerűbb legyen az oktatás. Ezek működése többségükben annyira sikeres volt, hogy önálló helyi, majd vármegyéenként közös lapot is megjelentettek. Ilyenek voltak például az *Egyleti Értesítő* (a Keszthely és Sümegh esperes kerülethez tartozó róm[ai] kath[olikus] tanító-egylet kiadványa – később más címmel) 1890–1893 között,⁸ a *Tanügyi Értesítő* (a Veszpréme gyházmegyei Róm[ai] Kath[olikus] Tanítóegyesület hivatalos lapja) 1902–1911 között, a *Veszprémvármegyei Tanügyi Közlöny* (a Veszprémvármegyei Kir[ályi] Tanfelügyelőség és a Veszprémvármegyei Ált[alános] Tanító-Egyletek hivatalos értesítője) 1913–1914-ben, majd a két világháború között a *Veszprémvármegyei Népoktatás* (A Veszprémvármegyei Kir[ályi] Tanfelügyelőség, a Veszprémvármegyei Iskolánkülvüli Népművelési Bizottság, a Veszprémvármegyei Általános Tanítóegyesület és a Vármegyei Testnevelési Bizottság hivatalos közlönye) 1925 és 1937 között.⁹

Megyéinkben azonban már 1868-at megelőzően is működött tanítóegyesület, amely pedagógiai lapot jelentetett meg. Az egyesület kezdeményezője az Ajkán működő 26 éves evangélikus tanító, Szilvágyi Károly¹⁰ volt, aki 1846-ban körle-

⁶ Viszonylag későn, 1861-től, már közel folyamatosan jelentek meg rövidebb-hosszabb megjelenési idővel lapok, folyóiratok. Pl. 1861-ben három indult, majd rövidebb időközökkel egy vagy kettő is. 1883-ban és 1884-ben volt a „nagy áttörés”: az előbbi évben hét, az utóbbiban hat új lap indult.

⁷ A *Néptanítók Lapja* olyan sikeres volt a pedagógusok körében az állam, a mindenkori minisztérium kiadványaként, hogy 1868-tól 1944-ig jelent meg, kezdetben a hazai nemzetiségek nyelvén is az ilyen iskolák számára.

⁸ Ekkor Keszthely és Sümeg Zala vármegyéhez tartoztak.

⁹ Részletes adataikat lásd: NAGY 1957.

¹⁰ Szilvágyi Károly (Homokbödöge, 1820. november 2. – Ajka, 1888. május 2.) Apja, Sámuel, a helyi evangélikus iskola tanítója volt. Fia 6 osztályát végezte el a győnk református gimnáziumban, tanítói képesítést azonban nem szerzett. (Ekkor ilyen végzettséggel is taníthattak.) Először a veszprémi gyülekezet alkalmazta 1838-ban, majd 1840. január 1-től az ajkai evangélikus egyházköztség választotta meg tanítójának. Kétszer (1846, 1857) kezdeményezte az Ajka (Somló) térségében működő evangélikus tanítók egyesületét. Az utóbbi alkalommal szerveződöttben jegyzőnek, majd másodelnöknek választották. Jelentős közéleti személyiség volt.

vélben fordult tanítótársaihoz a néptanítói egylet megalakítása tervével: „Tudjuk azt, hogy egy jó tanító hazája s az emberiség nemes keretében mily üdvös hatású munkás lehet, ellenben azt is tudjuk, hogy egy magát ki nem képzett tanító nem csak egyeseket, hanem azon kört, amelynek kebelében létezik, egy századra visszasüllyeszti a tudatlanság mély örvényébe. Azért ülünk össze a gyermekvilág kisdéd bölcsője mellett, s tanakodjunk annak jövője felett korszerűség, s erre nézve alakítsunk egy néptanítói egyletet, hova is összegyülekezvén az eszmecserék által képezhetjük egymást...”¹¹

A szabadságharc „előszele” azonban nem kedvezett az egylet működésének. A második kísérlet már eredményes lett, 1857. október 6-án Ajkán tízen megalakították a Dunántúl első tanítóegyesületét, a Somlyóvidéki Evangélikus Tanítóegyletet.¹² Sikerességét bizonyítja a folyamatos működése 1944-ig, ezt követően félléggalisan 1948-ig.¹³

Az akkori közlekedési viszonyok miatt, de pedagógiai okokból is, az egylet tagjai kéziratos lapban jelentették meg az írásaikat. A lap indulása, mivel csak két példány maradt meg (Tanodai Közlöny,¹⁴ 8. szám, 1863. április 1., és a 11. szám, 1863. július 1.), s mivel ebben az évben április és július között 4 (!) száma jelent meg, feltehetően legkorábban 1862-ben történhetett.¹⁵ Erről a lapról Nagy László (1957) a bibliográfiájában, több helytelen információval¹⁶ azt írta, hogy „Veszprém, 1862–1865. Megj[elent] havonként. Fell[elős] szerk[esztő] László János. Kiadó: Somlyóvidéki Evang[élikus] Tanítóegylet. Nincs meg egy könyvtárban sem.” De valóban van egy ismeretlen, nem megmaradt neveléstani szaklap, amelyet Borbély Sándor nemesszalóki evangélikus tanító, az egylet tagja szerkesztett Az iskola ügyvédje¹⁷ címmel. Az egyletnek később a

¹¹ Idézi: SIPOS 2010. 8. o.

¹² Ez utóbbinak már törvényi alapja volt: osztrák kultuszminisztérium az 1857-ben kiadott 97. számú rendelete alapján hivatalból kezdték szervezni a tanítói testületeket és gyűléseket. Az ajkai azonban magánkezdeményezés alapján alakult meg.

¹³ Feldolgozásai: PATAKY 1907; MARTON 1996; SIPOS 2010.

¹⁴ Tanodai Közlöny. B/3 nagyságú, kéziratos, két példányban készült, amelyet a tanítók egymás között köröztek.

¹⁵ E két lapszám Süle Sándor (Kerta, 1908 – Révfülöp, 1996) evangélikus tanító iratgyűjteményében maradt meg. Kertán az édesapja után lett evangélikus tanító 1930-tól 1948-ig, majd iskolaigazgató a nyugdíjazásáig, 1972-ig. Az egylet működése utolsó évtizedében jegyzői feladatot látott el. A lap 1862-ben történt indulását Pataky összeállítása is igazolja: „1862. év július 10-én Kertán tartott gyűlésen a tagok munkásságának azon szép és magasztos jelét adták, hogy a Tanodai Közlöny című havi írott szaklapot szerkesztették. Ezen szaklap két éven keresztül minden hónap első felében két-két példányban jelent meg.” PATAKY 1907 28. o.

¹⁶ Nem Veszprémben jelent meg, hanem Kiskamondon (ma Kamond község része a Nagykamonddal 1909-ben történt egyesítéssel) készítette László János tanító. Alelnök volt 1867-1870 között. S, hogy a lap létezett, e két megmaradt lapszám bizonyítja.

¹⁷ PATAKY 2007. 29. o.

győriekkel közösen kiadott nyomtatott lapja is lett: az Iskolai Közlöny,¹⁸ majd sajátjuk is a korábbi címmel: Tanodai Közlöny.¹⁹

A pedagógus (és sok más világi és egyházi) egyesületet, szervezetet 1945-től folyamatosan, de véglegesen 1948-ban államhatalmi (belügyminisztériumi) rendelettel feloszlattak, megszüntettek. Természetesen, amelyeknek volt lapjuk, ezek kiadása is befejeződött.

Hazánkban a civil szervezetek „újraéléde” a hatvanas évektől számítható, amikor politikai alkuval a Hazafias Népfront kapta meg ezek megalakulása engedélyezését és felügyeletét.²⁰ A pedagógia területén az áttörést az jelentette, amikor 1967-ben megalakult a Magyar Pedagógiai Társaság, és megynként ennek tagozatai, közöttük a Veszprém megyei is 1969-ben, s ez utóbbinak 1982-től 1988-ig saját lapja volt.²¹ Később, már 1990-ben alakult meg az előbbi részéből a Veszprém Megyei Neveléstörténeti Társaság, majd 1993-ban egy újabb, az Ajkai Pedagógus Egyesület, amely Ajkai Krétakör²² címmel jelentett meg lapot.

Ez utóbbit megelőzően, 1998-tól 2006-ig került kiadásra a Batsányista Hírlevél, amelyet az egykori (1946–1949 közötti) veszprémi népi kollégisták számára jelent meg.

Ezek, és sok más, 1957–1958 óta megjelent megyei, városi, községi, intézményi, üzemi és más provenienciájú újság, hírlap, folyóirat bibliográfiai adataira hiányzik nem csak a helytörténetet kutatók, hanem mindazok számára, akik valamilyen speciális témában keresnek/keresnének forrásanyagot e periodikákban.²³

A *Batsányista Hírlevél* megjelenésének előzménye, amely az 1946 és 1949 között Veszprémben működött Batsányi János és Bányai Júlia népi kollégiumok működésével kapcsolatos:

Rajk László belügyminiszter leirata, amelyet 1946. július 15-én 4747. számmal a veszprémi alispánnak küldött, többek között arra utalt, hogy az értelmiségi fi-

¹⁸ Erről írja Pataky: „1871-ben pedig a győrmegyei ev. tanítóegylettel szövetkezve Iskolai Közlöny cím alatt újra lapot indított meg...” PATAKY 1907. 29.o.

¹⁹ Lásd: NAGY 1957. 79. o.

²⁰ Ilyenek voltak például a helytörténeti, honismereti egyesületek, a középiskolák öregdiák baráti körei, üzemtörténeti és művész-, valamint irodalmi, ifjúsági és nyugdíjas klubok stb. A hetvenes évek második felétől, s főképpen, amikortól Pozsgay Imre lett a népfront főtitkára, a felügyelet segítő, ösztönző orientációra változott.

²¹ *Tagozati Értesítő*. (A Magyar Pedagógiai Társaság Veszprém megyei tagozatának tájékoztatója.) Szerkesztője Tölgyesi József, a tagozat titkára volt.

²² Szerkesztője Gyimóthy Éva, az egyesület második elnöke volt.

²³ Fontos lenne, hogy megkezdődjön ezeknek a lapoknak a számbavétele, bibliográfiai leírása, és megjelentetése együtt a korigált Nagy László-féle adattárral. De másutt sem jobb a helyzet. Például Horváth Ferenc munkája, *A Zala megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1861-1973* című összeállítása 1973-ban jelent meg Zalaegerszegen – folytatása nincs. Zimonyi Zoltán munkája, *az Irodalmi lapok, lapkisértetek Miskolcon 1880–1956*, Miskolcon jelent meg 1987-ben – folytatása ennek sincs.

atalság „nyomasztó helyzetben van”, és a Györffy Kollégium kollégiumszervező mozgalmát mintának állítva írta, hogy „A kormányzat is teljes erejével támogatni kívánja ezt a mozgalmat. Éppen ezért elhatároztam, hogy vármegyénként már a legközelebbi iskolaév kezdetén 50-100 személyes középiskolai kollégiumokat állítok fel, ahol a tehetséges paraszti és munkás származású középiskolai tanulók nyernek majd otthont és részesülnek haladó szellemű, demokratikus közösségi nevelésben. Elvárom, hogy a mozgalom céljait Alispán Úr is magáévá tegye és mindent elkövet annak megvalósításáért.”²⁴

Horváth István,²⁵ Veszprém polgármestere, augusztus 1-jén a városháza tanácsstermében tartott tájékoztatást és adott útmutatást a kollégium megszervezésével kapcsolatban.²⁶ Az újabb, már a döntést meghozó tanácsülésre augusztus 26-án került sor. Az ekkor készült jegyzőkönyv szerint „...a városi tanács kimondja és elhatározza, hogy a népi kollégium megszervezését és felállítását minden rendelkezésre álló erővel és anyagiakkal támogatja. Mégis, mielőtt ebben az ügyben érdemben állást foglal, szükségesnek tartja a kollégium szervezetének, felügyeletének, általában jogi helyzetének megállapítását. Megbízta ezért a polgármestert, hogy ez ügyben folytasson az illetékesekkel tárgyalást. Egyben kimondja a városi tanács, hogy a Magyar Városok Országos Szövetségének 317/1946. sz. felhívása folytán hajlandó minden 3000 lakos után 1-1 diák kollégiumi elhelyezését biztosítani. Miután a város lakossága jelenleg 18 000 fő, úgy egyelőre 6 diák elhelyezését biztosítja.”²⁷

Természetesen, a helyi sajtó több alkalommal is terjedelmes írásban foglalkozott az alakuló kollégium körüli munkálatokkal. A Veszprémi Népiújság december 1-jei száma adott hírt arról, hogy Veszprémben a Bacsányi²⁸ János Népi Kollégium megnyitó ünnepsége november 30-án lesz a városháza nagytermében. „Beszédet mond dr. Kenessey Zoltán²⁹ vármegyei főjegyző, a szervező bizottság elnöke.”

A kollégium igazgatója mellékállásban Szokolszky István³⁰ lett, aki a hadifogságból történt hazaérkezése után Veszprémben a polgári iskolában kapott

²⁴ Idézi: TATAI 1996. 10. o.

²⁵ Horváth István (Szentendre, 1907–Budapest, 1994) művezető, polgármester (1945–1947), országgyűlés képviselő, gyárigazgató.

²⁶ Ezen a pártok és társadalmi szervezetek, számos újságíró, az iskolák képviselői stb. vettek részt.

²⁷ Idézi Tatai, 1996. 11.

²⁸ Ekkor így írták a költő nevét.

²⁹ Az életrajzi adatai jelenleg ismeretlenek. Fontos lenne egy közigazgatási tisztségviselők megyei archontológiája megalkotása az Árpádoktól legalább 1950-ig.

³⁰ Szokolszky István (Besztercebánya, 1915. augusztus 20. – Budapest, 1968. február 22.) középiskolai tanár. Szüleivel Trianon után telepedtek le előbb Egerben, majd Veszprémben. Édesapja, Rezső, vármegyei főtanfelügyelő volt. A helyi polgári iskolában, majd 1948-tól az Állami Gimnáziumban tanított. 1949-ben nevezték ki a pécsi Pedagógiai Főiskola igazgatójának, majd Budapesten dolgozott több fontos pedagógiai beosztásban.

Tatai Zoltán

tanári állást. Nagy ambícióval, 1946–1949 között látta el a diákkollégium ügyei intézését, legfőképpen azt, hogy mindig megfelelő épület álljon rendelkezésére. Több más hely után a Jókai utcában lévő káptalani jószágkormányzósági épületben rendezkedtek be. Nevelőtanárunk Rácz János³¹ volt, a gondnok egy szintén pedagógus, Venczlik László³². Tatai Zoltán,³³ mint a kereskedelmi iskola tanulója, itt kapott/vállalt fontos feladatot: a kollégium második titkára lett,³⁴ vagyis Szokolszky István közvetlen segítőtje, közvetítő a diákok és az igazgató között. Kitűnő memóriával rendelkezett, s ezért fél évszázaddal később is fel tudott idézni olyan

³¹ Rácz János (Bodajk, 1917. július 11.–Pilisborosjenő, 1999. október 6.) tanár, szakszervezeti vezető. 1946 őszétől tanított a polgári fiúiskolában, s lett a pedagógus szakszervezet megyei titkára. Szervezője és nevelőtanára volt a fiúkollégiumnak. 1948-tól a szakszervezet országos titkára, majd főtitkára lett, 1978-ban szakmunkásképző igazgatójaként vonult nyugdíjba.

³² Venczlik László (Kisbér, 1903–Budapest, ?) tanító, számadó-igazgató, tanár. 1923-ban Győrben kapott tanítói oklevelet. 1924–1929 között Hercegfalván (Fejér vármegye), majd 1939-ig Felsőörsön tanított. 1939-től 1946-ig Veszprémben tanított, majd egy éven át a tanfelügyelőségen dolgozott. 1947-től 1950-ig a Batsányi János Népi Kollégium gondnoka volt (ami akkor gazdasági, adminisztrációs feladatot jelentett). 1951-től a dózsavárosi általános iskola igazgatója lett. 1952-től Veszprém, a Veszprémi járás és Várpalota általános iskolái gazdasági ügyeit intézte számadó-igazgatói beosztásban. 1953-tól 1963-ig a 2. számú általános iskola igazgatója volt.

³³ Tatai Zoltán (Bódé [ma Ajka városrésze], 1928. július 31.– Budapest, 2010. május 7.) A Veszprémi Kereskedelmi Középiskolában érettségizett 1949-ben. Budapesten a Közgazdasági Egyetemen kapott tanári diplomát, majd ugyanott közgazdász doktori oklevelet. Budapesten több középiskolában tanított, majd iparpolitikai, ipargazdasági (főképpen területfejlesztési) munkakörökben dolgozott. A Veszprémi Népi Kollégisták Társasága elnöke, ennek lapja kiadója, szerkesztője volt. Számos tanulmány, könyv szerzője, szerkesztője. Különösen sokat foglalkozott Bódé történetével. 2008-ban Ajkán alapítója és elnöke volt a Molnár Gábor író emlékének kutató, őrző Bakonytól Amazóniáig Társaságnak.

³⁴ Az első Ozsvald László alapító tag, a kollégiumi diákkormányzat vezetője volt. Dr. Ozsvald László (Ajka, 1928–Budapest, 2003.). Mind a négy éven át tagja volt a kollégiumnak. Veszprémben a kereskedelmi középiskolában érettségizett, majd Budapesten a Közgazdasági Egyetemen kapott közgazdász oklevelet. Doktori címet 1957-ben, kandidátusi fokozatot 1961-ben kapott („A műszaki dolgozók anyagi ösztönzési rendszerének fejlődése hazánkban.). Műszaki-közgazdasági területen dolgozott itthon és külföldön.

eseményeket, történeteket, amelyeknek nem maradt írásos rögzítése. Ugyanez vonatkozik a vele együtt élt kollégista diáktársaival kapcsolatban is: mindegyikről számos történetet tudott felidézni. Rokonszenves személyiség volt, aki a társai pályáját mindvégig érdeklődéssel, s ha kellett, segítségadással kísérte végig.

1948 áprilisában alakult meg a lányok számára a Bányai Júlia³⁵ Népi Kollégium, amelynek az igazgatója Horváth Jánosné Nagy Erzsébet³⁶ lett. A két intézmény szoros kapcsolatban állt, számos közös rendezvényt tartottak. A két kollégium diákjai a helyi közép- és középfokú iskolákban tanultak. Tatai Zoltán összegzése szerint a fiúkollégiumnak 89, a leánykollégiumnak 25 diákja volt a működésük ideje alatt.

Mindkét kollégiumban számos diákprogramot rendeztek, amelyek függetlenek voltak az iskolaiaktól. Néhány ezek közül: működött énekkar, tánc- és színjátszó csoport, tartottak versmondó-versenyt, kiselőadásokat, bábelőadásokat, működtettek több sportszakági csoportot (röplabda, labdarúgás, atlétika), részt vettek kulturális falujáráson, az 1848/49-es szabadságharc centenáriuma alkalmából számos versenyt rendeztek, pályázatokat írtak ki. Természetesen, voltak olyan kötelező foglalkozások (szemináriumok), amelyeken politikai, gazdasági, kulturális kérdésekről hallgattak meg előadásokat, s ezek közös megbeszélésére is sor került.

A Batsányi-kollégium presztízsét jelzi, hogy pártoló tagjai voltak Kossa István³⁷ országgyűlési képviselő, Ortutay Gyula³⁸ vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Magyar Kommunista Párt (MKP) megyei és a városi titkára, a megyei

---

³⁵ Bányai Júlia (Vízakna [ma: Romániában], 1824. – Kairó, 1883. november 1.), az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején százados. Több erdélyi csatában vett részt. Bem hírszerzője is volt, aki – már Törökországban –, kapitánnyá léptette elő. Férjével Egyiptomban telepedett le.

³⁶ Horváth Jánosné Nagy Erzsébet (Kalocsa, 1925. június 2. – Budapest, 1997. december 5.) 1947-ben az ELTE-n kapott középiskolai tanári oklevelet. Ezt követően Veszprémben az angolkisasszonyok intézetében és a polgári leányiskolában tanított. 1948-49-ben volt a Bányai Júlia Népi Leánykollégium vezetője. Ennek megszűnése után a tanügyigazgatásban dolgozott, majd férjével Budapestre távozott. Pesterzsébeten lett gimnáziumigazgató, majd az ELTE Apáczai Csere János gyakorlóiskolája vezető tanáraként ment nyugdíjba.

³⁷ Kossa István (Balatonlelle, 1904. március 31. – Budapest, 1965. április 9.) Politikus, író, miniszter. Árva gyermekként a rokonai, majd több éven át a veszprémi Gyermekmenhelyben gondozták. Szoros kapcsolatot tartott Veszprém megyei politikusokkal, s jelentős támogatást adott a helyi népfőiskolák számára.

³⁸ Ortutay Gyula (Szabadka, 1910. március 24. – 1978. március 22.) néprajzkutató, író, 1947–1950 között volt miniszter, az iskolaállamosítás végrehajtója.

főjegyző, Csaba Imre³⁹ újságíró, Páldy Róbert,⁴⁰ a Szabadművelődési Társaság megyei titkára, helyettese, Könczöl Imre,⁴¹ és mások.

A népi kollégiumok, így a két veszprémi megszüntetésére, illetve állami kollégiummá történt kényszerű, államhatalmi döntéssel történt átszervezésére 1949-ben került sor.⁴²

A Veszprémi Bacsányi Népi Kollégium utóélete

A kollégium megszüntetése után közel egy évtizedre feledésbe merült ennek az intézménynek a története. 1956. október 20-án Tatai Zoltán levélben kérte az egykori kollégistákat találkozásra, ennek megtartása azonban az események miatt elmaradt. Ugyancsak az ő levele alapján történt meg az első találkozó Veszprémben 1962. június 16-án. 1969-ben volt a második, 1971-ben a harmadik,⁴³ majd 1986. szeptember 20-án⁴⁴ a negyedik, s mindegyik ugyancsak Tatai Zoltán szervezésében. Ez utóbbi volt a legjelentősebb, mert a nyolcvanas évek elején az egykori kollégisták informálisan és formálisan is keresték egymással a kapcsolatot, hogy felelevenítsék az egykori diákotthon, és vezetője, Szokolszky István és az egykori kollégiumi tanáraik emlékét, és megmentsek a feledéstől az akkori diákélményeket. Az 1986-os megemlékezésen Tatai Zoltán tartott beszédet a kollégium létrejöttéről, működéséről, megszűnéséről, pedagógiai jelentőségéről, az egykori kollégisták életében betöltött szerepéről, megemlékezett az egykori igazgatóról, s mindazokról a felnőttekről, akik a kollégium kötelékébe tartoztak, többen pedig a saját életútjukról szóltak. Ekkor emléktáblát avattak

³⁹ Csaba [Cziffer] Imre (Pápa, 1921. március 2. – Veszprém, 1991. január 27.) újságíró, főszerkesztő, író. 1946-tól (kis megszakítással), a mindenkori megyei lap főszerkesztője volt. Sokat foglalkozott az 1919-ben és 1956-ban a megyénkben történt eseményekkel.

⁴⁰ Páldy [Pisztel] Róbert (Gyergyóalfalu [ma Romániában], 1912. szeptember 7. – Budapest, 1998. március 2.) tanár, könyvtáros, lapszerkesztő. 1945-ben költözött Balatonfüredre, és a megye szabadművelődése szervezésével foglalkozott. 1955-től 1961-ig a veszprémi megyei könyvtár igazgatója volt. Élete végéig kapcsolatban maradt Veszprém megye könyvtárosaival, helytörténet-kutatóival. Budapesten szerkesztette a *Könyvtáros* című folyóiratot, amelyben több megyei szerző írását közölte.

⁴¹ Könczöl Imre (Füle, 1918. november 11. – Veszprém, 1990. május 23.) könyvtáros, irodalomtörténész. 1946 után két évig Veszprém megyében népművelési felügyelő volt, s szintén segítette a népfőiskolai mozgalmat.

⁴² Erről az időszakról jelent meg Tatai Zoltán írása: *Napló*, 1986. szept. 20. Tatai Zoltán: A veszprémi népi kollégiumok a korabeli sajtó tükrében. 13. o.

⁴³ *Napló*, 1971. máj. 18. Balogh Elemér: „Sej, szellők, fényes szellők”. 5. o.

⁴⁴ *Napló*, 1986. szept. 18. Találkoznak az egykori népi kollégisták. 5. o. és *Napló*, 1986. szept. 22. „Tűzfelelős” népi kollégisták találkozója Veszprémben. 1–2. o.

a mai Óváros téren lévő egykori kollégiumuk épületén.⁴⁵ Az ekkor megtartott emlékülésen⁴⁶ – többek között – beszédet mondtak Ozsvald László, Csonka Zoltán⁴⁷ és Rácz János.

A veszprémi Batsányi János Népi Kollégium egykori diákjai hírlapjai

Az egykori kollégisták egymás közötti kapcsolata tartására Tatai Zoltán még 1986. május 6-i dátummal minden egykori kollégista számára elküldte az 1. számú *Körlevelet*, majd a másodikat (dátum megjelölése nélkül), és a 3. számút szeptember 9-én.⁴⁸ Ez volt az első olyan akció, amikor a volt kollégisták írásban kaptak tájékoztatást az eseményekről, a teendőkről. E *Körlevél* létrehozására/megjelentetésére azért volt szükség, mert az egykori kollégisták életkora már kevésbé tette lehetővé a rendszeres személyes kapcsolattartást. A 40. évforduló megünneplése még jelenléti volt, ugyanígy az 50., a jubileumi évi találkozó is, azonban ezt követően Tatai Zoltán ismét az írásos kapcsolattartást választotta, először alkalmi levelekkel, majd 1998-tól (amikor a még élők már az életük utolsó éveit számlálghatták), ismét az írásos kapcsolattartást választotta. Ez lett a *Batsányista Hírlevél*, amelynek az első számai *Hír-Levél* címmel jelentek meg. Ez az alig negyven-ötven példányban sokszorosított újság (folyóirat) ma már olyan neveléstörténeti értékű dokumentum, amely alapján rekonstruálható az egykori kollégisták közösségi élete eseményei és személytörténetei az utolsó lapszámig, 2006-ig.

A lap adatbázisa:

Megjelent: 1998 és 2006 között 17 lapszámmal

Az 1-4. lapszámok *Hír-Levél*, az 5. *Hírlevél*, a 6-17. számok *Batsányista Hírlevél* címmel jelentek meg.

A megjelenései közlése: az 1-2. lapszámokban rendszertelenül, a 3-17. lapszámokban évente kétszer.

Az 1-3. lapszámok kiadója: Veszprémi Népi Kollégisták Baráti Társasága, a 4-17. lapszámoké a Veszprémi Népi Kollégisták Társasága. A szerkesztőség címe: Budapest, Kiscelli utca 16. (Tatai Zoltán lakása.)

⁴⁵ Ekkor Maróti Rezső (1937–2021), a városi tanács akkori elnöke mondott avatóbeszédet. Beszédének közlése: TATAI, 1996. 95–96.

⁴⁶ Közlése: TATAI 1996. 96–120. o.

⁴⁷ Csonka Zoltán (Külsóvat, 1940. szeptember 16.) tanító, politikus. Ekkor a Magyar Szocialista Munkáspárt Veszprém városi bizottsága első titkára volt.

⁴⁸ Mindhárom *Körlevél* teljes szövegű közlése: TATAI 1996. 87–94. o.

A lapszámok terjedelme változó, 6–51 oldal közötti. Mérete: A/5. Kivitele: xerox sokszorosítás, részben nyomdai, a borító színes karton.

Az 1. lapszámban nem szerepel a szerkesztő és kiadó megnevezése, a 2. lapszámtól felelős szerkesztője és kiadója dr. Tatai Zoltán.

A megjelenések idővonala:

Hír-Levél 1. 1998. október; *Hír-Levél* 2. 1999. február; *Hír-Levél* 3. 1999. december; *Hír-Levél* 4. 2000. május; *Hírlevél* 5. 2000. november; *Batsányista Hírlevél* (a továbbiakban végig ezzel a címmel): 6. 2001. május; 7. 2001. november; 8. 2002. május; 9. 2002. december; 10. 2003. május; 11. 2003. december; 12. 2004. május; 13. 2004. december; 14. 2005. május; 15. 2005. december; 16. 2006. május; 17. 2006. december.

A lap tartalmi jellemzői

7000 1116 2 2

Batsányista Hírlevél

16. szám

Kiadja a Veszprémi Népi Kollégisták Társasága

MEGJELENIK ÉVENTE KÉTSZER2006. MÁJUS

Tartalom

Tatai Zoltán: A veszprémi népi kollégiumok utolsó éve
Kiegészítés

Pesthy Imre: A nevelőtanár diákjaival vonul be a Kossuth Akadémiára

Kerner Tibor: Emlékképek IV. „Édes élet”

Tatai Zoltán: Ajka és a veszprémi népi kollégisták kapcsolata

Kerner Tibor: NÉKOSZ - ballada

Vélemények a közösségi nevelésről

Török Ferenc: A területfejlesztés egyetemi oktatásáról

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Tatai Zoltán
A "Szerkesztőség" címe: Dr. Tatai Zoltán, 1032 Budapest, Kiscelli u. 16. VI. 34.

Batsányista Hírlevél, 2006. május

A közölt írások elhelyezései alapján nem igazolható, hogy volt rovatszerkezete. Tatai Zoltán mindig a rendelkezésére állókból állította össze a lapszámokat. Azonban a különböző felhívásaiból kitűnik az a szándéka, hogy tervezett ilyen, azonban a folyamatos rovatrend nem volt biztosítható annak ellenére, hogy már az 1. szám Beköszöntőjében nyomatékosan felhívta a figyelmet a különböző témakörökben történő publikálási lehetőségre, és arra, hogy a lapot közösen készítsék:

„Kedves Barátaim! Emlékeztetni kívánlak benneteket: az 1996. november 30-án Veszprémben megtartott jubileumi összejövetelünkön többek között felvetődött az a gondolat, elképzelés is, hogy az egymás közötti kapcsolattartás intenzívebbé tétele érdekében, a feltehetően másokat is érintő, érdeklő gondolatainkról, társaságunk tevékenységéről egy időszakosan, esetleg rendszeresen megjelenő lap, HÍR–Levél készítésével, közreadásával tájékoztatjuk egymást. [...] Azt szeretném, ha a jövőben a HÍR–Levelünket nem egy személyben kellene írnom, szerkesztenem, kiadnom, hanem kollektív munka lehetne. Be kell azonban azt is vallanom, hogy ennek elsősorban én vagyok az oka, mert eddig közreműködésre nem kértem senkit, anélkül pedig nem lehet közösen végezni a teendőket.

Ezúttal szeretném kérni társaságunk minden tagját, hogy a következő HÍR–Levelünk előkészítéséhez adjon segítséget. Ki-ki írja meg, mi foglalkoztatja, írja meg a 'szerkesztőség' címére, amit nem mondhat el senkinek, mondja el hát mindnyájunknak. Az eddig szunnyadó művészi ambíciókat ébresszük fel, esetleg az íróasztalfiók mélyén őrzött, régebben vagy mostanában készített írásokat vegyék elő, adjátok postára, hogy HÍR–Levelünkben mindnyájan olvashassuk. [...] A politikáról, a világ dolgairól való gondolataidnak, észrevételeidnek, esetleg olvasmányélményeidnek is helye lehetne a következő HÍR–Levélben.”⁴⁹

Néhány fontosabb téma, amelyek a lapszámokban gyakran megjelentek:

- híradás az alkalmi találkozókról (az 1. számban pl. a balatonedericsiről);
- az egykori kollégistákról elhunytuk kapcsán rövid méltatásuk és életrajzi adataik közlése;
- megemlékezések az egykori kollégiumi vezetőikről, tanáiraikról;
- beszámolók vezetőségi ülésekről, a társaság működéséről;
- tájékoztatók programtervekről, kiadványokról, könyvismertetések;
- egykori kollégisták visszaemlékezései, verseik, élménybeszámolóik közlései;
- interjúk;
- emlékezések jeles íróinkra, költőinkre;
- az egykori kollégisták szerepe 1956-ban;
- cikkek a NÉKOSZ⁵⁰ történetéről.

⁴⁹ Hír-Levél 1. 1998. október. 1.

⁵⁰ NÉKOSZ = Népi Kollégiumok Országos Szövetsége. A népi kollégiumokat összefogó

A *Hírlevél* szellemiségére, tartalmára vonatkozóan néhány jellemző írás címe: Emlékeztető jegyzőkönyv; Megemlékezés Szokolszky Istvánról; Főhajtás Nyakas tanár úr emléke előtt; Búcsú Rácz Jánostól; Makarenko és a népi kollégiumok; Az emlékezés könyve; Hajdanában–danában (Egy Batsányi-kollégista emlékeiből); A népi kollégiumi közösségek; A Veszprémi Népi Kollégisták Társaságának működéséről; Egy megtalált volt kollégista; Egy Nyakas-magyar a XX. századból; Beszélgetés Gőz Lajos egyetemi tanárral; „A jövő a lélekben rejlik.” 100 éve született Illyés Gyula; Az én 1956. október 23-ám; Milyen értéke volt a „kollégista becsületszónak”?; Interjú Lajos bácsival, azaz Réthey Prikkel Lajossal, a Fényes Szellők Baráti Kör ügyvezető elnökével; Az értelmiséggé válás kohója a kollégium; Emlékezés a 150 éves iskolára; A NÉKOSZ-legenda; A vidéki középiskolás kollégiumok társadalmi és politikai szerepe.

A *Hírlevél* szerzői között a legtöbb írást Tatai Zoltán tette közzé (főképpen beszámolókat, visszaemlékezéseket és megemlékezéseket, nekrológokat, tájékoztatókat írt). Kevés kivétellel a cikkek írói az egykori kollégisták voltak.

Az utolsó lapszám végén Tatai Zoltán így köszönt el a lap szerkesztésétől, kiadói munkájától, egykori népi kollégista társaitól, de utalt arra, hogy a közös dolgaik folytatódnak:

„Kedves Barátaim! Lassan lejár az időnk, abba kell hagynunk. Mindenkinek megköszönöm az elmúlt években a közösségünk ápolásához nyújtott mindennemű segítségeket. Ennyit sikerült közös erőfeszítéssel elérnünk.

Bár a szervezett társasági életet, a Batsányista Hírlevél készítését beszüntetjük, a kollégiumban töltött éveket, az elmúlt kollégiumi utóéletünket, a kedves összejöveleteket, kirándulásokat, közös beszélgetéseket–emlékezéseket, úgy vélem, nem kell felednünk. A kedves emlékeket őrizzük tovább, ezáltal remélhetően szépül a jövőnk.

Úgy vélem, alkalomszerű találkozásokra ezután is sor kerülhet, lehet alkalmat keresni kisebb-nagyobb csoportos találkozásokra, összejöveletekre. Telefonomat ismeritek, lakásom címét tudjátok. Mindegyikötök hívását, levelét, látogatását szívesen fogadom.

Még egyszer mindenkinek köszönöm a közösség építésében, közösségi életünk szépítésében a részvételét, támogatását. Kívánok mindenkinek szép aranyalkonyt, életet az éveknek, bölcs, boldog időtöltést szeretteitek körében. Népi kollégista barátsággal búcsúzom, öreg és örök barátotok, a Tatai Zoli.”⁵¹

---

szervezet 1946. július 16. és 1949. július 10-ig működött. Ikonikus énekük lett Jankovich Ferenc (1907–1971) *Sej, a mi lobogónkat...* című, megzenésített verse, amelynek két szava: a „fényes szellők”, e korszak nemzedékét jelöli.

⁵¹ *Batsányista Hírlevél* 17. 2006. november. 51.

A Batsányista Hírlevél társadalom- és neveléstörténeti jelentősége

Mint minden korszak hírlapja és folyóirata, ez is magában hordozza az akkori társadalom politikai, köz- és magángondolkodása lenyomatát. Belőlük megismerhetők a legfontosabb események, (még ha csak részben is) az ezekben részt vevő személyek, csoportok munkája, viszonyuk a társadalom különböző szegmenseihez, s ráláthatunk annak a (népi, s részben urbánus) közösségi életnek a pedagógiai gyakorlatára, amely a még polgári demokrácia keretei között indult, és az 1948-tól kezdődő (de elemeiben már korábban is létező) párt- és állami diktatúra nyomán szűnt meg.

Tatai Zoltán, aki felnőttkori munkájában közgazdasági kérdésekkel foglalkozott (mint egyetemi oktató, kutató, iparszervező, szakkönyvíró és közösségszervező), e hírlapjával is maradandót alkotott. Veszprém egy kitüntetett korszaka (pontosabban, évei: 1946–1949) népi kollégiumai története megírásával, az egykori kollégista diákok visszaemlékezéseivel és későbbi életútjuk bemutatásával Veszprém társadalom- és iskolatörténete kutatásához adott jelentős forrásanyagot. Ebben számos olyan tényanyag és összefüggő történetfolyamat őrződött meg, amely az ő szervező- és kutatómunkája nélkül rejtve maradt volna. S az, hogy az e két kollégiumból az életútjukra indult diákok többsége jelentős (nem egy esetben: alkotó) személyiséggé tudott válni, az akkori városvezetők, pedagógusok, s más közreműködők új társadalmat építeni akaró tevékenységének is köszönhető.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- MARTON Károly (1996): Tények, adatok a somlóvidéki Evangélikus Tanítóegyesület első évtizedéből. In: Szerk. Biz.: *1000 éves a magyar iskola*. Győr, Apáczai Csere János Tanítóképző Intézet. 71–77. o.
- NAGY László (1957): *A Veszprém megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1820–1956*. Veszprém Megyei Könyvtár, Veszprém. Veszprémi könyvek 2. Szerkeszti: Páldy Róbert.
- SIPOS Ottó Tibor (2010): A tízek társasága. A Somlyóvidéki Evangélikus Tanító Egylet megalakulása. *Ajkai Századok*. 7. sz. 8–13. o.
- PATAKY Béla (1907): *A Somlyóvidéki Evang. Hitv. Ev. Tanítóegyesület ötvenéves fennállásának emlékére Ajkán, az alakulás helyén tartott diszközgyűlésről kiadott emlékkönyv*. Pápa.

- PATAKI Ferenc (2005): *A Nékosz-legenda*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Pedagógiai lexikon I-III*. Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- TATAI Zoltán (1996): *Emlékezés a veszprémi népi kollégiumokra*. Veszprémi Népi Kollégisták Társasága, Budapest.
- TATAI Zoltán (1998): *Emlékezés a veszprémi Batsányi János Népi Kollégium megalakulásának félévszázados jubileumára*. Veszprémi Népi Kollégisták Batsányi János Baráti Társasága, h. n.
- TATAI Zoltán (1998): *Emlékezés Szokolszky Istvánra. Élete és munkássága*. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest.
- TATAI Zoltán (1999): *Veszprémi éveim. Emlékezésül és emlékeztetőül készült érettségizésünk 50. évfordulója alkalmából rendezett találkozásunkra*. Veszprém.
- TATAI Zoltán (2005): *Visszanézek*. Szerzői kiadás, Budapest.
- TILHOF Endre (2018): *Ajka város [Ajka, Ajkarendek, Bakonygyepes, Bódé, Csékút, Tósokberénd községek és Ajkacsingervölgy] általános lexikona*. Ajka.
- VARGA Béla (2009): *Veszprém város lexikona*. Felelős kiadó: Varga Béláné. Veszprém.

AZOK A RÉGI JÓ VESZPRÉMI IDŐK

Egy régi veszprémi középület¹

DR. GUTHEIL JENŐ

Szinte állandó kisegítő témája manap a társalgásnak a történelmi tárgyú művek, elsősorban a történelmi regények szapulása. Alig eshetik meg valamirevaló uzsonna vagy vacsora anélkül, hogy terítékre ne kerüljenek Szekfű, Gulácsy, Surányi, na meg a boszorkányos-dúsan termő Harsányi. A közönség falja a történelmi tárgyú könyveket, A jelentől mintha csömört kapott volna: a múltba menekül. Unja ezt a romantika nélküli, minden hangulatot túlüvöltő forradalmi zsidvasárt és józanabbik emberi ösztönével nosztalgikusan visszavágyik egy régmúlt szebb világba. Amikor még fűhrereknél nagyobb sarzsik igazították a világ szekere rúdját. Amikor még nem vitte annyira a kultúra, mint ma: már a bombát is géppel vetik. Amikor ekhós szekérrel is mintha előbbre jutott volna a világ a boldogulás döcögő ösvényén, mint ma, a sebességi világrekordok eszeveszett hajszájában.

A közönség a múltat kívánja, az író tehát a vágyva-vágyott régi szép idők-ből meríti témáját. És itt sújtja néha a balsiker: amit pedig mindenáron ki akar elégíteni, összeütközésbe kerül olvasóközönségének ízlésével. A magyarázata ennek a meg nem értésnek körülbelül az, hogy egyik-másik történelmi tárgyú írásnak nem jó a távlata. Túl közel hozza az olvasóhoz a múltat, amelyet viszont olvasói túl szépnek képzeltek el. Ami messziről szép, nem biztos, hogy közletről nézve is olyan szép marad. A monumentális dolgokat csak bizonyos távolságból szabad mutogatni: az Eiffel-torony is csak így hat, míg egész közletről legfeljebb a rozsdás vasat látom belőle. A túlbuzgó író, aki nagyon alaposan meg akarja mutatni az olvasónak a múltat, lefeszeti a múlt szépségeiről és nagyságairól a sok mindent üdvösen eltakaró patinát, úgy jár, mint hölgyeink némelyike a báli ruhával: túl sokat mutat és – ízléstelen lesz.

Innét a panasz az intimpistáskodó történelmi regényekben pőrere vetkőztett nagyjainkról, az illúziórombolásról. És innét a hamleti töprengés: jó-e, üd-

¹ *Veszprémi Hírlap*, 1938. febr. 13. Dr. Gutheil Jenő: Egy régi veszprémi középület. 3. o.

vös-e, ha a közönség megtudja, hogy Rákóczi is, Mátyás király is, Liszt Ferenc is – ember volt.

Sajnos nincs időm bevárni, míg Genf jobbra vagy balra eldönti ezt az égető kérdést. Szigorú utasítást kaptam, hogy én is beleártsam magam ebbe a kényes tárgykörbe. Veszprém legrégebb középületének, a pénzügyigazgatóság épületének múltját kell feltárnom és ismerve azt a gyengéd vonzódást, mellyel a közönség ezt az intézményt övezi, bizony félek, hogy magam is az illúziórontás bűnébe tévedek.

Mindenek előtt meg kell állapítanunk, hogy ez a vonzalom, amely Veszprémnek és megyéjének népét a mai pénzügyigazgatóság tájékához fűzi, igazán nem mai keletű. A mai vármegyeháza telkén állott 1885-ig a XVIII. században épült „Sóház”, másként sóhivatal, körülbelül a mai adóhivatalok jogelődje, ahol nemcsak az állami egyedárúság tárgyául kezelt só elosztása történt, de itt kellett leszurkolni a bús magyarnak a nyakába sózott egyéb illetekeket is. Ez ellen nem volt apelláta, ezért adja a későbbi szólásmondás a reménytelen instanciával vesződő magyarnak a bölcs tanácsot: menjen a sóhivatalba!

De még a sóháznál is korábbi keletű ennek a veszprémi útvonalnak a népszerűsége. Veszprém legrégebb közlekedési vonalainak egyike ez az út, melyen ma a pénzügyigazgatósághoz jutunk. A mai Megyeház-utca és Vass József-utca² ősidőktől fogva a vám és adószedés útvonala volt. Erre vall ennek a két utcának egykori közös elnevezése: „vamosi sorompó utca”. A vám szóból szedő Vámos falunév szintén arra a királyi vámra emlékeztet, melyet le kellett róniok azoknak, akik portékáikkal ezen az úton közlekedtek. Mivel pedig ősidőktől fogva egyformán szenvedélye volt a magyarnak az adófizetési hajlandóság, egész természetes, hogy tőle telhetően kerülte ezt a már az Anjouk korában pompásan kövezett utat és a fináncok bosszúságára biztonságos, rejtett utakon mentette át áruit.

Erre vall Nagy Lajos királyunknak 1343-ban kiadott és ide vonatkozó oklevelé, melyben imígyen rendelkezik: *„Szigorúan meghagyjuk, hogy felhagyván minden más rejtett útjaitokkal, melyeken eddig – amint halljuk – a vám eltitkolása okából közlekedtetek, a rendes és egyenes köves útra visszatérjetek és a vám vonalán szállítátok áruitokat, ahol megfizetve a köteles vámot térjetek szabadon és bátorságosan otthonotokba vagy ahova igyekeztek..”*

Nem lévén elvámolni valónk, fogadjunk szót a nagy királynak és térjünk be a hajdani vamosi út mellett, a főispáni lak szomszédságában szerényen megbúvó veszprémi fővámházba, a pénzügyigazgatóság épületébe.

---

² Ma Megyeház tér. Vass József utca belső szakasza: Egyetem u., külső szakasza: Dugovics u.

A kívülről nem sokat mondó épület hangulatos, kedves képet nyújt belsejével a szemlélőnek. A szabályos zárt négyszöget alkotó épület kis udvara, a későbbi eredetű déli szárny földszintjének árkaos udvari folyosója, az eredetileg egyemeletes nyugati és északi szárny méteres vastag falai, bolthajtásos helyiségei, az északi szárny földszintjének középső, szépen kiképzett oszlopokkal ékes, boltíves terme régi szebb időről regélnek. Csak aki udvarába lép és szemlélővé körülnéz, látja, hogy városunk egyik legpatinásabb, legódonabb épülete ez, ahol ma adóinkat emelik.

Az épületnek az Erzsébet-szoborra néző, eredetileg egyemeletes főhomlokzata, valamint a főispáni házzal szomszédos udvari szárnya építési alkattal a XVIII. század végére vall. Eredetileg kaszárnya volt és már az 1820-as években mint József kaszárnya ismeretes. Nevét minden valószínűség szerint József nádortól vette. Veszprém vármegyének a főispáni ház udvarán volt kút karbantartása ügyében hozott 1838. március 12-i határozata is megemlékezik a József-kaszárnya legénységéről és arról értesít, hogy a katonaság is ezt a kutat használja.

A vármegyei múzeum egy régi veszprémi látképe megőrizte számunkra a pénzügyigazgatóság épületének, ekkor még József-laktanyának hű képmását, „Veszprém a Kálváriáról” címet viseli az évszám nélküli színes látkép. Mivel az Angolkisasszonyok mai templomát és zárdáját látjuk rajt, másrészt a vármegyeház helyén még a régi sóház földszintes épületét találjuk: 1860–1885 között készült a kép. Jobb szélén, a Kálvária dombról széttekintőnek egészen a szeme elé eső tiszta ábrázolásban látjuk a képen a József-kaszárnyát és környezetét. A mai megyeház helyén a sóház hosszú, földszintes épülete. Az épületbe épített kis kapu két részre osztja, az északi félen hét ablak látható, míg a kis kaputól délre eső ablak-nélküli épületrész raktárhelyiséget sejtet. A sóház Plosszer felőli, déli szomszédja egy háromablakos kis földszintes ház, a mai főispáni ház helyén, ehhez csatlakozik a József-kaszárnya egyemeletes, testes épülete. Pontosan a mai pénzügyigazgatóság földszintje és első emelete, az emeleten hét ablakkal, míg a földszinten az épület közepét alkotó kiugró falterület mai három ablaka helyett középütt egy boltíves nagy kaput látunk, tipikus kaszárnyaajtó, zsalugátterszerű deszkaburkolással. Az egykori kapualja ma irodahelyiség: a malomfőnökség kis irodája. A vaskos emeletes épületet németes, magas tető fedi, rajta két sorban hét házikó-formájú, manzárdszerű tetőablak.

A sóházzal és a József-kaszárnyával átellenben a ma Kioszk-nak nevezett kis toronyforma kerek építmény tetején még ott látjuk képünkön az eredeti, buzogányos gombban végződő csúcsos sisaktetőt. Az említett két épülettel körülbelül egyidőben, a XVIII. században, a versailles-i és schönbrunni kerteket utánzó díszkertek korában készült veszprémi püspökkert négy sarkát ékesítette a mai

Veszprém a Kálváriáról. Részlet: A József-laktanya

Kioszk és három társa. Közülük kettőt beépítettek a kormányzósági épületbe: az egyiket a főépület Vass József-utcai frontjának keletre néző saroktornyába, míg a másik a kormányzósági épületek északkeleti saroktornyává vált. Ez a legutóbbi mutatja még ma is leghívebben a szabadon állott kerti pavilonok eredeti alakját. A negyedik kis pavilon a Korona építkezésének esett áldozatul.

Egész idillikus szomszédságban folydogált tehát még a szépeplékű Bach-korszakban is a József-laktanya császári és királyi gyöngyélete.

Az 1860-as években cs. és k. vadászezredbeli katonaságot találunk itt. Ekkor esik az a nagy szégyen épületünkkel, hogy siralomház lett. A 60-as években az elszaporodott bakonyi haramiák és szegénylegények miatt statáriumot hirdetnek és a statáriális bíróság, vagy mint jól – magyarul nevezték: talponálló bíróság a József-laktanyában ítélkezett. Amint még ma is él az emléke: az épület udvari, keleti szárnyának a sétatér felé eső egyik komor cellája – ma a pénzügyigazgató faskamrája – volt a siralomház. Innét vitték a bitóra ítélt delikvenseket a vesztőhelyre, amely ekkor már nem az almádi út melletti mai vízvezetéki medence táján, hanem 1751 óta a várostól ebben az irányban távolabb fekvő Kilátóhegyen vagy Akasztófadombon volt.

A 68-as kiegyezés vívmányaként alakult honvédség váltja fel 1869-ben a veszprémi József-kaszárnya közöseit, honvédgyalogságot vezényelnek ide s 1875-ig marad honvédségi laktanya épületünk. Amikor a honvédelmi minisz-

térium 1874–75-ben megépítteti a vár alatti Deák Ferenc utcai honvéd lovassági laktanyát, lovasság kerül Veszprémbe, a József-laktanya gyalogságát pedig elvezényelték innét. Az így üressé vált épület földszintjét 1875-ben a mértékhitelész hivatal, emeletét pedig 1876-ban a vármegyei árvaszék foglalja el. Az épület a vármegye tulajdona volt, minden valószínűség szerint azonos a Vármegyei írásokban többször előforduló kvártélyházzal, amely az írások szerint a főispáni ház mellett állott. Nemcsak Veszprémben, de a megye egyéb helyein is létesített a vármegye ilyen kvártélyházakat azért, hogy a lakosságot mentesítse a régimódi beszállásolás kellemetlenségeitől.

A vármegye 1885-ben az építendő új vármegyei ház telkéül a sóház területét szemeli ki és a kir. kincstár tulajdonában lévő sóházért cserébe átadja a kincstárnak a József-laktanyát. A megyei árvaszék átköltözik az 1887 októberében felavatott új megyeházára, míg ugyanakkor a laktanya épületének földszintjét a kir. adóhivatal, emeletét pedig a kir. adófelügyelőség foglalja el.

Az adófelügyelőségeket a 80-as évek végén szervezik át pénzügyigazgatóságokká: így vált az egykori veszprémi József-laktanya a m. kir. pénzügyigazgatóság otthonává.

Ha még megemlítjük, hogy a főhomlokzat második emelete 1894-ben épült 8900 forint költséggel, az épület múzeumra néző déli emeletes szárnya pedig 1898-ban 11000 forintokon, úgy a végére is értünk a József-kaszárnya regényes történetjének.

Emlékek gyermek- és ifjúkoromból, Veszprém utcáiról és tereiről

DEBRECZENYI JÁNOS GYÖRGY

Sokan vagyunk úgy, hogy a korunk előbbre haladtával mindinkább jönnek elő gyermek és ifjúkori emlékeink, legyenek azok bármilyenek: kevésbé kelle-mesek vagy éppen szép emléküek.

Sok a visszaköszönő emlékem a gyermek – ifjúkori Veszprémről; az akkori utcáiról, tereiről, az ott lévő épületek, funkcionális intézmények, magánházak, sajátos üzletek, boltok, vendéglátó helyek stb. helyéről, működéséről. Az utcákon megjelenő akkori jellegzetes típusú, a tömegközlekedést és a teherforgalmat lebonyolító autóbuszok, teherautók, közszolgálati, hivatali és privát autók, de még a különböző céllal árut szállító lovas kocsik is.

Emlékeimben maradtak az utcák árusai és esetenkénti jeles emberei. A nagy történelmi múltú és számomra is egy korabeli, hangulatos kisváros képei maradtak meg bennem. A '60-as években megkezdett ún. városrekonstrukció, lehet, hogy bizonyos szempontokból célszerű volt, de lerombolta a belvárost és vele együtt sok emlékét.

Születésem helye a város nyugati része, a Temetőhegy, a mai Dózsaváros, pontosabban a Pápai út melletti Síp utca. Emlékeimet innen kezdeném megosztani úgy, hogy – kortársaimnak, mint igaz, a fiatalabbaknak, mint eddig ismeretlen – érdekes legyen.

A múltba tekintő emlékeim a közelmúltban átadott, minden tekintetben a mai igényeknek megfelelően kialakított, felújított Pápai útról indulnak. Ehhez segítséget adott a FORTEPAN honlapján (az ONCSA házakhoz kötődő anyaggyűjtésében) talált, mellékelte, 1943-as fénykép is.

A sokatmondó kép a pár évvel előtte elkészült Budapest–Graz 8. számú főút veszprémi szakaszán készült. A jó minőségben megépített út (apám emlékei szerint is) ún. „úsztatott” – víz alatt érlelt betonból, hosszanti és keresztirányú dilatációs részekkel készült, számítva a nagy forgalmú terhelésre, ami a későbbi években a háborús hadimozgást is ki kellett, hogy bírja.

A mellékelte kép sokatmondó. Balról-jobbról az útszéli kerékvető és a bekerített vásárterek, a jobb oldalán távolabb, az akkor már elkészült ONCSA házak

is láthatók. Szintén távolabb, a kép bal oldalán egy rég elfelejtett funkciójú ház a „Vámház” látható! A panoráma képnek is megfelelő felvétel háttérében a veszprémi vár és templom tornyai is jól kivehetőek. Emlékeimet e helytől kezdeném.

Forrás: FORTEPAN/Lissák Tivadar

A fotón is látható bal oldali vásártérre a későbbi időkben a környék gazdálkodóinak megtermelt gabonáit – ide összehordva – itt cséplték ki az akkori nagy monstrum formájú „masináló” cséplőgéppel, melyet egy mély-hangos dübörgésű traktor hajtott meg. Heteken keresztül folyt a kemény munka, melynek végeztével egy sokkazlas szűrű¹ állt elő, melyet utána egy fogadott szűrű csósz őrzött. Ezután a környék családjainak itt volt módja arra, hogy a friss szalmát beszerelve felújítsák az akkori „Biomatracot”: az egyszerű szalmazsákot. Ezt a szűrű-területet jelölték ki a rossz emlékű építmény a négyszintes, háromemeletes ún. ÁVÓS laktanya megépítése céljára. Aránylag gyorsan épült meg a hozzá tartozó (lényeges) melléképületekkel. Ez a megépült laktanya válthatta ki a Dózsa György úton lévő, művelődési ház helyén és annak udvarterében levő egykori villa épületbe települt karhatalmi egységet.

Az új laktanya építésvezetésére az akkor a Budapesti Műszaki Egyetem építésmérnöki karán frissen diplomázott veszprémi ifjú mérnököt Reichert Hen-

¹ Szűrű: Keményen levert, kivált agyagfölddel megtömött kisebb-nagyobb kerületű térség a mezei gazdák majorjaiban, vagy tanyáin, hol a gabonát nyomtatni, csépelni és szórni szokták. Szélesebb értelemben ide tartozik azon tér is, hová a nyomtatni vagy csépelni való gabonát összehordják. Nyílt, kerített szűrű. Asztagokkal rakott szűrű. Régies és tájdivatos kiejtéssel: szérő v. szűrű. Forrás: A magyar nyelv szótára – Czuczor–Fogarasi.

riket bízták meg. Az ő megjelent „*Úgy ahogy volt*” című életrajzi könyvében bővebben írja le a kinevezésének körülményeit. Ebből egy idézet a kinevezőtől: „*A városból kivezető a Pápai út jobb oldalán, a város szélén épül egy »ÁVÓS« laktanya, ott lesz építésvezető helyettes.*”²

A laktanya elkészülte után beköltöztették a kékparolinos köz- és hivatásos katonákat és tiszteket, betöltve az épületet és környékét. El lehet képzelni a környék lakóinak az ellenérzését, tudatában annak, hogy országszerte hány sok ezer családnak jelentettek ők tragédiát, szomorúságot.

Az ÁVO volt laktanyája a Pápai úton. Fotó: Wöller István

Nekem egyfajta ártalmatlan gyermeki emlék róluk, hogy a sorkatonákat és feletteseiket felszerelve, Csepel teherautókon szállították le a sédparti Éllő János-féle malom és a Laczkó forrás között lévő, őket fogadó, félnyitott épülethez és onnan a szomszéd völgyben kialakított lőtérre, lögyakorlatra. Később az 1956-os forradalom során – majd után –, a laktanyából kidobált szemetet és hulladékot az akkor még üres szemközti gödrös részre szórták.

A rossz emlékű helyet elhagyva balra a már előbb említett képen a „Vámház” látható, melynek megépülési és hivatalos elnevezése: Javadalmi Órház. Az e néven és e céllal épült további 4 épület emlékeim szerint a Palotai (Budapest)–Kádártai úti elágazóban, az akkori városszéli, Almádi út végén a Balatoni vasúti sínek szomszédságában a Füredi út akkori kivezető út végén és a József A. és

² Reichert Henrik: *Úgy, ahogy volt ... Kortörténet Veszprémből 1926–1951*. Veszprém, 2006. 253. o.

a Kiskőrösi út sarkán voltak. Ezek egységes típustervek alapján, szolgálati, fél-komfortos lakásként is épült házak útra néző, azt jól belátó, kiszögelő ablakos helyiséggel voltak készítve.

Az általam jobban ismert Pápai úti épületet a Kovács család lakta, kezelte. Kovács bácsi, aki a későbbi időkben (előbbre vagy vissza rangsorolva) mint helypénzt szedő dolgozott, oldalán öreg biciklijével, fülében a hallásjavítóval járta Veszprém piacait a beszédendő „helypénzért”. E Pápai úti Vámházhoz kötődik édesanyám (Debreczeni Lajosné) által írt kérvény is, melyben egy oda-telepítendő telefon szükségességét indokolta, annak okán, hogy a szomszédos utcában lakó népes családok mindennapjaiban előforduló, vagy hirtelen előállt eseményekre megoldás lenne egy állandó telefonállomás. A kérelmet megértéssel, de sajnos – anyagi okokra hivatkozva – elutasították, ami dr. Szigethy Miklós helyettes polgármester aláírásával és a Veszprém Megyei Város pecsétjével ellátott iraton is olvasható. Rövid időn belül azonban megvalósult a jogos igény, és felszerelésre került egy technikailag „első szériás” telefongyári (BHG) tárcsás telefonkészülék.

Időben az '50-es évek elején maradvá, térben a Vámháztól lejjebb húzódva, mindkét oldalt, a házhelyeknek még ki nem mért üres terület, a környék népes gyerek csoportjának nagy élményű „natúr” játszógrúndja volt. Ez időnként, főleg nyaranként a felnőttek játszóterévé is alakult. Ekkor megjelent egy (Bajáról induló, ottani származású) „ringlispíles-vurslis” Laci bácsi és csapata, lakó és rakomány hordozó járműveikkel. Már a megjelenésük is nagy érdeklődést váltott ki, kibontakozva, összeszerelve állt össze a telepszerű szórakoztató komplexum (a mai élményparkok elődjeként). Az összesereglett kíváncsi gyerekek ezt bámulva kaptak ötletet a személyzettől, holmi krumplici-tojás-zsír és más élelmiszer anyagok összegyűjtésére. Így körözhetek azután este egy-egy ingyen menettel a hintás, huszárlovás, autós gyerek körhintán. A nagyobbak, felnőttek pedig a nagy láncos körhintán, azon sokszor összefonódva, a nagy hajóhintán, ahol a nagy lendülettől átfordulva bravúroskodtak, majd azok után az alkalmi légpuskás céllövöldés sátorban célozhattak a különböző gipszes, giccses tárgyakra, melyek találat esetén aláesve, a durranás után még lőporszagot is adott.

A megnyert mulató tárgyak többnyire a sikeresen célzók kedveseikhez kerültek, közben Laci bácsi a körhinta közepén trombitált, és a dízel aggregát által szolgáltatott árammal a hangszóróból zengett a bakelit lemezeiről, többek közt, hogy: *Mancikával mi történt a héten, egy bakával sétálgatva a réten, beszélgettek mindenféle jóról ...*

A május elsejékre, a felvonulók serkentésére, azon reggeleken zenés reggeli ébresztőt tartó, fúvósokkal teli teherautókról szólt a serkentő zene. A belvárosból induló az akkori helyi „nagy” vezetők előtt elhaladva, a termelési eredményeket

hirdető, békegalambos, lufis felvonulók többnyire a városban és környékén levő vállalatok, esetenként NV-ék (Nemzeti Vállalatok) dolgozói és hozzátartozói voltak, szinte kötelezően „invitálta”. Ezek a tömegek a városszéli üres telekre érve már előbbre is jól megfogyatkozva szétoszlottak. Nekünk, gyerekeknek a vizuális csinnadrattán túli élmény volt az ideért feldekorált teherautókról osztogatott, leszórt sós kifli, sós perec.

Május 1-i felvonulás a feldíszített és dekorált autóval és a dolgozók a veszprémi Lang garázs előtt. Forrás: Debreczeni–Zsebe családi albumból

A valamikori gyermek, majd felnőtt, a későbbiekben még mozgalmi célra is felhasználta „játsszóteret” elhagyva érünk az 1942-ben beépített Pápai út városszéli épületeihez, mely az utcát alkotva összesen 12-14 épületből állt. Lakói többnyire iparosok, de az összetételből kiérzik a bevezető út forgalmához is kötődő foglalkozás-szolgáltatás, mint a Kovács pék, a Süle garázs, a Payer vendéglő, de még a régóta ott működő (Nagy Károly) sírkő faragó is. Az egykori Rohonczy, majd Ságvári, s most Völgyhíd térről indul ki az eddig sokszor említett Pápai út, amely nagy forgalmát e térről továbbítja a „Nagyhíd”, és az Eszterházy utcán keresztül a belváros felé.

A térről indul viszonylag három normál szélességű utca, a Síp és a Lázár utcán kívül a többi méretezése a régies, „egylovaskocsis” megközelítésre alakult ki. A nagy múltú tér kialakulása a rajta lévő egykoriban és ma is meglévő épületeivel gazdag történelmi képet ad. Élén a Szent László templom és Plébánia, a

valamikori Rohonczy kúriából Lázár házból átváltozó Szeretet-, majd Szegényház, valamint a Payer Vendéglő épületei, melyeket a háború utáni időkben más funkciókra használtak. A térhez kötődő emlékeim kettős: magához a térhez kötődőek, valamint a tér három meghatározó főbb épületéhez kapcsolódóak.

Az '50-60-70-es évekbeli, a térhez kötődő emlékeim.

A Síp utca és Pápai ut sarkán időnként megjelent egy idősebb férfi: a Szűcs bácsi. Őlében egy kisdobbal, kezeiben a dobverőkkel, a torkában a beépített „hangerősítéssel.” A dob pergetése után hangzott a hír (adás), miszerint: *a hírdetmény először ...* Az eseményeken időnként egy kis malőr is történt, mert az összejött felnőtt hallgatóság soraiban akadtak nagyobb kamasz, komisz gyerekek is, akik bekiabálásukkal (miszerint: „viszi a kutya a pörköltet”) alapos indulatba hozták az idős embert, aki azok után összepakolta a dolgait, és otthagyta a helyszínt. Az esetekből néha még polgármesterig elért ügy is lett.

A tér közepén volt már a háború előtt is működő ún. Schögl bolt, amit gazdája: Schögl Márton és felesége (Csomay) Gizi néni működtetett. Kis vegyesbolt, rolós bejárattal, a több ilyen üzletet is meghatározó olajos padlózat, a polcos, pultos eladótér, régi serpenyős, súlyos mérleggel. Az áru kínálat: alapvető élelmiszerek, alapanyagok, liszt, cukor étolaj stb. Vegyi és mosóáruk szolid kínálata, Trisó, Flóra mosó- és mosdószappan. A gyerekeknek élményszerű fekvő, szögletes, nagyszájú cukorka tartó üvegekben a kedvenc cukorkák. A szolid kínálatot szerényebben vettük igénybe, volt, amikor egy negyedkilós csúcsos zacskós kristálycukorért kellett leugranom. Ez a környezet ellátó kis boltocska a háború utáni években, mint Népbolt működött. 1964-ben nyílt meg a mai nagyobb és bővebb választékkal a közeli Tizenháromváros téri ABC üzlet.

A téli, esetenkénti saját disznóvágásokon túl, a környék lakosainak főleg a hétvégére volt igénye a friss húsrá. Ez a háború előtti időkben megoldottabb volt. A Temetőhegyen több hentes, így a Wenzel, Rábaközi, Supka, valamint a mi környékünkön a Sárzó hentes is tartott húskimérést. Ezek a háború utáni években bezártak. Az ötvenes évek elején a Sárzó hentes utcára nyíló üzletét állami működtetéssel újranyitották, kiszolgálója egy alacsony, testesebb, szivarozó valamikori hentessel. Az üzlethez kora hajnali 4-5 órakor be kellett állni a majd későbbi tolakodó sorba, hogy hozzájussunk az áruhoz. Ez a hús aztán a hideg pincében szita alatt várta a hétvégi feldolgozást.

Az akkori Ságvári tér és Szabad Nép utca³ sarkán ma is áll a térség legkisebb építménye a Steczina néni féle trafik, A működtető idős néni valószínű, mint első világháborús özvegy működtethette. A kis kerek épület külső tömör, belső sok kis ablakos ajtóval, rajta egy még kisebb kiadóablakkal. A kis asztala fölött

³ Ma Völgyhíd tér és Eszterházy Antal utca.

polcokon az akkori, '50-es éve kínálata, pipadohányok, tűzkő, gyufa, cigaretták: az 5 éves és 3 éves terv, a Munkás, majd később a Kossuth, a Tulipán, és a Fecske. De a gyerekek részre is tartott apró cukorkákat. A sláger közöttük a 20 filléres diánás és rumos ízű volt.

A Steczina néni-féle trafik a Ságvári (ma Völgyhíd) téren.

Fotó: Bándi László

A kis trafik jól ellátta a környéken lakókat, munkába járókat, diákokat. A cukorkás korból előlépve kiskamaszként én is a vevőkörhöz csatlakozva, bátortalanul kértem a megbontható Tulipán cigiből 10 szálát. A néni a szálakat összefogva egy végén papírcsíkba tekerve adta ki a kis ablakon, szemüvege fölött rám lesve, gondolhatta, na ez is elkezdí ... Így is volt, stikában csak 1-2 szálát pőfékeltem el. Az esti szorosabb együttléteknél apám is érzékelte az illatosított dohány szagát. Nem lett belőle különösebb perpatvar, fenyítés, de én is megéreztem, hogy erre nincs szükségem. Ettől nem leszek felnőttebb, és így a maradék cigaretták úgy-mond méltatlanul a szomszéd domboldal sziklaüregében porladtak el.

A térhez kötődő emlékeimben van egy olyan, mely pár nap különbséggel két ellentétes érzést váltott ki belőlem. Az első: örömmel teli élmény volt látni a Nagyhid felől a spontán szerveződő és a Szegényház felé tartó csoportot. Ritmusban mondták: *Marski ruszki, Üresek a vagonok pakoljatok oroszok*. A tüntetők nem oszlottak el itt a téren, a Szabadnép utcára fordulva folytatták útjukat a belváros felé. Ez volt október utolsó napjaiban. A még gyermekként is várt változásnak aztán a november 4-e hajnala véget vetett. A következő napok már a rettegés napjai voltak. A Szegényház előtt is orosz tank állt.

Nővéremnek szeptemberben koraszülött ikrei születtek, ezért szükség volt egy pót-tejet adó mamára. A Szabadnép utca végén lakó tejmamához én jártam le a pótlásért. Egy alkalommal visszafelé jövet a tank előtt posztoló orosz katona leállított és megmotozta az ölemben lévő, fehér ruhába göngyölt, két skálázott cumisüveges csomagot. Elengedett, de a félsz bennem volt. Ezt otthon elmeséltem, és ezek után a továbbiakban édesapám járt le.

Nagyobb, a közösséghez kötődő és talán legnagyobb emlék a térrel is kapcsolatban a következő volt. A környéken élő iskoláskorú, tanköteles gyermeklétszám miatt, vagy az akkori iskola csoportosítási rendelkezésből eredően, a környék népes gyermekcsoportját átirányították a belvárosi, így az alsó tagozatosokat az ún. református, a korosabbakat a szintén ún. (II. számú) zsidó-iskolába.

Ez egy rendelkezés csupán, de a tanulók oda és visszajuttatása már aggodalom volt. Ezt megtapasztalva és féltve a gyerekeket, a többi szülő kérésére is, édesanyám elkezdett szervezkedni, hogy egy alkalmi autóbuszjáratot rendszerezítsenek. A megőrzött dokumentumokat tanulmányozva, azokat követve, kérések és elutasítások sora olvasható. Édesanyám kilincselte leveleivel az Autóközlekedési Főigazgatóságnál (Budapest, Szabolcs u. 17.), a Közlekedési és Postaügyi Minisztériumnál (Budapest, Dob u. 75.), a Magyar Rádiónál (Budapest, Bródy S. u. 5-7.). A sok esetben elutasított kérvények után azonban mégiscsak a valamikori Payer vendéglő sarkán kiállt egy ún. Fakarusz, egy Csepel autó alvázra felépített lépcsős, ablakos dobozszerű falemezüléssel jármű.

Ez a szám nélküli jármű – de nevezhető helyi járatnak – juttatott be minket, gyerekeket biztonságban a belváros felé, majd folytatta útját azon keresztül a Veszprém külső vasútállomásra, aztán onnan vissza. A „Fakaruszt” aztán követték a sikeres IKARUS buszok. A kezdő típusai után megjelent az utazási igényekhez felzárkózó, a csuklós autóbusz elődjeként a furcsa, vonatott pótkocsi, melyeket úgy lehet elképzelni, mint egy vonatott lakókocsit, az előző vonatott buszból működtetett ajtóval, rajta jegyeket, bérleteiket kezelő kalauzzal. Érdekesség-

A „Fakarusz”

Forrás: FORTEPAN/UVATERV

ként részlet az 1962-es (mellékelt) jegyár és menetrend mellékletből: 1 vonaljegy a hosszától függően: 1-2-4-6-8 Ft, hetijegy 7-14 Ft, tanulói havi bérlet 20-24 Ft.

Az akkori idők magyar autóbuszgyártás csúcsmo­dellje az IKARUS 66 is be­vonult a veszprémi helyi közlekedésbe is. Nemzetközileg is elismert kényelmes belsővel és akkor modern farmotorral. A Dózsából, a Bakony művektől induló 3-as, 4-es, 5-ös számú járatokon az akkori város szinte minden pontjára el lehetett jutni a munkába-, az iskolába járóknak vagy éppen a piacozóknak a többnyire megtelt, de a keddi-pénteki piaci napokon zsúfolttá vált járművükön.

*Az Ikarus 66 a Budapest és Jutasi út keresz­teződésében.
Forrás: FORTEPAN/UVATERV*

Az előző sorokat nem a helyi közlekedés kortörténetének bemutatására szántam, de így volt, így indult több mint 72 éve. A befejező sorok szóljanak elismeréssel a napjainkra felfejlődött 25 vonalas, a csatolt településeket is behálózó, a közelmúltban üzembe helyezett új, korszerű autóbuszparkról.

A mindenkor, más és más, Rohonczy, Ságvári, Völgyhíd elnevezésű teret korábban és napjainkban is három különböző rendeltetésű épület övezi.

A Payer vendéglő – Payer-ház, melyet tulajdonosa Payer Károly 1908-ban vásárolt meg és a Viadukt megépítése után átépítve is működtette a háború utáni államosításig. Tulajdonosai ezek után, mint lakók, maradhattak a valamikori vendéglőhöz tartozó lakásban.

A vendéglő épülete akkoriban – az '50-es évek elején – a „kultúraellátás” céljára, ideiglenesen moziként is használták, az akkori, többnyire szovjet készítésű, a II. világháborút bemutató filmeket játszva. Kíváncsi gyerekként az ott jegyszedő Tisztartó néni jóvoltából beslisszanhattam ezekre a vetítésekre.

Az épület további sorsa már más, szebb emlékű. A környék jogos igénye alapján helyet kapott itt egy 7/40-es számon működtetett gyógyszertár, melyet az akkor friss házaspár dr. Pávics László és felesége, De Chatel Mária vezetett. Az ő ténykedésük emberi, szakmai hozzáállása elnyerte a környék lakóinak a tiszteletét, szeretetét. A gyógyszertárhoz tartozó lakásukban Luca lányuk és László nevű fiúgyermekük megszületésével bővült a családjuk.

Pávics úr és Apám korábbi ismeretségük révén, közvetlenebb kapcsolatban voltunk velük. Jelzi az is, hogy a házasságunkban elsöre, mint fiút váró apa, kislányunk Évi megszületésekor így „vigasztalt”: tudod Jancsi, minden okos embernek elsöre kislánya születik. Az itt élők közül az idősebbek mostanáig tisztelettel emlékeznek rájuk.

Jó irányú fejlődésként az épület további részében alakítottak ki két felnőtt és két gyermekorvosi körzetet ellátó rendelőt. A felnőtt rendelést a Hosszú utcai volt OTI⁴ épületéből felhozva, a már ott is háziorként működő dr. Szakáll Károly rendelését. Szakáll doktor úr egy igazi, a családok környezetét, életét is ismerő házi orvos volt. Bajuszos, mosolygós, barátságos megjelenése már eleve segítette az egyszerű eszközökkel, szerekllel való gyógyítást. Így hasonlóan dr. Bakonyi Sándor is, valamint utódjaikként dr. Sándor János, Kutasi dr. és dr. Németh Ottó.

A környéken megnövekedett gyermekszám szükségessé tette, hogy a két körzetet is ellátó gyermekorvosi szakrendelő is helyet kapjon az épület további részében. A rendeléseket nagy és lelkiismeretes szaktudással látta el kezdetben dr. Kaszásné dr. Balogh Ilona, dr. Stick Erzsébet és dr. Kovács Erzsébet, valamint az utódjaik is. Ha szükségessé vált, a beteg gyermekhez még házhoz is kijöttek. A szülők még ma is tisztelettel emlékeznek rájuk is.

A tér központinak is mondható épülete gyermekkorom köznyelvén (is) a Szegényház létrejöttét, eredetét több forrásból is, mint: Molnár Jánosné: *Mesélő Házak* címen 2019-ben megjelent könyvéből, valamint Varga Béla: *Veszprém Város Lexikona* 2009-ben megjelent kötetéből is megismerhetjük. A Szegényházhoz az emlékeim a háborút követő évekből kötődnek. A háztetőn lévő nagy méretű sziréna, az oszlopos bejárat két oldalán a ma is meglévő, földből kiálló két vörös kő, melyeket kerékvetőként, vagy fogatkikötésre használhattak. Az itt élők nagy része bentlakó volt, csak kis részük volt, aki rendszeresen kijárt a környékre, esetleg a belvárosba. Az ide kerültek mindegyike ellátásra szoruló, a társadalomból kiszorult testi, szellemi vagy mozgássérült, esetenkénti, valamikor jobb körülményekből – ki tudja milyen okból – kiesett férfiak és nők itt ellátási biztonságban voltak. Többek közt az élélmzésük is saját konyhás megoldású volt.

⁴ OTI: Országos Társadalombiztosítási Igazgatóság.

Az általam így megismert Szegényház, mint szociális otthon működött az 1951-es megszűnéséig. A bentlakókat a megyei és azon túli különböző helységekbe, szociális otthonokba helyezték át. Diákotthon, kollégium formában működött a továbbiakban az épület, fiatalokkal feltöltve, s ezzel a környék is egy kissé fiatalodva.

A „Szegényház” – „Szeretetház” – „Kollégium” Fotó: Bándi László

Szent László Templom és Plébánia épület:

A valamikori, a több száz évvel ezelőtti temetkezési hely, (későbbiekben a város e részének Temetőhegy nevet adó) dombon a Szent Lászlóról elnevezett kis kápolna állt. A kápolnát 1901-ben elbontva, a helyén épült fel 1901–1902-ben a mai kiállításban meglévő Szt. László templom, majd 1941-ben a Plébánia rangot megkapva, a Plébánia épülete. Még gyermekként is döbbenetes volt látni az 1956-ban valószínűleg az orgona elektromossági hibája miatt keletkezett éjszakai tűz rombolását! A kiégett orgonát az összeolvadt sípjáival, a templombelső festését, az oldalfalon lévő három freskó megsemmisülését!

Az egyházközség szorgos vallásukat gyakorló, az egyházat segítő családok lakták, köztük a szüleim is. Apám, mint egyházfi, Anyám pedig a templomot és annak működését sokoldalú tevékenységével segítette, melyekhez gyermekként vitt magával. Anyám tevékenységeiről némi feljegyzések is maradtak.

Emlékeim szerint a hitoktatásokat követő első szentáldozás, és az azt követő, a Plébánia udvarán hosszú asztalokon feltálalt kakaó és kalács nagy élményt jelentett. Figyelemre méltó, hogy az eseménnyel kapcsolatban készült csoportképen a középben ülő Kerényi József kanonokot 44, körülbelül azonos korú fiúgyerek veszi körül!

Kerényi József kanonok és az elsőáldozók 1951-ben.

Forrás: Debreczeni–Zsebe családi albumból

Kerényi kanonok úr – így felnőttként – egy kemény, de ezáltal pozitív eredményeket elérő karizmatikus, ugyanakkor karitatív személy volt! Környezetében lévőknek az UNRRA-ból⁵ megszerzett ruha és élelem segélyeket osztott a környék rászorultjainak.

A környék lakóival – hívőkkel megértő volt. Erre szükség is volt a háborút követő években. Kiváló szónoki tehetségével prédikációiban, beszédeiben könnyeket csalt hallgatóságának, a háborúban eltűntek, meghaltak hozzátartozóinak a szemébe. Beszédeiből kierzett az igazságérzete, véleménye az akkori állapotokról. 1959-ben az itteni tevékenységét megszüntetve, egyik napról a másikra eltűnt. Lesencetomaji áthelyezéséről hírt kapva, a környéken járva egy alkalommal felkerestem, ami neki élményszerű örömet jelentett.

Szüleim 1975-ös haláláig velük, utána velem is kapcsolatban volt, az egyházi ünnepeken köszöntött és viszont köszöntöttük egymást, míg bekövetkezett haláláról a győri idős papok otthonából a lesújtó gyászjelentést meg nem kaptam.

A Kerényi kanonok urat 1959-ben felváltó dr. Albrecht József plébános úrról már ifjúkoromtól vannak emlékeim. Amikor Albrecht plébános úr elkezdte a templomoldalak meredek részeinek a kiárkoltatását, sokan furcsállották, míg az

⁵ UNRRA: United Nations Relief and Rehabilitation Administration. Nemzetközi gazdasági segélyszervezet. 1943. nov. 9-én állították fel egy 44 ország által aláírt egyezmény keretén belül. Célja a háború sújtotta országok segélyezése és gazdasági talpra állításának segítése volt. Forrás: Magyarország a második világháborúban. Lexikon.

eltelt idő igazolta a ténykedését. A domb további eróziós folyamatát fékeztek e munkálatok. Az előbbi döntésre talán alapot adott az, hogy (tudásom szerint) ő a Hit- és Jogtudományi diplomán túl agrár diplomával is rendelkezett.

Halk szavú, barátságos emberként ismertük meg. Az egyházközség befogadta és tisztelte, segítve a munkáját is. Házasságkötésünket (Bándi Katalinnal) 1968. októberben ő vezette le. Albrecht plébános a szertartást befejezve kísért bennünket a templomot betöltő hozzátartozók, ismerősök közé, átadva az üdvözlő és gratuláló, minden jókat kívánóknak.

Az 1970-ben született kislányunk keresztelőjét még ő tartotta meg, de 1973-ban eltávozva a későbbiekben elhunyt. Zalahalapi sírját (alkalmi arra járásunk során) megkeresve tisztelegtünk emlékének.

Pappá szentelése után 1971-ben itt káplánként szolgáló Léber Mihály – aki egy szorgalmáról, lelkes hitgyakorlásáról ismert, népes, Temetőhegyi család gyermeke – papi hivatása kezdetén, első karácsonyi éjféli miséjét itt celebrálta. A misén elhangzottakat egy jó minőségű orsós magnóra rögzítettem. A ma is meglévő kazettára átjászott felvételt neki is átadtam. A felvételt hallgatva ma is egy élmény, főleg a befejezésben, a karácsonyi énekek a templom orgonájával kísérve (Teréz nővér által), valamint a kórusból zengő, a mindenki által tisztelt Kungli József dr. érces hangját hallva.

A további, Léber atyához kötődőek a kislányunk első áldozása és az arra való felkészítése. Az 1976-ban született Balázs fiamat az akkor rövid időre itt szolgáló kezdő kispapként Nagy Károly keresztelte, majd a fiam kislányát, Lucát. Unokánkat 2009-ben a Szent Mihály székesegyházban szintén ő keresztelte meg, de már egy nagytiszteletű kanonokként!

A 47 év közalkalmazotti munkaviszony és mellette a sok bevállalt egyéb munka után, a 2007-es nyugdíjba vonulásomtól már több időm maradt emlékeim számbavételére, és azok leírására! A számvetést – ami kötődik Veszprémhez – szeretném tovább folytatni, majd a lehetőség szerint sok színes részletekkel azokat bemutatni!

KÖNYVSZEMLE

Gopcsa Katalin: *Kép a képben*. A Veszprém Televízió vizuális folyóiratának repertórium. OOK-Press Kft. Veszprém, 2021. 26 oldal.

Ritkán történik meg velem, hogy már a kiadvány látványától gyermekkori melegség tölt el, kedves és kevésbé kedves iskolai emlékek idéződnek bennem. Amint kézbe vettem Gopcsa Katalin tavaly év végén megjelent munkáját, ösztönösen megsimogattam. Mert az valójában egy barna alapon apró kockás spirálozott füzet, a múltból üzenve, nosztalgiával. Akkor még nem tudtam, kihez kötődik ez a formátum. Sejtettem, nem a szerzőé lehetett egykoron a füzet, amiről a mintát vették, hiszen ő ehhez még fiatal. Talán a szüleitől örökölte és az irántuk való tisztelete okán választotta. Mint kiderült, messze jártam az igazságtól. A művészettörténészként Egry József hagyatékát gondozó Gopcsa Katalin a festőművész ránk maradt

dokumentumai közül emelte ki a füzetet s nagyrabecsülése jeléül tette meg előképül. Sajnálom, hogy ezt nem jelöli a kiadványban. Hiszem, sokak Egry-kötődését, kultuszát erősítette volna.

Egry József különben is kötődik a műhöz. Gopcsa Katalin a Veszprém Televízió Kép a képben című műsorában gyakran adott hírt a badacsonyi Egry Múzeumról és az 1990-es évek közepén önálló adást szentelt a festőművésznek. Gopcsa szerkesztő-műsorvezetőként jegyezte a Kép a képben c. műsort, amit – joggal – vizuális művészeti folyóiratként határoz meg a füzet bevezetőjében. Valóban havonta jelentkezett a műsor hosszú éveken át, 1992-től 2001-ig rendszeresen, aztán 2007-ig egy-egy tematikus számot mutattak be. Találó, figyelemfelkeltő a cím: Kép a képben. A művészeti fogalom olyan munkát, pontosabban festményt jelöl, ami maga is festményt, illetve festményeket ábrázol. Gopcsa ki-terjesztette ezt a fogalmat, annak jelentését a művész és a közönség televíziós

kommunikációra való adaptálásával, a televíziós technika sokoldalú felhasználásával. Elhivatott szakemberként szerkesztette, vezette a Veszprém TV sajátos folyóiratát. Nemcsak a cím, hanem maga a műsor ötlete is tőle származott. A célt határozottan fogalmazta meg: „látni tanítás”, a legnemesebb értelemben vett lokálpatriotizmus ápolása és a művészeti, kortárs és XX.; valamint XXI. századi művészettörténeti értékek felkutatása, megörökítése és közkinccsé tétele.” Mindezt képzettségének, hivatásának megfelelően közvetítő szereppel a művészek és a mind szélesebb közönség között. Erről rendkívül röviden ír a füzet élén, mindössze egy oldalon. Szívesen olvastam volna részletesen a magazin készítéséhez, fogadtatásához, utóéletéhez fűződő személyes élményeiről.

A Veszprém TV akkori vezetői és munkatársai azonosultak a Veszprémre és tágabb környékére vonatkozó tervvel, Gopcsa Katalin jó partnerre talált bennük a vizuális folyóirat létrehozásában. Bár változó összetételű team-névsorukat méltán, köszönetképpen hozza Gopcsa a kiadványban- készítette a műsort a több mint másfél évtizedben, rájuk mindig számíthatott. A műszaki munkatársak mellett kiemelt szerepe volt a rendezőnek és az operatőröknek.

A Kép a képen azon ritka televíziós műsorok egyikévé lett, ami hosszan fenn tudott maradni. Életben tartotta a nézői érdeklődés, ami szinte a kezdetektől kísérte. Havi egy este ültetett bennünket a készülék elé. Ha lemaradtunk volna az adásról, megnézhattuk az ismétlést. A nézőket inspirálta, hogy az egyes műsorokhoz kapcsolódó kérdésekre választ küldhettek be és művészeti albumot nyerhettek. Még inspirálóbb volt, amikor egy-egy művész ajánlotta fel nyereménynek valamely alkotását, grafikáját, metszetét, festményét.

A Kép a képen havonta harminc majd 25 percnyi adásidőt kapott. A kezdetektől kialakult a vizuális folyóirat szerkezete, elkülönültek és rögzültek a „rovatai”. Indításként, az első részben az Arckép, azaz egy-egy művész vagy művészeti csoportosulás, műhely bemutatása. Gopcsa remek riportokat készített, a nézőhöz közel tudta hozni riportanyagait, szemléltette életterüket is. Érezhettük, hogy riporterként alapos ismeretei voltak a kérdezett alkotói pályájáról, életútja állomásaiból. És- szokásával kissé ellentétben- tudott hallgatni, háttérben maradni, csak akkor kérdezni, hozzátenni az elmondottakhoz, ha azzal tovább vitte a beszélgetés fonalát. Riportanyagai között a képző-és iparművészek mellett volt építész, zeneművész, műgyűjtő, irodalmár, televíziós személyiség, főkertész. Az alkotók névsora minőséget képviselt, diszkrét kritikát jelentett, ha valakit nem szerepeltetett. A második rész, a Képes Krónika a veszprémi és környékbeli művészeti élet friss eseményeiről, kiállításokról, kötetekről, jeles évfordulókról, művészeti képzésekről, előadásokról adott hírt. Különleges krónika volt ez, amiben beszámoltak a helyi művészek fővárosi és más városokbeli illetve külföldi bemutatkozásairól is. A harmadik, a Városkép rovat kiemelt jelentőséggel, gondos hát-

térmunkával készült. Helytörténeti értéke kétségtelen, nem csupán azért, mert városunk 30-20 évvel ezelőtti helyzetét tárja elénk a művészet tükrén át, hanem a meghatározó városképi elemek szakszerű kiválasztása és bemutatása miatt. Így sorra vették az emblematisz épületeket: a püspöki palotát, a színházat, a Megyei Könyvtárnak otthont adó Jászágkormányzósági Palotát, a Megyeházát annak rekonstrukciója okán, az Óváros teret, a Szentháromság teret, a Megyei Levéltárat, a Téglamúzeumot a Jókai utcában, a Viaduktot, a köztéri szobrokat, emléktáblákat. Voltak rendhagyó, igazán látni tanító, vizuális figyelmünket, szemléletünket formáló forgatások is, mint pl. 1993-ban a veszprémi épületek domborműveit számba vevő. A sort hosszan folytathatnánk.

Gopcsa Katalin a 2003-2007 közti tematikus Kép a képben számok lajstroma után ajánlásokból, véleményekből idéz a műsor vendégkönyve alapján. Géczi János 2001-ben a már kilencedik éve zajló műsorfolyam egyediségét és szinte misztikus erejét hangsúlyozta. Szotyori László festőművész a „Reggeli a szabadban” című kiállításáról a műsor számára készített filmet köszönte meg a kiállítást is rendező Gopcsa Katalinnak. Őrsi Ágnes 1993-ban „a kedvelt művészeti magazin” féléves történetét foglalta össze értőn és érzőn, szeretetteljesen a városi lap, a Veszprémi Hét hasábjain. Borsos Miklósné a tihanyi kertjében, a műsor számára forgatott film kapcsán vetette papírra gratulációját.

A füzetben Gopcsa – a szerző meglepetésére – közzétette egy megyénkbeli Luca-napi köszöntő, vagyis kotyoló parafrázisát. A Kép a képben hagyományos ünnepére készült ez az átirat valamikor a magazin kezdetén, megörökítve a munkatársak nevét, műsorbeli feladatkörét vagy kedvteléseiket a jókívánságos szavak remélt büverejével.

A füzetet névmutató zárja. Ennek gyakorlati haszna a későbbi kutatás, helytörténeti feldolgozás szempontjából jelentős. Olvasása pedig tanulságos, ugyanakkor elgondolkodtató.

Tanúsítja, sok művészt, művészeti csoportot mutatott be sajátosan és sok művészeti információt közvetített a Kép a képben. A művészek közül, akiket mesterként tiszteltünk vagy kortársként barátaink, ismerőseink voltak, többeknek már csak a hiányát érezhetjük. A róluk készült portrék, a hozzájuk kapcsolódó ismeretek ezért is különlegesen értékesek, dokumentum jellegűek. Hiszem, a Kép a képben vizuális művészeti magazin révén sem merülhet feledésbe Gink Károly, R. Kiss Lenke, Szekeres Károly, Udvardi Erzsébet, Bognár Zoltán, Györgydeák György, Bojtor Károly, Szilágyi László, Péterfy Gizi, Heitler László, Horváth Lajos, Kádár Tibor... sajnos ez a névsor nem teljes és egyre gyarapodik.

Gopcsa Katalin a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum művészettörténetészeként dolgozott évtizedeken át. Lehetőségei szerint gyarapította az intézmény képző- és iparművészeti gyűjteményét, kiállításokat rendezett, kiadványokat

írt és szerkesztett, kapcsolatokat épített ki és tartott fenn Veszprém s a megye művészeivel. A Veszprém TV Kép a képben című vizuális művészeti folyóiratának készítése nem tartozott a munkakörébe. Szabad napjait áldozta erre nagy elhivatottsággal, kitartóan. Ez a füzet hajdani televíziós tevékenységének áttekintése, összegzése a műsorok szikár tartalomjegyzékével. Csupán sejtethjük, szerkesztő-műsorvezetőként a Veszprém TV munkatársaival közösen mennyi munka húzódott meg az adatok felsorolása mögött.

Útmutató számunkra ez a füzet esetleges emlékeink felelevenítéséhez, adalékokkal szolgál helytörténeti kutatásainkhoz a „közel múltból”, azaz egy generációnyi távlatból. A Veszprém TV archívumában őrzi a Kép a képben műsorait. Több mint egy éve kezdte el ezek digitalizálását, Interneten való közzétételét. Honlapjuk főoldalán olvasható a Kép a képben tartalomjegyzéke. Az innen kiválasztott műsort az Archivumba belépve majd a Kép a képben „fülben” találhatják meg. Persze csak akkor, ha már digitalizálták. A munka folytatására pályázatokon vesznek részt, hogy minél több folyóiratszám juthasson el az érdeklődőkhöz.

A Veszprém TV ugyanúgy partner volt a füzet megjelentetésében, mint egykor a vizuális művészeti folyóirat életre hívásában. Köszönet érte. S támogatásáért köszönet illeti a Magyar Képző és Iparművészek Szövetségét is, mert Géczi Jánoshoz hasonlóan felismerték, a Kép a képben helyi, de nem provinciális értékeket teremtett maradandóan.

ÁCS ANNA

***

Dendrológiai⁶ séták Veszprémben. Könyv a város fás szárú növényeiről

Strenner József: Veszprémi fák és bokrok. Veszprém, 2021. 344 oldal. (Séd-könyvek 2.)

A természeti és a mesterséges (benne az épített) környezet védelme és gondozása több ezer éve feladata (és részben jelentős gondja) az emberiségnek. Már az ókori civilizációk történetében is megtalálhatók (különböző ábrázolásokban: festményeken, domborműveken, mozaikokon, faragványokon) az, hogy az ember a növény- és az állatvilág szimbiózisában él, s bár kölcsönhatásban is, de az ember számára a természet „másik oldala” a lét alapfeltétele.⁷ A kettő kö-

⁶ dendrológia = a növényrendszertan fás szárú növényekkel foglalkozó ága

⁷ Ennek egyik defenzív gondolatfonala az a szkeptikusok által egyre inkább elterjedt mondas, hogy „A természet jól meglenne az emberiség nélkül”.

zötti dinamikus egyensúly megtalálása, megtartása összetett feladat, amely ma már nemcsak lokális, régiós, kontinentális és folyami-tengeri-óceáni szinteken számít(ana) az emberiség figyelmére, hanem globálisan, sőt, újabban az univerzumra is kiterjedően.

Amikor – a nemzetközi folyamatokat figyelembe véve –, a '60-as évektől kezdődően Magyarországon is elfogadott lett a totális természetvédelem gondolata, és megkezdődtek a részterületeken (az iparban, a mezőgazdaságban, a szolgáltató szektorokban, az oktatásban,⁸ információs közegekben, s nem kevésbé: a hadügyben és a magánszférában) is az ún. zöld programok és ezek előírásai megvalósítása – s mint felhívás a teendőkre: új jelszó került be a közgondolkodásba: Gondolkojd globálisan, cselekedj lokálisan!

Amikor 2004-ben az Európai Unió tagjai lettünk, e fentiekkel kapcsolatban az fogalmazódott meg, hogy „Magyarország természeti értékei, biológiai sokfélesége mindenképpen gazdagítja az uniót.” Ez természetesen nem az államra és ránk, önmagunkra rótt felelősség elhárítását jelentette, hanem annak a folyamatosságát, amelynek a forrását még 1952-ben kell keresni, amikor a Tihanyi-félszigetet elsőként nyilvánították tájvédelmi körzetté.

A rendszerváltást követően a helyi önkormányzatokról szóló törvényben⁹ már hangsúlyosan szerepelt az, hogy „...a települési önkormányzat feladata... az épített és természeti környezet védelme”. S amikor 2004-ben csatlakoztunk az Európai Unióhoz, a hazai természetvédelemmel kapcsolatban a következő években „...a természetes élőhelyek, illetve a vadon élő növény- és állatvilág megőrzéséről szóló 92/43/EGK¹⁰ (Élőhely-védelmi) irányelv által előírt Natura 2000 hálózat hazai területeinek kijelölése volt”.¹¹ Ennek lokális szinten történő regisztrálását segítette a

⁸ Ennek egyik későbbi dokumentuma: Vásárhelyi Tamás, Victor András szerk.: Nemzeti környezeti nevelési stratégia. Alapvetés. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, Budapest, 1998.

⁹ Az 1990. évi LXV. törvényről van szó. Egy, a veszprémi helyzetet bemutató népszerűsítő kiadvány: Bontó Józsefné: Veszprém környezeti állapota. Forrás Könyv- és Lapkiadó, Veszprém, 1994.

¹⁰ EGK = Az Európai Uniót megelőző Európai Gazdasági Közösség

¹¹ EU-csatlakozás 2004. Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, Budapest, 2003. 114.

Települési Értéktár létrehozása, amelybe minden közigazgatási lakott helyre vonatkozóan be lehetett emelni a helyi természeti értékeket (geológiai formakincs, védett fák és lágyszárú növények, állatritkaságok és ezek élőhelyei, tájképi elemek, természetes vizek stb.).

Mindezek együtt biztosítékai lettek/lehettek a lokális és a hazai élővilág védelmének, fenntarthatóságának és a biodiverzitás¹² biztosításának. Ezek azonban csak akkor működőképesek, ha az ökoszisztémában¹³ megvannak a biocönózis¹⁴ szükségletei, és ezt nem torzíják negatív antropogén hatások.¹⁵

A mára már világméretűvé vált „zöldítés” és az ún, nemzetközi zöld koncepciók (Green Deal¹⁶, The Green Planet¹⁷) az emberi működés minden területére kiterjedtek. Lokális szinten a Zöld városok programban fogalmazódtak meg azok az elvárások, amelyek a nagy- és középvárosok lakosai környezeti jól-létének biztosítását szolgálják. Ezek eredményeit – szakértői és állampolgári szinten (ez utóbbiban jelentős szerepe van a civil környezetvédő szervezeteknek) megjelenítve –, azok a kiadványok tartalmazzák, amelyek egy-egy település vagy kistérség ökológiai helyzetéről szólnak. Ebben Veszprém példaértékű alkotott: egy szakmai-tudományos színvonalú, reprezentatív kivitelű kötetben olvasható, s képeken is látható, mennyire zöld a megyeszékhely városunk. Röviden megfogalmazva: Nagyon!

A könyv a város ökoszisztémája egy kitüntetett növény-együttesét, a fákat és a bokrokat mutatja be 10 + 1 utcaséta alapján. Szerzője Strenner József, akiről a kötet borítóján ez olvasható: „*Strenner József Károly 1949-ben Veszprémben született. Budapesten a Kertészeti Egyetemen szerzett kertészmérnöki oklevelet, majd Keszthelyen a Pannon Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Karán természetvédelmi szakmérnöki diplomát.*

A veszprémi Városgazdálkodási Üzem kertészeti részlegvezetőjeként dolgozott, mely munkakörhöz a város főkertészi feladatok ellátása is tartozott. 1996-tól a SÉD-PARK Kertészeti Kft. ügyvezető igazgatója, s feladata volt Veszprém város parkfenntartásának irányítása, a zöldterület-fejlesztések tervezése, szervezése, a zöldterületeket kiszolgáló növényházi és szabadföldi dísznövénytermesztés vezetése. A veszprémi zöldterület-alkitást a Kertészeti Egyesülés három ízben (1979, 1988, 1993) részesítette Nívódíjban,

¹² biodiverzitás = az élővilág sokszínűsége/sokfélesége

¹³ ökoszisztéma környezetbiológiai rendszer, amely az élettelen környezet és az élőlények (növények, állatok, emberek együttese, ezek kölcsönhatásainak érvényesülése

¹⁴ biocönózis = életközösség, az azonos élőhelyhez kötődő növények és állatok kölcsönös függőségén alapuló társulás

¹⁵ antropogén hatások = az emberi tevékenység során bekövetkező változások

¹⁶ Green Deal = Zöld program

¹⁷ The Green Planet = Zöld bolygó

1993-ban pedig Veszprém város különdíjat nyert az Európai Virágos Városok nemzetközi versenyében.

Munkássága elismeréséül Strenner Józsefet 1994-ben Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszttel, 2013-ban Pro Urbe (Veszprém) díjjal tüntették ki.”

A kötetet dokumentáló és látványelemeket tartalmazó színes fényképek az ugyancsak díjakkal elismert köz- és művészi felvételeket készítő Gáspár Gábor munkája, amely hűen tükrözi Strenner József szándékát: a szövegek és a („beszélő”) képek dinamikus egyensúlyát, harmonizációját.

A kötet előszavában Brányi Mária táj- és kertépítész, alpolgármester ezt írja a könyv céljáról és a város „zöldítése” eredményeiről: „Ez a könyv mindazon jelentősebb fás növények leírását tartalmazza, amelyekkel a Veszprém utcáin, parkjaiban járók találkozhatnak, és amelyeket bizonyára közelebből is szívesen megismernének. Azokhoz a környezetünk iránt fogékony személyekhez, kertbarátokhoz szólunk, akik e könyv forgatásával látóterüket szeretnék erősíteni. [...]

Az utóbbi évtizedek tudatos környezetalakításának eredményeként Veszprém megfelelő méretű és minőségű zöldfelülettel rendelkezik. A növényvel fedett közterekre különböző tájak, sok esetben különböző kontinensek növényeit is ültettük, ültetjük a hazai őshonos fajokkal és fajtákkal egymás mellé, formálunk belőlük esztétikus, harmonikus csoportokat. [...] Az élet pozitívan igazolja vissza a megfelelő növényalkalmazást, mert a telepítés jól vizsgázik a gyakorlatban, viszonylag kevés emberi beavatkozást igényel a működtetés, fenntartás.”¹⁸

E bevezetőt követően a szerző a város zöldterületei fáival kapcsolatos elvárásokat mutatja be, és szól a fás szárú fajok, fajták kiválasztásának eljárás módjairól. Ezt két, szinte axonómiászerű megállapítással vezeti be: „A város az ember által alkotott művi képződmény, amely azonban mindig egy adott tájban jön létre, és mindig egy adott környezet részeként fejlődik. Az ember mint biológiai lény számára az önmaga által létrehozott művi tér csak úgy válik élhetővé, ha nem szakad el attól a természetes környezettől, amelyben megalkották.” S aki végiglapozza ezt a könyvet, egyetérthet azzal, hogy a város Strenner József irányításával ebben magas szakmai szinten tett eleget.

Igen részletes annak leírása, hogy a fák milyen sokrétű szerepet töltenek be. (Oxigéntermelés, szén-dioxid-kivonás, esztétikai, árnyékoló, szélfelfogó, csapadékcillapító, biokulturális értékű, élettér- és városkép-javító stb.) Természetesen, az olyan kultúrtáj-részek kialakításának, mint amilyenek a város parkjai, terei, utcaszélei stb. zöld felületei, mindig befolyásoló a domborzati viszonyok, a földfelszíni jellemzők: Veszprémben az alapkőzet milyensége (például a fedetlen vagy alig fedett dolomitfelszín), a talaj és ennek vízháztartása, a csapadék-

---

¹⁸ Előszó (részletek), 9. o.

viszonyok, a hőmérséklet, a mikroklíma sajátosságai, a telepített fajok rögzült tulajdonságai stb.

Külön fejezetben, tág időintervallumban, 250 millió évet átfogva – igaz, csak rövid felvázolással – olvasható Veszprém környéke növénytakarójának alakulása Soó Rezsőtől Cholnoky Jenőig, sokan mások által is. A korai időkben még összefüggően erdősült táj eredeti, ősi fafaj-állománya nem csak megfogyatkozott, hanem szinte teljesen eltűnt: a lakott térségekben csak itt-ott kisebb mozaikokban maradt meg. Ami viszont kedvező folyamat, írja Strenner, hogy „*Ami tagadhatatlan és jelenleg is tapasztalható: a kopár részek befűvesedése, becserjésülése, majd fásulása – tehát a szukcesszió¹⁹ folyamatos.*” Ez az élő természet önfenntartó, reguláló, megújuló képességének a példája.

A kötetben a fákat, cserjéket növényföldrajzi szempontból a legfrekvenciáltabb 10 + 1 sétaúton lehet megnézni, meg- és felismerni az utak kezdő és végpontjai közötti szakaszokon:

1. Munkácsy Mihály utca – Török Ignác utca
2. Haszkovó utca – Fűzfa utca
3. Akácfa utca – Viola utca
4. Lóczy Lajos utca – Nagy László utca
5. Budapest út – veszprémi vár
6. Szent Imre tér – Erzsébet liget
7. Bajcsy-Zsilinszky Endre utca – Patak tér
8. Avar utca – Kittenberg Kálmán utca
9. Dózsa György utca – Vámosi úti temető
10. Stadion utca – Egry József utca
- 10 +1 Egyetem utca – Csikász Imre utca

A sétautakat bevezető sorokban olvasható, hogy a város zöldterületein több mint 26 ezer fa és közel 50 ezer cserje él, s többségük a városkörnyék őshonos, karakteres fajaiból kerül ki. De jelentős számban vannak más, eltérő ökoszisztémákból származók is. S ami fontos: a szerző felhívja a figyelmet a tájidegen, agresszíven terjedő ún. özönnövényekre is. Mindegyik útvonalhoz térkép is tartozik, amelyeken jól követhetők a bejárando utcák, terek. A pontos növénytani leírásokban magyar és latin faj- és fajtamegnevezésekkel találkozhatunk: e pontos botanikai regisztráció a szakértőket segíti.

A könyv legterjedelmesebb fejezete a fenyőféle és a lomblevelű fajok és a fajták ismertetése számos fénykép kíséretében. Ezek valamennyije a növények vegetációs időszakában készült: nincsenek közöttük téli fotók.

---

¹⁹ szukcesszió = a növénytakaró változása az alacsonyabb rendű fajoktól a magasabb rendűek felé

A további könyvfejezetek: Veszélyesebb növényi kártevők és kórokozók; Alapfogalmak, szakkifejezések és jelzések; Növényjegyzék; Szakirodalom.

Strenner József és Gáspár Gábor mellett a közreműködők is szakszerű, remek munkát végeztek: a kötet szerkesztő Reményi József Tamás; a Séd-könyvek sorozatszerkesztője, Géczy János; a lektorok: Géczy János, Stirling János, Szabó T. Attila; Sövényházi János korrektor és Dénes Tamás tördelő. A szép kivitelű nyomdai munkát az OOK-Press Kft. végezte (felelős vezetője Szathmáry Attila).

A könyv a Közösségfejlesztés Veszprém város településrészein című projekt keretében jelent meg.

TÖLGYESI JÓZSEF

***

Veszprémi növénykülönlegességek történetei a XX. századból

Egy tavaly indított helyi könyvsorozat, a Séd-Könyvek 2. kötetét látva, biztosak lehetünk benne, hogy egy igazi veszprémi kiadványt vettünk a kezünkbe. A sorozat 1. könyvében a városban lévő szocreál szobrokról olvashatunk ismertetőket, a most kiadott, a Strenner József által írt *Veszprémi fák és bokrok* című kiadványban pedig Veszprém élő kincseiről, értékes és érdekes fásszárú növényeiről találhatunk részletes leírásokat. Már a címlap alapján, amin a város egyik szimbóluma, a Tűztorony bukkan ki az őszi falevelek közül, lehet sejteni, hogy mi a könyv témája. Strenner József, aki évtizedekig volt a város főkertésze, 10+1, részletesen leírt, dendrológiai, fákkal, cserjékkel ismerkedő sétára hívja az olvasóit. A szerző munkásságának, szakmai elkötelezettségének köszönhetjük, hogy ma Veszprém számos közterületén növényritkaságokkal találkozhatunk. Ez az egyedülálló könyv nemcsak a szakmabelieknek készült, a kertbarát érdeklődők is jó szívvel forgathatják.

A kötet meglepően súlyos. A több mint 340 oldal a megszokottnál apróbb betűkkel van szedve, azonban a jó tördelés miatt az olvasása mégsem nehézkes. A séták leírásánál a növények magyar és latin nevei félkövér betűvel vannak szedve, ezért a szöveg mégis könnyen áttekinthető. A hozzá tartozó térképek segítik a tájékozódást, a sok, egész oldalas színes kép pedig lazítja, élményszerűbbé teszi a leírásokat. A fotókon fellelhetünk ismerős veszprémi épületeket, amiket körülvevő növényzetet a mindennapokban észre sem veszünk, természetesnek tekintünk. A könyv olvasása során csodálkozunk rá, hogy milyen gyönyörűségek mellett, alatt sétálunk el nap, mint nap.

A könyv kb. egyharmadát szánta a szerző a 11 séta részletes leírásának, a másik kétharmad a megemlített fenyőfélék és lomblevelűek, fajok és fajták szerinti bemutatását tartalmazza. Míg a sétákról szóló lapokon bámulatos, egész oldalas képeket láthatunk a növényekről, növénycsoportokról, ebben a katalógus-szerűen megírt részben sok apróbb, a részleteket kiemelő, az adott fajtára jellemző fotó teszi még használhatóbbá a könyvet.

A város zöldfelületein fellelhető több mint huszonhatezer fa és ötvenezer cserje közül elsősorban a más ökoszisztémákból származó, különleges növényeket emeli ki a szerző. A dendrológiai értékek bemutatása során számos kedves és kevésbé kedves emlék idéződik fel, izgalmas adatok derülnek ki egyes fajok, vagy konkrét egyedek eredetéről, idekerüléséről, sorsáról. Érdekes történetet olvashatunk például a mindenki által ismert Budapest úti körforgalomba álló kb. 70 éves kis levelű hárs hányattatott sorsáról, vagy egy személyes emléket a Kistó utcai lisztes berkenye fasorral kapcsolatban. Várostitörténeti és dendrológiai szempontból is fontos, hogy Strenner József a könyvben megadja az egyes fajok pontos származási helyét. Megtudhatjuk, hogy a szerző számos hazai és külföldi kutatóintézetrel, arborétummal volt kapcsolatban. A különböző helyekről érkező szaporítóanyagokat, magoncokat a helyi Városgazdálkodási Üzem kertészeti részlegén a vezetésével szaporították, nevelték, majd ültették az élőhelyének legmegfelelőbb helyre. Az egykori főkertész a várost arborétumként kezelte, fejlesztette. Ennek és természetesen a jelenlegi fenntartók töretlen gondoskodásnak eredményeként ma is csodájára jár a „zöld-szakma” Veszprém növényállományának. Fantasztikus volt olvasni ezt a történeti visszatekintést.

A hasonló témájú, eddig kiadott kötetekhez képest, egy veszprémi viszonylatban szakmailag különleges anyagot tartunk a kezünkben. Az első részben, a séták leírása a beleszótt történetek miatt már önmagában is olvasmányos és a vastagon szedett latin növénynevek által pont annyira tudományos, amennyire a szakmai használaton túl, egy laikus számára is befogadható. A második, a különböző fajokat a latin, tudományos nevük alapján ABC sorrendbe rakott, bemutató részben számos jó tanácsot olvashatunk a növénytípusok helyi alkalmazásával, a veszprémi körülmények között tapasztalt gyengeségeikkel kapcsolatban és sok más hasznos ismeretet is kapunk róluk. A könyv végén lévő növényjegyzék teszi az egészet zseniálissá, egyedülállóvá és jó használhatóvá.

Ha például kínai körte ültetését tervezi valaki valahova, vagy tervezőként, zöldfelület üzemeltetőjeként ilyen fát ajánlunk egy kerttulajdonosnak, akkor a névmutató alapján kikereshetjük, hogy Veszprém mely utcáiban látható kifejlett példányt belőle. Ott meg tudjuk élőben nézni, vagy mutatni, hogy mekkorára nő, hogy virágzik, milyen a habitusa.

Strenner József egész aktív életében a fákért, cserjékért dolgozott. Sok ezer mag és magonc fordult meg a kezei között, a szakértői törődés ellenére a kiültetés után egy-egy fajtából mégis sokszor csak néhány darab maradhatott meg különböző okok miatt. A könyvben leírt egyedek történeteinek megismerése által kötődés alakul ki a növények és az olvasó között, ezáltal felértékelődik azok jelentősége. Ezt az érzést kell továbbvinnünk, továbbadnunk másoknak is. Az utóbbi években szerencsére újból felértékelődni látszik a ZÖLD szerepe az életünkben. Látnunk kell, hogy a növények az életünk zálogai, nélkülünk mi sem léteznénk. Termelik a nélkülözhetetlen oxigént, árnyat adnak, megkötik a szennyeződések, táplálnak minket és látványuk stresszoldó hatású. Ezek a sokszor óriásira növe élőlények életünkben és holtan is a földi létet éltetik, megérdemlik a tiszteletet mindenkitől.

SZÜCS ALEXANDRA

***

Összetört emlékezet

Összetört emlékezet. Veszprém első világháborús veszteségei levéltári források tükrében. Szerk. Karika Tímea. Veszprém MNL Veszprém Megyei Levéltára, 2021. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai, 42.)

Az első világháború alapvetően változtatta meg az emberek életét, a családok hirtelen és visszavonhatatlanul veszítették el a biztonságérzetüket, a megélhetésüket. A katonának behívott családfők közül sokan veszítették életüket a fronton. Egy-egy katona halála vagy maradandó sérülése nemcsak a hadsereg számára volt számszerű veszteség, hanem évtizedekre ható nyomot hagyott a társadalom szövetén, és közvetlenül a saját családjában is.

A Nagy Háború abban is „első” volt, hogy korábban nem tapasztalt számú özvegyet, árva és megrokkant embert hagyott maga után a társadalom minden rétegében. Az MNL Veszprém Megyei Levéltárának nemrég megjelent kötete ezt a társadalmi traumát vette

górcső alá a levéltárakban fennmaradt iratok alapján. A Karika Tímea szerkesztette kötet helytörténeti mélyfúrás, amely Veszprém város és a XX. század folyamán hozzácsatolt két község, Gyulafirátót és Kádárta vonatkozásában az iratok alapján feltérképezhető emberi veszteségek összefoglalását adja.

A kötet egyben emlékjel is, amely pótolni igyekszik az 1939-ben a Hősök kapujában felavatott, majd 1949/50 körül megsemmisült, első világháborús veszprémi hősök nevét tartalmazó öt márványtáblát. Ezekre a márványtáblákra utal a kötet címe is.

A szerkesztő célja tehát nem egy had-, politika- vagy társadalomtörténeti mű elkészítése volt, hanem egy életrajzi adattárát adott kezünkbe, amelyben az érintett családok megtalálhatják felmenőiket. Az életrajzok alapját Veszprém város, Gyulafirátót és Kádárta községek települési iratanyagában található ún. hadigondozási alapiratok adják. Mivel azonban ezen iratok információtartalma változó, a szerkesztő levéltáros más, levéltáron kívüli forrásokat is igénybe vett az alapadatok pontosításához. A feldolgozott életrajzok köre azonban túlnyúlik a jelenlegi Veszprém határain. Az adattárba felvételre került mindenki, akinek hadigondozási irata fennmaradt, függetlenül attól, hogy a bevonulásakor veszprémi lakos volt, vagy a háború utáni évtizedekben költözött a városba akár ő maga, akár az özvegye. Az életrajzokat kiegészítő függelék adattárában pedig megtalálhatók az első világháború következtében elhunyt veszprémi kötődésű személyek, illetve a háború során Veszprém kórházaiban elhalálozott áldozatok is. Ebben az adattárban részben a polgári anyakönyvekből feltárt, részben pedig a katonai nyilvántartásokból származó adatok olvashatók táblázatba rendezve. Az életrajzi adattárban összesen 316 (292 veszprémi, 13 gyulafirátóti és 11 kádártai) életrajz került, míg a függelék táblázataiban 588 személy polgári anyakönyvekből és 202 személy katonai veszteség nyilvántartásokból származó adata szerepel.

Mind az életrajzi adattárát, mind pedig a függelék adattárait a szerkesztő bevezetővel látta el, amely az adattár tartalmára vonatkozóan fontos információkat tartalmaz. Innen tudhatjuk meg az adattárba felvett személyek körét, a felvétel szempontjait stb.

Az adattárát Nagy Szabolcs tanulmánya teszi teljessé, amely a veszprémi és a veszprémiekkal kapcsolatos katonai alakulatok történetét mutatja be. Laikusok számára is közérthetően, de a történész felkészültségével foglalja össze a Monarchia hadszervezetéről, a korabeli magyar hadseregről a legfontosabb információkat, támpontokat adva a család- és helytörténet-kutatóknak. Áttekinti azokat a hadtesteket, amelyeknek Veszprém és környéke volt a hadkiegészítési területe. A szerző tanulmányában részletesen tárgyalja a Veszprém háziezredének számító 31-es honvéd gyalogezred, valamint a 31-es népfelkelők és a magyar királyi 7. honvéd táborigyűsezred első világháborús tevékenységét.

A kiadvány erénye, hogy az egyén, a hétköznapi ember szempontjából egy adott földrajzi hely vonatkozásában (jelen esetben Veszprém és közvetlen környéke), a közigazgatásban keletkezett, a kutatásokban korábban nem használt hadigondozási alapiratok alapján vizsgálja az első világháborút, emléket állítva a „névtelen” hősöknek. A feldolgozott irategyüttes jellegéből adódóan a kötet közlése olyan személyek adatait is, akik a háborút túléltek, de súlyos sérülésük következtében hadirokkantként hadigondozási ellátást kaptak. Így a kiadvány mind a háborúban elhunyt, mind a háború következtében hadirokkanttá vált veszprémi kötődésű személyek adatait tartalmazza, adattár jellegéből adódóan pedig egy kincsesbánya a család- és helytörténet-kutatók számára.

A kötet zárásaként válogatást találunk az eredeti hadigondozási dokumentumokból, valamint a „Sublótba zárt háború” adatbázis fényképeiből.

A szerzők szakmai munkáját lektorként Illésfalvi Péter hadtörténész segítette, akinek a katonai vonatkozású adatok pontosítása is köszönhető. Az igényesen kiállított kiadvány tervezése, nyomdai előkészítése Gáty István munkáját dicséri.

PÁKOZDI ÉVA SZILVIA

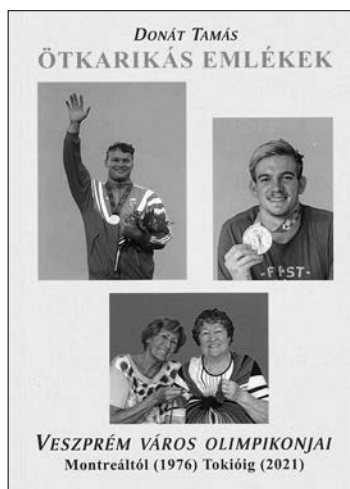
***

Donát Tamás: Ötkarikás emlékek. Veszprém város olimpikonjai Montreáltól (1976) Tókióig (2021). Szerkesztette: Darcsi István. A könyv megjelenését támogatta: Veszprém város önkormányzata. Kiadja a Veszprém Megyei Sportszövetség, Veszprém, Wartha Vince u. 3. Felelős kiadó: Molnár Péter elnök. Nyomdai munkák: OOK-Press, Veszprém.

Veszprémi élsportolók motiváló történetei

Egy-egy aktuálisan megjelent könyv nemcsak informáló, szórakoztató, elgondolkodtató lehet, de széles körű lehetőséget nyújthat például a honismereti, helytörténeti kutatók számára is. Ilyen az az interjúkötet, amely a múlt év végén jelent meg *Ötkarikás emlékek* címmel.

A kötet szerzője Donát Tamás újságíró, aki az elmúlt 45 évben az olimpiákon a nemzeti színeken túl Veszprém városát is képviselő kiváló sportolókat szólaltat meg, amire a kötet alcíme is utal: Veszprém város olimpikonjai Montreáltól (1976) Tokióig (2021). A némi statisztikával

és életrajzi adatokkal megtűzdelt interjúkötet, a szerző szerint egy kicsit életmű kötet is, hiszen az írását, a történetek összegyűjtését még akkor kezdte, amikor a városban virágkorát élte a női kézilabda és Montreálban bronzérmét nyert a Bakony Vegyész TC két válogatott játékosa: Tóth-Harsányi Borbála és Lakiné Tóth-Harsányi Katalin, s végig követte a kiváló veszprémi sportolók sikereit a mai napig. Ugyanakkor korrajz is, amely a királynék városa majd negyedszázados sporttörténetét foglalja könyvbe.

Donát Tamás, aki jelenleg a Veszprém Televízió szerkesztője, nem számít kezdőnek a könyvírás területén. Eddig tizenhat egyértelműen sport témájú kötet szerzője. A könyvek sora 1985-ben kezdődött a már említett női kézilabda csapat NB I-ben eltöltött két évtizedéről szólóval, *Szép volt lányok* címmel. A legutóbbi 2020 áprilisában jelent meg a magyar kézilabdázás férfi szakágának legsikeresebb, legeredményesebb klubvezetőjéről, a veszprémi csapatot a világhírig röpítő Hajnal Csaba sportmenedzser életútjáról, *Győzelemre született* címmel. Így az *Ötkarikás emlékek* megjelenésével tizenhétre emelkedett az ebben a sorban említhető könyvek száma.

Az *Ötkarikás emlékek* közvetlen előzménye a 2005-ben elkészült *Veszprém Megye Olimpikonjai* kiadvány. Annak megjelenését követően természetesen szerepelt a szerző elképzelései között az akkor megírt történetek folytatása is. De, ahogy a szerző, Donát Tamás elmondta, igazi inspiráció nem volt hozzá. Voltak főszereplők, viszont igazi, kiugró eredmény, ami érmes helyezést jelent, nem akadt. Persze, az ötkarikás versenyekre való kijutás mindig csodálatos érzés, hiszen nagy teljesítmény kell az eléréséhez, s amely számos áldozattal jár. Az egyértelmű mérőföldkő mégis az érmet szerző sportoló, aki megmozgatja a fantáziát, írásra sarkalló, amely aztán elindítja a folyamatot, hogy nem csak rá, de a többiekre is kíváncsi a tollforgató. Hogy is volt, mondd csak el! Rasovszky Kristóf nyílt vízi úszó ezüstérme volt a folytatás ihletője, hogy 38 veszprémi olimpikon végül egy könyvbe kerüljön négy, azóta megrendezett ötkarikás játékok további résztvevői emlékének összegyűjtésével. A sporttörténelem egy darabja került összegzésre, amely évtizedek múlva lehet segítség a kutatók munkájához.

Az olimpiákon érmet szerzők, az „aranyos” Kiss Balázs, az „ezüstös” Rasovszky Kristóf és a „bronzos” Tóth-Harsányi nővérek elbeszélésein túl tanulságos történetek átélője lehet a kötet olvasója akkor, amikor például azokról van szó, akik ott voltak az olimpián, nem szereztek medáliát, vagy éppen még a versenyen való szereplésre sem kaptak lehetőséget. Az olykor kesernyés, önmargoló máskor vidám, kacagtató esetetek teszik igazán színessé, életszerűvé a 220 oldalas művet. Az *Ötkarikás emlékek* 38 veszprémi olimpikon sportkarrierjébe enged betekintést, ugyanakkor motivációs céllal is készült, hiszen a közvetlenül karácsony előtt megrendezett városházi könyvbemutatón arról is szó

esett, hogy a kötetből 300 példányt juttatnak el a veszprémi iskoláknak, hogy sportolásra ösztönözze a fiatalokat.

A motiváló szerep mellett a könyv a sporttörténetek és eredmények dokumentálásával hozzájárul ahhoz, hogy a belőlük fakadó és a hozzájuk fűzhető tudásanyagot tovább tudjuk adni a jövő generációinak. Ezzel is gazdagítva a város kulturális életét és annak történetét. Annál is inkább, mivel Veszprém egy sportos városként is jellemezhető, hiszen e könyv megjelenését közvetlenül megelőző időszakban sorra épültek és újultak meg olyan sportlétesítmények, mint az uszoda, a tornászgyakorló, a jégcsarnok. Ez a jelenség értékelhető, akár úgy is, mint az *Ötkarikás emlékek* című könyvből is megismerhető kiváló sportolók pályafutásának, eredményeinek következménye.

LAKI PÁL

